

504

1942

ՀԱՅԿԵՑՆԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

v

42

504

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ინის, ისტორიისა და მაცოდ. კულტურის ინსტიტუტი ავად. ნ. შატის სსს.
Ин-т языка, истории и матер. культуры им. акад. Н. Я. Марра

მასალები

საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის

МАТЕРИАЛЫ

ПО ИСТОРИИ ГРУЗИИ И КАВКАЗА

1942

~~საბჭოთა~~ V ВЫПУСК

თბილისი

1943

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ინის, ისტორიისა და ზაფხ. კულტურის ინსტიტუტი ავად. ნ. შათის ვახ.
Ин-т языка, истории и матер. культуры им. акад. Н. Я. Марра

მ ა ს ა ლ ე ბ ი

საქართველსა და კავკასიის ისტორიისათვის

М А Т Е Р И А Л Ы

ПО ИСТОРИИ ГРУЗИИ И КАВКАЗА

1 9 4 2

მეცხეტი V ВЫПУСК

3886

თბილისი

1942

გულიოზ რუბრუკვისი

ზოგუაურობა აღმოსავლეთის კვეყნებუნი

თქრგმანი ფრანგულიდან
გეარონტი ქიქოძისა

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ჯვაროსნული ომების ეპოქაში ფრანგები და სხვა დასავლეთ ევროპელი ერები მასობრივად დაიძრნენ წინა აზიისკენ. ამ ომებში მარტო მეფეები, ფეოდალები, რაინდები და გლეხები როდი იღებდნენ მონაწილეობას. განსაკუთრებით ძლიერი იყო აგრეთვე სასულიერო წოდების მონაწილეობა: მისი წარმომადგენლები გამოდიოდნენ არა მარტო როგორც ჯვაროსნული ომების პროპაგანდისტები, არამედ როგორც მეომრებიც. მანსურას ველზე გამართულ ბრძოლაში, 1250 წ., სადაც ლუი IX დამარცხებულ იქნა, ფრანცისკელთა ორდენის ბერების მთელი რაზმი იღებდა მონაწილეობას ჟან დე ბოფორის ბაირალის ქვეშ. როცა მეფემ იკითხა ვინ არიან ეს მამაცი მეომარი ბერებიო, ჟან დე ბოფორმა მათი ორდენის სახელი ვერ მოიგონა და სთქვა: ეს ბაწრისსართყლიანი ბერები არიანო. აქედან წარმოსდგა ფრანცისკელთა მეორე სახელწოდება — კორდელიერები, ე. ი. ბაწრის სართყლიანები. ერთი ასეთი ღარიბულად ჩაცმული, მაგრამ მხურვალე სულის ადამიანის სახით დგას ჩვენ თვალ წინ გუილიომ რუბრუკი ანუ რუბრუკვისი, რომელიც ლუი IX დავალებით ჯერ ბათო ყაენის ვაჟთან სარტახთან წავიდა სამხრეთ რუსეთში, შემდეგ — თვით ბათოსთან, ხოლო იქიდან ყარაყორუმში — მანგუ ყაენთან. მან დაგვიტოვა თავისი მოგზაურობის აღწერა, დღემდე დიდად საინტერესო როგორც მეცნიერული, ისე საერთოდ ადამიანური თვალსაზრისით.

რუბრუკვისის ბიოგრაფია ნაკლებ გამორკვეულია. ის უნდა დაბადებულიყოს 1220 და 1230 წლებს შუა, ზოგიერთი მკვლევარის აზრით ბრაბანტში, ხოლო ზოგიერთის — ფლანდრიაში.

როგორც მისივე მოგზაურობის აღწერიდან ჩანს, რუბრუკვისი სირიაში ყოფილა, სანამ ეგვიპტესა, სირიასა და რუსეთში გაემგზავრებოდა: ის დონსა და ვოლგას სენას ადარებს, ყარაყორუმს — სენდენის გარეუბანს, იგონებს დიდს ანუ ხარაფთა ხიდს შატლეს პირდაპირ და სხვ. ეტყობა ის დაახლოებული ყოფილა მეფესა და დედამისსა, ბლანკა კასტილიელთან, რომელთაგანაც მას საჩუქრად ბიბლია და ლამაზად შემკული ფსალმუნნი მიუღია. შეიძლება სირიასა და ეგვიპტეში ყოფნის დროს მას შეესწავლოს არაბული ენა: იმიტომ რომ დიდად ნანობს არაბული წიგნის დაკარგვის, რომელსაც ოცდაათ ბიზანტად აფასებს.

რადგან ლუი IX შეურიგებელ ბრძოლას აწარმოებდა მაჰმადიანური სახელმწიფოების წინააღმდეგ, რომელთაც მეცამეტე საუკუნის შუა წლებში მონგოლებიც ებრძოდნენ, რუბრუკვისის მისიას, უეჭველია, ფარული პოლიტიკური მიზანი ჰქონდა, მაგრამ ის ოფიციალური ელჩის ხარისხით არ იყო აღჭურვილი. მეფემ ის უბრალო მოციქულად გაგზავნა სართახთან, რომელიც შეცდომით ქრისტიანად მიაჩნდათ ევროპელ ჯვაროსნებს: რუბრუკვისს მისთვის უნდა გადაეცა წერილები, რომლებიც მეგობრობისა და მშვიდობიანობის გამომხატველ სიტყვებს შეიცავდა. მაგრამ, ეტყობა, სართახმა კარგად იგრძნო, თუ რა განზრახვები იმალებოდა ამ სიტყვებს იქით და მან ფრანკისკელი ბერი თავის მამასთან—ბათოსთან გაისტუმრა, რათა მისგან მიეღო საბოლოო პასუხი. თუმცა ბათო ყენი ფაქტიურად ოქროს ურდოს დამოუკიდებელი მბრძანებელი იყო, მაგრამ იურიდიულად მონგოლეთის იმპერია მეცამეტე საუკუნის შუაწლებში მაინც განუყოფელ პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა. მის მეთაურად დიდი ყენი ითვლებოდა ყარაყორუმში, და ამიტომ გასაკვირველი არ არის, რომ ბათომ, რომელიც რუბრუკვისს, უეჭველია, პოლიტიკურ ელჩად სთვლიდა მისი უპრეტენზიობისა და თავდაბლობის მიუხედავად, იგი მონგოლეთში გაგზავნა მანგუ-ყენთან. ამრიგად რუბრუკვისს, რომელიც სენ ჟან დაკრიდან, ე. ი. პალესტინიდან კონსტანტინეპოლზე გავლით ყირიმში გადავიდა,

ქალაქ სალდაიში, შემდეგ იქიდან მთელი სამხრეთ რუსეთის, შუა აზიისა და ციმბირის გადასერვა მოუხდა, ე. ი. დაახლოებით იმავე გზის გავლა, რომელიც მასზე შვიდი წლით ადრე (1246 წ.) მისივე ორდენის ბერმა პლანო კარპინიმ განვლო.

რუმბრუკვისი, როგორც ეტყობა, თავის დროისთვის კარგად განსწავლული ადამიანი ყოფილა. მას შესწავლილი ჰქონია საშუალო საუკუნეების გამოჩენილი გეოგრაფების, განსაკუთრებით სევილიელი ეპისკოპოსის ისიდორის ნაწერები, მაგრამ ის მაინც ბრმად არ ენდობა მათ ავტორიტეტს. მაგალითად, იმ დროს გავრცელებული ყალბი წარმოდგენის წინააღმდეგ ის ამტკიცებს, რომ კასპიის ზღვა ჩრდილოეთის ოკანეს ყურე კი არ არის, არამედ დამოუკიდებელი ზღვაა, ანუ უკეთ დიდი ტბა, რომლის ფეხით გარს შემოვლა შეიძლება ოთხი თვის განმავლობაში. რუმბრუკვისი გასაოცარი დაკვირვების ნიქს იჩენს; შიმშილი, სიცივე, უბინაობა, დაღლილობა მას ხელს არ უშლის ეთნოგრაფიული, გეოგრაფიული, ლინგვისტური, რელიგიურ-ისტორიული ხასიათის ცნობები დააგროვოს, რომელიც უხვ მასალას იძლევა იმდროინდელი აღმოსავლეთი ევროპის და აზიის გასაცნობად. ის პირველი ევროპელია, რომელიც აღნიშნავს, რომ ძველი რომაელების მიერ სერესებად წოდებული ხალხი და ჩინელები ერთნი და იგივენი არიან. მან პირველმა აღნიშნა, რომ უილურულ, თურქულ და კომანურ ენებს შორის ნათესაობა არსებობს. ევროპელებს პირველად მან მისცა წარმოდგენა ჩინური დამწერლობის თავისებურებაზე და ბუდისტურ მოძღვრებაზე განსხეულების შესახებ. ბოლოს მან პირველმა აღნიშნა, რომ ჩინელებს ბამბის ქსოვლის ფული ჰქონდათ და სხვ.

რუმბრუკვისის ძალიან თავისებური შეხედულებანი აქვს. სხვათა შორის ის ერთმანეთში ასხვავებს სამართლიან და უსამართლო ომს; ქრისტიანების ბრძოლას ურწმუნოთა წინააღმდეგ ის მართებულად სთვლის და ჯარისკაცებს ურჩევს მასში მონაწილეობა მიიღონ. მაგრამ, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის მათ ენერგიულად უკრძალავს ქრისტიანების წინა-

აღმდეგ გამოვიდნენ და მათ რაიმე ზიანი მიაყენონ. კიდევ უფრო თავისებური და პირდაპირ მოულოდნელია ამ ფრანკისკელი ბერის შეხედულება საკუთრებაზე. ის აღშფოთებულა იმ სიმკაცრით და უსამართლობით, რომლებსაც მონგოლეთში პატრონები მონებისა და მსახურების მიმართ იჩენენ და საჯაროდ აღიარებს, ამ უკანასკნელთ უფლება აქვთ მოიპარონ რაც აუცილებელია მათი არსებობისათვის. და ის თავამად ადასტურებს, მე ამ თეზისს დავიცავ თვით მანგუხანის წინაშე.

საერთოდ რუბრუკვისი პირამთქმელი, გულმართალი და პატიოსანი ადამიანი ჩანს. მას ახასიათებს გამძლეობა გაჭირვებაში, გასაოცარი უანგარობა, ძმური ურთიერთობა მახლობლებთან და კეთილშობილი ჰუმანიზმი, დაყრდნობილი ქრისტიანულ მორალზე. როგორც თავისი გონებით, ისე თავისი ხასიათით ის შეუდარებლად მაღლა სდგას იმ ქრისტიან ხუცეებსა და ბერებზე, რომელნიც პირველი ყაენების დროს მრავლად მოიპოვებოდნენ მონგოლების იმპერიაში და რომელთაც თავიანთი მატყუვრობით, ვერცხლის მოყვარეობით და უკულტურობით ქრისტიანულ სარწმუნოებას იქ სახელი გაუტეხეს.

ყარაყორუმიდან უკან დაბრუნებულმა რუბრუკვისმა თავისი თანამგზავრებითურთ ორი თვისა და ათი დღის მოგზაურობის შემდეგ 1254 წლას სექტემბრის შუა რიცხვებში ვოლგის ნაპირს მიაღწია, ახლანდელი სტალინგრადის ჩრდილოეთით; შემდეგ ამ მდინარის ხეობას ჩაჰყვა, განვლო ოქროს ურდოს სატახტო ქალაქი სარაი, ასტრახანი, რკინის კარი ანუ დარუბანდი, შირვანი, შამახია, მულანის ველი, აჰყვა არაქსის ხეობის, განვლო ნახჭავანი და ძირში გაუარა არარატის მთას, შემდეგ ჩრდილოეთისკენ შეუხვია და ანისში შეიარა, ბოლოს პირი იბრუნა სამხრეთისკენ და არზრუმის, სებასტის, იკონიის, ასის, კვიპროსის კუნძულის და ანტიოქიის გავლით პალესტინაში მივიდა. ცნობილი არაა დაბრუნდა თუ არა ის საფრანგეთში, რომლის ნახვა, როგორც მისი სიტყვებიდან ჩანს, მას ძალიან სწყუროდა. არც მისი სიკვდილის წელია ცნობილი.

ზოგი მკვლევარი ფიქრობს, რომ რუბრუკვისი პალესტინაში გარდაიცვალა 1256 წელს, ზოგის აზრით კი მან ღრმა მოხუცებულობას მიაღწია და 1293 წლამდე იცოცხლა.

პლანო კარპინის მოგზაურობის აღწერის გვერდით რუბრუკვისის მოგზაურობის აღწერა თავისი კონკრეტული და, უმეტეს შემთხვევაში, სანდო ცნობებით შედარებით მდიდარ წყაროს წარმოადგენს მონგოლების ისტორიის შესასწავლად. რადგან მონგოლების პირველი ყაენების მიერ წარმოებულმა ომებმა უდიდესი გავლენა მოახდინა საქართველოს ბედზე მეცამეტე საუკუნეში და რადგან ჩვენი სამშობლო შემდეგ მთელი საუკუნის განმავლობაში მჭიდროდ დაკავშირებული იყო მონგოლეთის იმპერიასთან, რუბრუკვისის მოგზაურობის აღწერა დიდად საინტერესოა საქართველოს ისტორიის თვალსაზრისით. სხვათა შორის, განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ფრანცისკელმა მოგზაურმა პირადად ინახულა ზაქარია მხარგრძელის შვილი, მანდატურთუხუცესი შანშე, რომელსაც ის საპენზას უწოდებს. შანშეს ვაჟის, ჭაბუკი ზაქარიას შესახებ ის იძლევა ცნობას, მეტად დამახასიათებელს იმდროინდელი აღმოსავლეთი საქართველოს მდგომარეობისთვის: „ზაქარია ლამაზი და ჩინებული ჭაბუკია; მან მთხოვა, რომ თუ ის თქვენთან (ე. ი. ლუი IX) მოვიდოდა, მე რეკომენდაცია გამეწია, რათა ის თქვენს სამსახურში მიველოთ. ეს ყმაწვილი ისე იტანჯება თათრების ბატონობის გამო, რომ, თუმცა ყოველივე უხვად აქვს, ურჩევნია უცხო ქვეყნებში იხეტიალოს, ვიდრე ქედი მოიდრიკოს მათი უღლის ქვეშ“. X. 174

რუბრუკვისის მოგზაურობის აღწერა, რომელიც თავდაპირველად ვრცელ მოხსენებას წარმოადგენდა, მუზე ლუისადმი მიერთმეულს, პირველად ორიგინალის, ე. ი. ლათინურ ენაზე დაიბეჭდა გაკლუიტის „მოგზაურობათა კრებულში“ 1589 წ. ხელნაწერებიდან ცნობილია კემბრიჯის, ბრიტანეთის მუზეუმის, ლეიდენის და პარიზის კოდექსები. პლანო კარპინის მსგავსად რუბრუკვისიც ყოველთვის დიდ ინტერესს იწვევდა როგორც სპეციალისტთა წრეებში, ისე ფართო მკითხველ საზოგადოებაში, და მისი მოგზაურობის აღწერა ლათინური-

დან თითქმის ყველა თანამედროვე ევროპულ ენაზეა გადათარგმნილი. ჩვენ ის გადმოვთარგმნეთ ფრანგული გამოცემიდან, რომელიც ლუი დე ბაკერის რედაქციით პარიზში გამოიცა 1877 წ. (Guillaume de Rubrouck, Récit de son voyage, traduit de l'original latin et annoté par Louis de Backer, P. ris, 1877).

გერონტი ქიქოძე

მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქაყნებში

ყოვლად უბრწყინვალეს ხელმწიფეს და ყოვლად უქრისტიანეს ლუის, წყალობითა ღვთისათა ფრანკთა მეფეს, გუილიომ დე რუბრუკისი, უმცირესი მინორიტ ძმათა ორდენიდან, მოიკითხავს და ქრისტეს მიერ გამარჯვებას უსურვებს. ბრძენის შესახებ სწერია ეკლესიასტეში: „ქვეყანათა შორის უცხოთა წარმართთასა განელის, რამეთუ კეთილი და ბოროტი კაცთა შორის გამოიკადა“. მე ასე მოვიქეცი, ჩემო ხელმწიფევ, მაგრამ ჰოი თუ როგორც არა ბრძენი, არამედ როგორც უგუნური; ვინაიდან მრავალი ბრძენის მიხედვით მოქმედობს, მაგრამ არა ბრძნულად, არამედ უფრო უგუნურად, და მე ვშიშობ, რომ მათ რიცხვს ვეკუთვნი. ამისდა მიუხედავად მე შევასრულებ, რაც თქვენ მიბრძანეთ, როცა თქვენ დაგეთხოვეთ: მოგწერთ ყოველივეს, რაც თათრებში ვნახე. თქვენ მიბრძანეთ არ შევშინებოდი თქვენს შეწუხებას გრძელი წერილებით. მე ამ შემწყნარებლობას გამოვიყენებ მთელი იმ მოკრძალებითა და პატივისცემით, რომელიც თქვენ გეკუთვნით, თუმცა არ ძალმიძს ვიხმარო მეტყველება, ღირსი ესოდენ დიდებული ხელმწიფისა.

თქვენმა წმინდა დიდებულებამ უწყოდეს, რომ ქრისტეს შობიდან ათას ორას ორმოცდა ცამეტ წელს მაისის შვიდს ჩვენ შევედით პონტოს ზღვაში, რომელსაც ჩვეულებრივ დიდ ზღვას უწოდებენ. ამ ზღვას, ვაჭრების სიტყვით, ათას ოთხასი მილი სიგრძე აქვს და ის თითქო ორ ნაწილადაა გაყოფილი. შუა წელზე მას ორი პროვინცია აკრავს, ერთი სამხრეთით, ხოლო მეორე ჩრდილოეთით. პირველს სინოპოლისი ჰქვია. ის თურქეთის სულთანის ციხე-სიმაგრე და ნავსადგურია; მეორე

არის პროვინცია, რომელსაც ლათინები ამჟამად გაზარიას¹ ანუ ცეზარეას უწოდებენ. სამხრეთით, სინოპოლისის მხრიდან ზღვაში კონცხები იჭრება. სინოპოლისსა და ცეზარეას შუა სამასი მილია: ამ წერტილებიდან კონსტანტინეპოლამდე სამოცდაათი მილია სიგრძითა და სიგანით, და სამოცდაათი ც აღმოსავლეთით, სადაც ძვეს იბერია, რომელიც გეორჯის (საქართველოს) პროვინციას წარმოადგენს.

ჩვენ მივედით გაზარეის ანუ ცეზარეის პროვინციაში, რომელიც სამკუთხედს წარმოადგენს; მის დასავლეთით სძევს ალაქი ხერსონა, სადაც წმინდა კლემენტი აწამეს. როცა ჩვენი ხომალდი ამ ქალაქს მიუახლოვდა, ერთი კუნძული დავინახეთ, სადაც ერთი ტაძარია, რომლის შესახებ გვითხრეს, ანგელოზების შიერ არის აშენებულიო. ამ პროვინციის შუაზე, სამკუთხედის სამხრეთი წერტილისკენ არის ქალაქი სოლდაია², რომელიც სინოპოლისს გასცქერის აქედან. აქ უნდა გაიარონ ვაჭრებმა, რომელნიც ჩრდილოეთისკენ მიდიან თურქეთიდან ან, პირიქით, რუსეთიდან და ჩრდილოეთის ქვეყნებიდან თურქეთისაკენ მიემართებიან. ზოგიერთებს აქ ძვირფასი ბეწვეული მოაქვთ, სხვებს ბამბის ქსოვილები და ბამბაზია, აბრეშუმი და სურნელოვანი სანელებელი. ამ პროვინციის აღმოსავლეთით სძევს ქალაქი მატრიგა³, სადაც მდინარე ტანაისი⁴, რომელსაც აქ თორმეტი მილი სიგანე აქვს, პონტის ზღვას ერთვის; სანამ ეს მდინარე პონტის ზღვაში შევიდოდეს, თითქო მეორე ზღვას⁵ ჰქმნის ჩრდილოეთისკენ, რომელსაც სამოცდაათი მილის სიგრძე და სიფართოვე აქვს, ხოლო მისი სიღრმე არსად არ სცილდება ექვსს წყრთას, ისე რომ დიდ გემებს არ შეუძლიათ იგი შესვლა; მაგრამ ვაჭრები, რომელნიც კონსტანტინეპოლიდან მატრიგაში მიემგზავრებიან, თავიანთ ნავებს მდინარე ტანაისამდე გზავნიან, რათა ხმელი თევზი იყიდონ, ესე იგი თართი და სვია მრავალ სხვა თევზთან ერთად.

ამ გეზარეის პროვინციას სამი მხრით ზღვა აკრავს, სახელდობრ—დასავლეთით, სადაც სძევს ხერსონი, კლემენტის ქალაქი,—სამხრეთით, სადაც არის ქალაქი სოლდაია, რომლისკენაც ჩვენ მივემართებოდით და რომელიც ამ ქვეყნის

ქართული
წიგნობა

მონღოლი მხედარი. XIII ს. ჩინეთი ნახატები.

ტიანი ყოფილიყოს, და ყველა ქრისტიანი დიდ სისხარულს მივეცი, განსაკუთრებით ფრანკთა მფლობელი, ყოვლად უქრისტიანესი მეფე, რომელიც პალესტინაში მოვიდა და სარკინოზებს¹² ებრძვის, რათა წმინდა ადგილები მათი ხელიდან გამოგლიჯოს. მე მინდა სარტახთან მივიღე და ჩემი ბატონი მეფის წერილები მივუტანო, რომელშიც ის მსჯელობს მთელი ქრისტიანობის ინტერესებზე“. ქალაქის ნაცვლებმა ჩვენ კეთილგანწყობილად მიგვიღეს და მასპინძლობა გაგვიწიეს საეპისკოპოსო ტაძარში. ამ ტაძრის მღვდელმთავარმა, რომელიც წინათ სარტახს მიელო, ბევრი რამ კარგი მითხრა მასზე, მაგრამ ეს მე შემდეგ ვერ დავადასტურე.

მაშინ მათ შემოგვთავაზეს ჩვენი ბარგის გადასაზიდად არჩევანი მოგვეხდინა ხარებ-შებმულ ფორნებსა და ბარგის ცხენებს შორის; კონსტანტინეპოლელმა ვაჭრებმა მირჩიეს ფორნები როდი მიგველო, არამედ გვეყიდნა ისეთნი, რომელნიც გადახურული არიან და რომელთა მსგავსს რუსები ხმარობენ თავიანთ ბეწვეულის გადასაზიდად: - ასეთ ფორნებზე დააწყობთ ყველაფერს, რაც ყოველდღე არ გჭირდებათ. თუ საბარგო ცხენები აირჩიეთ, საპალნის შეკვრა და გახსნა მოგიხდებათ ყოველ ფუნდუკში, ამას გარდა ნელი ნაბიჯით უნდა იაროთ ხარების გვერდითო. მე მივიღე ეს რჩევა, რომელიც კარგი არ აღმოჩნდა, იმიტომ რომ ორი თვე მოვანდომე სარტახამდე მისვლას, მაშინ როდესაც ერთი თვე მეყოფოდა თუ ცხენები მყოლოდა.

კონსტანტინეპოლიდან, ვაჭრების რჩევის მიხედვით, ხილი, მუსკატის ღვინო და საუკეთესო ორცხოპილა წამოვიღე, რათა ქალაქის უფროსებისთვის მიგვერთმია, იმიტომ რომ ისინი ცუდი თვალით უცქერიან ვინც მათთან ხელცალიერი მიდის. რადგან ქალაქის უფროსები იქ არ დამზდნენ, ჩემი სურსათი ფორანში ჩავალაგე, ვინაიდან დამარწმუნეს სარტახს ასიაშოვნებ, თუ ამ ძღვენს მას მიუტანო.

ამრიგად, ჩვენ გზას გავუდევით იენისის კალენდას (იენისის პირველს) ოთხი თავგადახურული ფორნით; მათ მოჰყვებოდა სხვა ორი იმ ქვეშაგების გადასაზიდად, რომელზედაც

ლამით უნდა დაგვეძინა. ამას გარდა, ხუთი საჯდომი ცხენი მივიღეთ, იმიტომ რომ ჩვენი ქარავანი ხუთი პირისაგან შესდგებოდა, ჩემისა, ჩემი თანამგზავრი ძმა ბართლომე კრემონელისა, ძღვენის მზიდველი გოსელისა და ერთი ღვთის კაცი—თურქმანისაგან, რომელიც თარჯიმნად გვემსახურებოდა; ჩვენთან იყო აგრეთვე ერთი ახალგაზრდა კაცი, სახელად ნიკოლა, რომელიც მე ვიყიდე ჩვენ მიერ შეგროვილი მოწყალებით. ამას გარდა კიდევ ჩვენ ორი კაცი მოგვცეს, რათა ჩვენს ფორნებს გაძლოლოდნენ და ჩვენი ხარებისა და ცხენებისთვის მოეელოთ.

ამ ზღვაზე ხერსონიდან ტანაისის შესართავამდე მრავალი მეტად მაღალი კონცხია, ხოლო ხერსონსა და სოლდაის შორის ორმოცი ციხე-კოშკია. თვითეულ ამ ციხე-კოშკში განსაკუთრებულ ენას ლაპარაკობენ. მე აგრეთვე მრავალი გუთი ვნახე, რომელთა კილოცავე ტევტონურია.

ჩრდილოეთის მთების გადალახვის შემდეგ ადამიანი ხედავს მშვენიერ ტყეს, გარემოცულს ველით, რომელიც დასერილია მდინარით და მოჩუხჩუხე ნაკადულებით, ხოლო შემდეგ ვრცელი მიწა-წყალი იწყება; საჭირო აღმოჩნდა ხუთი დღე, რათა ის გაგვევლო და ამ პროვინციის ჩრდილოეთ საზღვრისთვის მიგვეღწია; ზღვა აღმოსავლეთით და დასავლეთით ზღუდავს ამ ქვეყანას და მას ფართო ორმოს ამსგავსებს.

თათრების მოსვლამდე ამ დაბლობში კომანები¹³ ყოფილან დამკვიდრებული, ისინი ქალაქებსა და ციხე-სიმაგრეებს თურმე აიძულებდნენ მათთვის ეძლიათ ხარკი; როცა თათრებმა კომანები გააძევეს, ისინი ისე მრავლად შესევნიან ამ პროვინციას, რომ ზღვის ნაპირებისთვის მიულწევიათ და, თუ ერთ ვაჭარს დავუჯერებთ, რომელიც ირწმუნებოდა ეს ჩემი თვალით ვნახეო, ცოცხლებს მომაკვდავნი უჭამიათ. ცოცხლები კბილებით გლეჯდნენ და ნთქავდნენ მიცვალებულთა უმ ხორცს, როგორც ძაღლები ლეშსო.

ამ პროვინციის ბოლოში მრავალი დიდი ტბა მოიპოვება, მათი სანაპიროების მლაშე წყალი ტბაში შედის, მარილის სახით ილექება და ყინულივით მაგრდება; ბათო და სარტახი

დიდ შემოსავალს ღებულობენ ამ ადგილებიდან, იმიტომ რომ მთელი რუსეთიდან ხალხი აქ მოდის მარილისთვის; ყოველ დატვირთულ ფორანზე ორ ნაჭერ ბამბის ქსოვილს იხდიან, რაიცა ნახევარ ჰიპერპერად¹⁴ ფასობს. აქ აგრეთვე ზღვით მრავალი ხომალდი მოდის მარილის მოსამარაგებლად; ისინი ტვირთის შესაფერ გადასახადს იხდიან.

სამი დღის შემდეგ სოლდაიას დატოვებიდან ჩვენ თათრებს შევხვდით, და მე მეგონა სხვა საუკუნეში გადავედი-მეთქი. მე თქვენ მათ ცხოვრებასა და მათ ზნე-ჩვეულებას აგიწერთ შეძლებისამებრ.

თ ა თ რ ე ბ ი

მათ არავეითარი მკვიდრი სადგომი არ აქვთ და არ იციან ხვალ სად იქნებიან. მათ გაყოფილი აქვთ სკვითია, რომელიც გაქიმულია დუნაიდან უკიდურეს აღმოსავლეთამდე (სადაც მზე ამოდის); ყოველმა მეთაურმა, იმისდა მიხედვით, მეტი თუ ნაკლები ადამიანი ჰყავს მას თავის ხელქვეით, იცის თავისი საძოვრების საზღვრები და სად უნდა წაიყვანოს თავისი ჯოგები ზამთარსა და ზაფხულში, გაზაფხულსა და შემოდგომაზე.

ზამთარში ისინი ეშვებიან უფრო თბილი ადგილებისკენ, რომელიც სამხრეთით სძევს; ზაფხულში უფრო გრილი ჰავიანი რაიონებისკენ აღიან ჩრდილოეთით; ზამთარში, როცა თოვლს სდებს, ისინი უწყლო საძოვრებზე იმყოფებიან, იმიტომ რომ თოვლი მათ წყლის მაგივრობას უწევს.

კარვებს, რომელშიც მათ სძინავთ, გოგორებზე სდგამენ; ამ კარვებს შიგნით ერთმანეთზე გადაქდობილი ლარტყები აქვთ, რომელნიც ზემოთ ერთდებიან, ისე რომ ერთგვარ ღუმელს ჰგვანან; თათრები ამ თავიანთ სახლებს თეთრი ქვით ხურავენ. ძალიან ხშირად ისინი ამ ქეჩას კირით ან თეთრი მიწით ან ძვლების ფხვნილით ჰფარავენ, რათა მას მეტი ბრწყინვალეობა მიეცეს. ამ მიზნით ისინი ხანდახან აგრეთვე შავ ფერსაც ხმარობენ, ხოლო კარვის სახურავის თავს კრელად ღებავენ. კართან სხვადასხვაფერად მოლივლივე ტყავს ან ქეჩას ჰკიდებენ. ეს ქეჩა დაფარულია მხატვრობით, რომელიც

ვენახებსა და ხეებს, ფრინველებსა და ოთხფეხებს წარმოადგენს.

ისინი ისეთ დიდ კარვებს აკეთებენ, რომ მათ ხშირად ოცდაათი წყრთა აქვთ სიგანით. მე თვითონ ერთი ფორანი გავზომე, მას ბორბლებს შუა ოცი წყრთის სიგანე ჰქონდა; ხოლო როცა კარავი ფორანზე დასდგეს, ის თვითეულ ბორბალს ხუთი წყრთით მაინც გადასცილდა. მე დავთვალე, რომ ფორანში, რომელსაც ერთი კარავი მიჰქონდა, ოცდაორი ხარი იყო შებმული, მათგან თერთმეტი ფორანს განივ მიჰყვებოდა, ხოლო თერთმეტი წინიდან ეწეოდა. ფორნის ლერძი ისეთი ვეებერთელა იყო, როგორც ხომალდის ანძა. ფორანზე დადებული კარვის კართან ერთი კაცი დგას და ხარებს ერეკება.

ისინი, სხვათა შორის, ტირიფიდან კალათებს წნავენ, მათ დიდი კიდობნის ფორმას აძლევენ, ერთ მხარეზე პატარა კარს უკეთებენ, შემდეგ ამ ყუთს ზემოდან შავ ქეჩას აკრავენ, რომელსაც ქონს ან ცხვრის რძეს სცხებენ, რათა წვიმამ არ გაუაროს, და ნაქარგითა და ნახატებით ამკობენ. ამ ყუთებში ისინი თავიანთ ხელსაწყოსა და ძვირფას ნივთებს ალაგებენ; შემდეგ თოკებით მაგრად მომაღლო ფორნებზე აბამენ, რომელთაც აქლემები ეწევიან, რათა მდინარეში გადატანის დროს არ დასველდნენ. ეს ყუთები არასოდეს არ ჩამოაქვთ ფორნებიდან.

როდესაც თათრები საღმე ჩერდებიან, ისინი თავიანთ კარვებს კარებით ყოველთვის სამხრეთისკენ მიაბრუნებენ ხოლმე, მათ გარშემო კი ნაბევარი ქვის გასროლაზე ერთმეორისაგან ყუთებიან ფორნებს აყენებენ, ისე რომ მათი კარავი ფორნების ორ რიგს შუა დგას, როგორც ორ კედელს შუა. ქალები ისეთ კარგ ფორნებს იკეთებენ, რომ მე არ შემიძლია ავწერო: მე ეს უნდა დამეხატა და ყოველივეს დაგიხატავდით, თუ ხატვა შემძლებოდა. მდიდარ მონგოლსა ანუ თათარს ასიდან ორასამდე ფორანი აქვს ყუთებითურთ. ბათოს ოცდაექვსი ცოლი ჰყავს, თვითეულ მათგანს ერთი დიდი კარავი აქვს და მრავალი პატარა, რომელნიც თითქო ცალკე ბინებს წარმოადგენენ, სადაც მსახური ქალები ცხოვრობენ: თვითე-

ულ ასეთ სახლს ორასი ფორანი ეკუთვნის. როცა საღმრთო
 დებიან. პირველი ცოლი თავის ბინას დასავლეთით ადგმევი-
 ნებს და ასე მიყოლებით, ისე რომ უკანასკნელ ცოლს თავისი
 ბინა აღმოსავლეთით ჰქონდეს. მანძილი, რომელიც ერთი და
 მეორე ცოლის ბინებს შუა რჩება, ერთი ქვის გასროლას უდ-
 რის. ამრიგად, მდიდარი მონგოლის სადგომი დიდ ქალაქს ჰგავს,
 თუმცა ადამიანები იქ ცოტაა. თვითეულ მის დედაკაცს შეუ-
 ძლია ოციდან ოცდაათ ფორნამდე წაიყვანოს, იმიტომ რომ
 ეს ქვეყანა ნაკლებ ოღროზობდა. ფორნები თავიანთი ხარე-
 ბითა და აქლემებით გადაბმული არიან და ერთი მეორეს მის-
 დევენ; ქალი პირველ ფორანში ზის და დანარჩენნი უკან მიჰ-
 ყვებიან იმავე ნიბიჯით. თუ ძნელად გასავლელი ადგილი შეხვ-
 დათ, ფორნებს ხსნიან და თვითეული მათგანი ცალკე მიდის.
 ამრიგად წინ ნელა მიდიან იმ ნაბიჯით, რომლითაც ცხვარს
 ან ხარს შეუძლია იაროს.

როცა სახლები კარებით სამხრეთისკენ მიბრუნებულია,
 პატრონის საწოლს ჩრდილოეთით ათავსებენ. ქალების ადგილი
 ყოველთვის აღმოსავლეთითაა, ესე იგი პატრონის ბინის მარ-
 ცხნივ, როდესაც იგი თავის საწოლზე წევს და პირით სამხრე-
 თისკენ არის მიბრუნებული. მამაკაცების ადგილი დასავლე-
 თითაა, ესე იგი, მარჯვნივ. მამაკაცებს, რომელნიც სახლში შე-
 დიან, არ შეუძლიათ თავიანთი კაპარკები ქალების მხარეზე
 დაჰკიდონ. სახლის პატრონის თავს ზემოთ ყოველთვის გამოსახუ-
 ლებაა მოთავსებული, თოჯინის ან ქუჩის ფიტულის მაგავსი,
 რომელსაც სახლის პატრონის ძმას უწოდებენ; მეორე ამგვა-
 რივე გამოსახულება კედელზეა მიმაგრებული პირველი ცოლის
 თავს ზემოთ, მას დიასახლისის ძმას უწოდებენ. ერთ-ერთი
 ცოლის თავს ზემოთ პატარა ქანდაკება იდგმება, რომელიც
 თითქო მთელი სახლის მფარველს წარმოადგენს.

დიასახლისი თავის მარჯვენა მხარეს, მოჰაღლოთ მოთავ-
 სებული საწოლის ქვეშ თხის ტყავს აშლევინებს, დაფარულს
 შალით ან სხვა ქსოვილით, ხოლო მის მახლობლად სხვა პა-
 ტარა ქანდაკებას ადგმევინებს, პირმიბრუნებულს დედაკაცე-
 ბისა და მსახური ქალებისკენ. კართან, სადიაცოს მხარეზე

სხვა ფიტული დგას, ძროხის ჯიქანით აღჭურვილი: ის დანიშნულია ქალებისთვის, რომელთა ვალდებულება ძროხის მოწველაა, იმიტომ რომ ეს დედაკაცის საქმედ ითვლება. იმავე კართან, მამაკაცების მხარეზე, მეორე პატარა ქანდაკება დგას, ჭაკი ცხენის ძუძუებით აღჭურვილი, ის განკუთვნილია მამაკაცებისათვის, რომელთაც ჭაკი ცხენების წველა აქვთ დაკისრებული. და როდესაც ისინი დასალევად იკრიბებიან, თავიანთ სასმელს ჯერ სახლის პატრონის თავზე მოთავსებულ გამოსახულებას ასხურებენ, შემდეგ სხვა გამოსახულებათ ჰიერარქიული რიგის მიხედვით. შემდეგ მსახურთუხუცესი სასმელით სავსე თასით სახლიდან გარეთ გადის და სამჯერ სამხრეთის მიმართულებით აკურებს და სამჯერ მუხლს იღრეკს, რათა თაყვანი სცეს ცეცხლს; იგივე მეორდება აღმოსავლეთისკენ, რათა თაყვანი სცეს ჰაერს, შემდეგ დასავლეთისკენ, რათა თაყვანი სცეს წყალს, ბოლოს ჩრდილოეთისკენ, რათა პატივი სცეს მიცვალებულთ.

როცა სახლის პეტრონს ხელში თასი უჭირავს და დასალევად ემზადება, ის თავდაპირველად მიწაზე ასხამს სითხის ერთ ნაწილს. თუ ის სმის დროს ცხენზე ზის, პირველად ცხენს კისერზე ან ფაფარზე ასხამს. შემდეგ მსახურთუხუცესი ოთხ მთავარ მხარეს ასხურებს და ოთახში შედის, და ორ მსახურს, თითო თასითა და ფეშხუით აღჭურვილთ, სასმელი მოაქვთ ბატონისა და მისი ცოლისთვის, რომელიც გვერდით უზის საწოლზე. ხოლო როცა მას რამდენიმე ცოლი ჰყავს, დღისით გვერდით უზის ის, რომელთანაც მან ღამე გაატარა, სხვები კი ამ სახლში გროვდებიან სასმელად; იქ იმ დღეს სრული კრებული იყრის თავს და ყველა საჩუქარი ამ მანდილოსნის სალაროში შედის. ბინის შესავალში სკამი დგას, რომელზედაც თასები და რძით ან სხვა სასმელით სავსე ტიკები აწყობა.

ზამთარში თათრები ძალიან კარგ სასმელს ამზადებენ ბრინჯისა, ფეტვისა, ხორბლისა და თაფლისაგან. ეს სასმელი ღვინოსავით კამკამაა¹⁵; ღვინო კი მათ საკმაოდ შორეული ადგილებიდან მოსდით. ზაფხულში მხოლოდ კუმისს სვამენ. კუმისი ყოველთვის სახლის შესავალში იპოვება, სადაც მუდამ გიტარის დამკვრელი ზის. მე იქ არც ჩვენებური

სანთური შემხვედრია და არც ჩვენებური ჩანგი, არამედ მრავალი სხვა ინსტრუმენტი, რომელსაც ჩვენ არ ვიცნობთ. როცა სახლის პატრონი სმას იწყებს, ერთ-ერთი მისი მსახური ხმამალლა წამოიძახებს: „ჰა!“ და მემუსიკე მაშინვე თავისი გიტარის დაკვრას იწყებს; როცა დიდი დღესასწაულია, ყველანი ტაშს უკრავენ და გიტარის ხმაზე ცეკვავენ, მამაკაცები ბატონის, დედაკაცები კი ქალბატონის წინ; ხოლო როცა ბატონი დალევს, მსახური ხელახლა წამოიძახებს და გიტარის დამკვრელი ჩერდება. მაშინ ყველანი სმას იწყებენ ერთმანეთის ჯობნაზე და ხანდახან მეტისმეტად გულისამრევად და ხარბად სვამენ. როცა მათ სურთ ვინმე აიძულონ რომ დალიოს, ყურებში ხელს ჰკიდებენ და ღონიერად ეწვევიან, რათა ხახა გააღებინონ, ამავე დროს ტაშს უკრავენ და ცეკვავენ მის წინ. აგრეთვე როდესაც სურთ ვისმეს დღეობა გაუმართონ და მას უდიდესი სიხარული გამოუტყხადონ, ერთი ვინმე სავსე ჯამს აიღებს, ხოლო მეორე და მესამე მარჯვნივ და მარცხნივ მოთავსდება, და ამრიგად სამივენი მღერითა და ცეკვით მიუახლოვდებიან იმას, ვისაც ჯამი უნდა მიაწოდონ, და სიმღერას და ცეკვას განაგრძობენ მის წინაშე; ხოლო როდესაც ეს უკანასკნელი ხელს გაიწვდის ჯამის მისაღებად, ისინი მაშინვე უკან დაიხევენ; შემდეგ ამასვე იმეორებენ სამჯერ თუ ოთხჯერ, აწვდიან და ართმევენ ჯამს, სანამ ის სმის მოთხოვნილებას იგრძნობდეს; ბოლოს ისინი მას ჯამს უთმობენ და მღერიან, ტაშს უკრავენ და ფეხებს აბაკუნებენ, სანამ ის სვამს.

უნდა მოგახსენოთ, რომ თათრები განურჩევლად სჭამენ თავიანთი დამხრჩვალნი და დაკლული ცხოველების ხორცს, მათ მრავალრიცხოვან ჯოგებში კი ბევრი პირუტყვი ავადმყოფობით კვდება. ზაფხულში ისინი მხოლოდ კუმისით საზრდობობენ. ეს სასმელი ცხენის რძისაგან მზადდება და ისინი მას ხმარობენ, სანამ ჰკავს რძე გაუშრებოდეს. თუ მოხდა, რომ ცხენი ან ხარი მოუკვდათ, ისინი მას თხელ ნაჭრებად სჭრიან და მზესა და ქარზე ახმობენ; თუმცა ამ ხორცს არ ამარილებენ, მაგრამ ის კარგად ხმება და არავითარ სუნს არ უშვებს. შიგნეულობისაგან უკეთეს ძეხვებს აკეთებენ,

ვიდრე ჩვეულებრივ ღორის ხორცისაგან კეთდება, და ამ ძეხვებს უმად სჭამენ. დანარჩენი ხორცი ზამთრისთვის ინახება.

ხარების ტყავისგან ტიკებს ამზადებენ, რომელთაც საუცხოვოდ აშრობენ კვამლზე. ცხენის ტყავის უკანა ნაწილისგან მშვენიერ სანდლებს ჰკერავენ. ერთი ცხვრის ხორცით ორმოცდაათიდან ას კაცამდე კმაყოფილდება; ისინი მას ჯამში პატარ-პატარა ნაჭრებად ჰყრიან და მარილწყლით კახმავენ; მათ სხვა წვენიც ხმარება არ იციან; შემდეგ დანის წვერით ან ჩანგლით, რომლის მსგავსითაც ჩვენ ღვინოში მოხარშულ მსხალსა და ვაშლს ვჭამთ, ისინი თითო ან ორ ლუკმას სთავაზობენ თანდამსწრეთ, მათი რიცხვის მიხედვით. ცხვრის ხორცს, უწინარეს ყოვლისა, სახლის პატრონს სთავაზობენ და ისიც ღებულობს, რაც მოსწონს; თუ ის თავის მართი გისმეს რომელიმე ნაჭერს სთავაზობს, მიმღებმა ის მარტო უნდა შეჭამოს, მას ნება არ აქვს სხვას გადასცეს; თუ მას მარტო მისი შეჭმა არ შეუძლია, თან წაიღებს ან თავის მსახურს გადასცემს, თუ ეს უკანასკნელი იქნება, ან კიდევ თავის კაპტარგაკში ჩაიღებს, ესე იგი ოთხკუთხედ პარკში, რომელსაც თათრები მუდამ თან ატარებენ ყოველგვარი ნივთებისათვის. ამავე პარკში ისინი ჰყრიან ძვლებსაც, რომლის გამოხრა ვერ მოასწორეს და რომელსაც შემდეგ გამოხრავენ, რათა ერთი ნამცეციც არ დაიკარგოს მათი საქმლისაგან.

კ უ მ ი ს ი

მათი კუმისი, ესე იგი ცხენის რძე, შემდეგნაირად მზადდება. ისინი თოკს ამაგრებენ ორ ბოძზე, რომელიც მიწაშია ჩარჭობილი, და ამ თოკზე იმ ჰაკი ცხენების კვიცებს აბამენ, რომელთა მოწველა სურთ. შემდეგ მათთან მათი დეჟები მიჭყავთ, ისინი თავს აწველინებენ დაუბრკოლებლად. თუ რომელიმე ურჩობა გამოიჩინა, მას მის კვიცს მიუყენებენ და ცოტა ხანს აწოვიანებენ, შემდეგ მოაცილებენ და მის ადგილს მწველელი იჭერს. როდესაც ეს რძე, რომელიც, განსაკუთრებით როდესაც ის ახალია, ძროხის რძესაგან ტკბილია, ბლომად გროვდება, მას უხარმანარ ტიკში ან სხვა ჭურჭელში ასხამენ და დღვე-

ბას იწყებენ საგანგებოდ ამისთვის განკუთვნილი ჯოხით, რომელიც ბოლოში კაცის თავის ოდენაა და შიგნით ცარიელია. დღეების დროს რძე დუღილს იწყებს მაკარივით; ხდება მისი დამჟავება; ბოლოს, მისი მოძრაობა იმით სრულდება, რომ კარაქს ღებულობენ. მაშინ თუ სითხე საკმაოდ პიკანტური ეჩვენათ, მას სვამენ. ის ენას კბენს და მაკრის გემო აქვს (შამპანური ღვინის გემოს წააგავს); როდესაც კაცი მას სვამს, ენაზე ნუშის რძისმაგვარი გემო რჩება, ის აღიმიანის გულს ამხიარულებს, ხოლო სუსტი თავის პატრონს ათრობს კიდევ; ის განსაკუთრებით ხშირად შარდზე გასვლას იწვევს.

თათრები აგრეთვე ყარაკოსმოსს, ესე იგი შავ კუმისს, აკეთებენ დიდკაცების სახმარად. ამგვარი სასმელის მოსამზადებლად ცხენის რძე არ იჭრება ხოლმე. ამის მიზეზი ისაა, რომ არც ერთი ცხოველის რძე არ იჭრება, თუ ის მოხდილია. ისინი რძეს ისე დღებენ, რომ რაც მასში მძიმეა პირდაპირ ქვევით მიდის ღვინის ნალექივით, უფრო სუფთა ნაწილები ზემოთ ამოტივტივდება ხოლმე, ასე რომ ის შრატს ან თეთრი ღვინის ამბოხს ემსგავსება. ნალექი ძალიან თეთრი ფერისაა, ის მოსამსახურეებს ეძლევა და მათ ღრმად აძინებს. ბატონები სუფთად დარჩენილ სითხეს სვამენ, და ეს უცილობლად მეტად სასიამოვნო და მაღალი ღირსების სასმელია.

ბათოს თავისი ურდოს გარშემო ოცდაათი ფერმა აქვს, რომელთა სიგრძე ერთი დღის სავალს აღწევს; თვითეულ მათგანში ასი ჭაკი ცხენია, რომელნიც მას ყოველდღე ამგვარ რძეს აძლევენ; მაშასადამე, მას ყოველდღიურად სამი ათასი ცხენის რძე მისდის, გარდა თეთრი რძისა, რომელიც სხვებისთვისაა განკუთვნილი. აქ ხდება იგივე რაც სირიაში, სადაც გლეხები ვალდებული არიან თავიანთი მოსავლის მესამედი ბატონებს მისცენ; მაშასადამე, მათ აქ ყოველ მესამე დღეს თავიანთი ცხენების რძე ბატონების კარზე უნდა მიიტანონ.

მოუხდელი ძროხის რძისგან თათრები კარაქს ხდიან, ხოლო შემდეგ დიდხანს ადუღებენ და ცხვრის ტყავის გულებში ასხამენ შესანახავად; ისინი თავიანთ ერბოს მარილს არ უშვებიან, იმიტომ რომ ის არ ფუჭდება მის მიერ განცდილი ძლი-

ერი დუღილის გამო. ამრიგად მომზადებულ ერბოსა და სანახაობას როდ ინახავენ. კარაქის გამოხდის შემდეგ დაოს ამჟავებენ, ადუღებენ და ის იჭრება დუღილის დროს; როდესაც ის სავსებით შედედებულია, მზეზე ახმობენ, და ის რკინასავით მაგრდება, შემდეგ პარკებში ჰყრიან, რათა საზამთროდ გამოიყენონ. როდესაც ზამთარი მოდის და თათრებს რძე შემოაკლდებათ, ისინი თავიანთ შედედებულ რძეს (რომელსაც ისინი გოისს ან გრიუსს ეძახიან) გუდაში სდებენ, ზემოდან ცხელ წყალს ასხამენ და მთელი ძალღონით ურტყამენ, სანამ ის თხელი და მჟავე გახდებოდეს; შემდეგ მას სვამენ ახალი რძის მაგივრად, ვინაიდან ყოველთვის გაურბიან უბრალო წყლის დაღევას.

რა მოიპოვება სათათრეთში

დიდკაცებს მამულები აქვთ სამხრეთში, საიდანაც ფეტვსა და ფქვილს ღებულობენ ზამთრისათვის. ღარიბები ტყავეულობასა და ცხვრებს სცვლიან ფეტვსა და ფქვილში. მონები მუცელს ივსებენ ჭუჭყიანი წყლით და ამით კმაყოფილდებიან. აგრეთვე ისინი იჭერენ თაგვებს; იქ თაგვის მრავალი ჯიში მოიპოვება. ისინი არ სჭამენ გრძელკუდიან თაგვებს, არამედ ფრინველებს აძლევენ. სჭამენ ციყვებს და ყოველგვარ მოკლექუდიან თაგვებს. იქ მოიპოვება აგრეთვე მრავალი ზაზუნა, რომელსაც ისინი სოგიურს უწოდებენ; ზამთარში ისინი ოციდან ოცდაათამდე ხვრელში იკრიბებიან და ექვსი თვის განმავლობაში სძინავთ; თათრები მათ მასობრივად იჭერენ. მრავლად მოიპოვება აგრეთვე ერთგვარი ცხოველი, რომელსაც კატასავით გრძელი კუდი აბია, ხოლო კუდის ბოლოზე შავი და თეთრი ბეწვი აქვს. არსებობს სხვა მრავალი პატარა ცხოველი, კარგად გამოსადეგი საქმელად, რომელთაც ისინი მშვენიერად არჩევენ.

მე არ შემხვედრია ირმები, ნაკლებად მინახავს კურდღელი, ხოლო ჯეირანი მრავლადაა. მრავლად მინახავს გარეული ვირი, რომელიც ჯორს ჰგავს. ვნახე აგრეთვე ერთგვარი ცხოველი, რომელსაც თათრები არკალს ან არტაქსს უწოდებენ; იგი ტანით ვერძს ჰგავს; მისი მოღუნული რქები ისეთი მძიმეა, რომ

მონგოლი მხედარი მოხარტავს უკერს. XIII ს. ჩინური მინიატურიდან.

ერთი ხელით ორი რქა ძლივს ავწიე; ამ რქებიდან თათრები დიდ სასმისებს აკეთებენ. მათ ჰყავთ აგრეთვე შევარდნები, სონლულები და მთელი გუნდები ყარყატებისა. მონადირე ფრინველებს მარჯვენა ხელზე ატარებენ. შევარდნის ყელზე ყოველთვის პატარა თასმას აბამენ, რომელიც მას შუამკერდამდე ჰკიდია და რომლის შემწეობით, როდესაც ისინი შევარდნის რომელიმე ფრინველს შიუტევენ, მის თავსა და მკერდს ხრიან, რათა ის ქარმა არ გაიტაცოს ან ირაო არ გააკეთოს. ნადირობა მათ საკვების უდიდეს ნაწილს აძლევს.

ტ ა ნ ი ს ა მ ო ს ი

რაც შეეხება თათრების ტანისამოსსა და კოსტიუმს, უნდა მოგახსენოთ, რომ ხატაეთის¹⁶, სპარსეთისა და სამხრეთის და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებიდან დაბრუნებული აბრეშუმის და ოქრომკედლის ქსოვილებს და ბამბის ტილოს ღებულობენ, რითაც ისინი ზაფხულში იმოსებიან. რუსეთისა, მოქსელისა, დიდი ბულგარეთისა, პასკატირისა¹⁷ ანუ დიდი ჰუნგრეთისა და კერქისიდან¹⁸, რომელნიც ჩრდილოეთით მდებარე და ტყით დაბურულ ქვეყნებს წარმოადგენენ, აგრეთვე სხვა ცივი ქვეყნებიდან ისინი ყოველგვარ ძვირფას ბეწვეულობას ღებულობენ, რომელიც მე არასდროს მინახავს ჩვენს სამშობლოში და რომელსაც ისინი ზამთარში იცვამენ. ამ სეზონში ისინი ყოველთვის ორ ტყავს ანუ ქურქს მაინც ატარებენ; ერთს ბეწვი შიგნით აქვს, ხოლო მეორეს გარეთ — ქარისა და თოვლის წინააღმდეგ. ეს ტყავი ძალიან ხშირად მგლისა ან მელიისა; მხოლოდ როცა შინ რჩებიან, უფრო ძვირფას ბეწვეულს იცვამენ. ღარიბები წამოსასხამად ძაღლის ან თხის ტყავს ხმარობენ.

ნადირობის დროს ერთად თავს იყრიან და ჰკრავენ იმ ადგილს, სადაც ნადირი ეგულებათ; შემდეგ თანდათან ერთმანეთს უახლოვდებიან, სანამ ნადირს წრეში არ მოაქცევენ; მაშინ ისრებს უშენენ. ისინი ნადირის ტყავისგან აგრეთვე ფეხსაცმელების ყელებს იკეთებენ. მდიდრები თავიანთ ტანისამოსს რბილი, მსუბუქი და თბილი აბრეშუმის ანაძენძით

ამკობენ, ღარიბები კი ბამბის და მატყლის ქსოვილით; ამისთვის ისინი ტლანქი მატყლიდან ურბილეს ნაწილებს არჩევენ. ტლანქი მატყლისგან ისინი ქეჩებს აკეთებენ თავიანთი სახლებისა, ზანდუკებისა და საწოლებისათვის. ჰგრებენ აგრეთვე მატყლის თოკებს, რომლებშიაც ერთი მესამედით ცხენის ძუაა შერეული. ქეჩიდან აგრეთვე წამოსასხამებს, თოქალთოებს და საწვიმარ ლაბადებს აკეთებენ; ამრიგად ისინი ყოველმხრივ იყენებენ მატყლს. თქვენ დაინახეთ ადამიანების ტანისამოსი.

მამაკაცები თავის კეფას იპარსავენ ოთხკუთხედად, აგრეთვე ორივე მხარეს საფეთქლამდე; იპარსავენ აგრეთვე საფეთქლებს, კისერსა და შუბლს, სადაც თმის კონას იტოვებენ, რომელიც წარბებამდე სცემს.

ქალიშვილების ტანისამოსი არ განსხვავდება მამაკაცების ტანისამოსისაგან, მხოლოდ მასზე ცოტათი უფრო გრძელია. მხოლოდ დაქორწინების მეორე დღეს ისინი თმას იპარსავენ შუა თავიდან შუბლამდე და გრძელ ტუნიკას იცვამენ, რომელიც მონაზონის კაპიშონს ჰგავს, მაგრამ ცოტათი უფრო სრული და უფრო გრძელია, წინ გაკრილია და მარჯვენა საკინძეზეა მიბმული; ამ მხრივ ისინი თურქების ჩვეულებას არ მისდევენ: ისინი თავიანთ ტუნიკას მარჯვნივ ამაგრებენ საკინძეზე, თურქები კი მარცხნივ.

სხვათა შორის, ქალებს თავის სამკაული აქვთ, რომელსაც ისინი ბოკას ანუ ბოტას უწოდებენ. ისინი მას ან ხის ქერქისაგან აკეთებენ ან სხვა განსაკუთრებით მსუბუქი მასალისგან. ეს თავსაბურავი დიდი და მრგვალია და მისი ორი ხელით დაჭერა შეიძლება; მისი სიგრძე ერთ წყრთასა და მეტს უდრის, ზემო ნაწილი ოთხკუთხოვანი აქვს სვეტის თავივით. თათრის ქალები ამ თავსაბურავს, რომელიც შიგნით ცარიელია, ძვირფასი აბრეშუმით ჰფარავენ, ხოლო ოთხკუთხოვან თავზე ფრთებსა და მსუბუქი ლერწმის ღეროებს უკეთებენ, რომელთა სიგრძე აგრეთვე ერთ წყრთასა და მეტს უდრის. ამ ღეროებში ისინი ფარშავანგის ფრთებს ათავსებენ, ხოლო გარშემო იხვის კულის ფრთებს ამაგრებენ ძვირფასი თვლებითურთ. მაღალი საზოგადოების ქალები ამ თავსაბურავს თავზე

იდგამენ და მას ზემოდან ტყავს აცვამენ, რომელსაც ამ მიზნით ნახვრეტი აქვს, სადაც ისინი თავიანთ ნაწნავებს ნასკვავვენ. ბოკა ანუ ბოტა, რომელიც ქალებს თავს ახურავთ, მაგრად გასკვნილია ნიკაპქევშ. როდესაც კაცი შორიდან ამ თავდახურულ და ცხენებზე მჯდომარე მანდილოსნებს უცქერის, მას ჰგონია მუზარადიან და შუბიან მხედრებს ვხედავო: იმიტომ რომ ბოკა მუზარადს ჰგავს, ხოლო მასზე მიმაგრებული ღეროები—შუბებს.

დედაკაცები ცხენზე მამაკაცებივით სხდებიან, ერთი ფეხი ერთს მხარეზე აქვთ, ხოლო მეორე—მეორეზე; ისინი თავიანთი კაბის კალთებს წელზე იმაგრებენ ცისფერი აბრეშუმის ლენტით, ყელზე სხვა ბაფთებს იკეთებენ, ხოლო თვალებს ქვემოთ თეთრ ტილოს იფარებენ, რომელიც მკერდამდე სწვდებათ. ისინი ყველანი მეტად მსუქნები არიან, და ვისაც ყველაზე პატარა ცხვირი აქვს, ულამაზესად ითვლება, ისინი ვერ ბედავენ ფერუშარილის წაცხებას¹⁹. მშობიარობის დროს ლოკინში არ წვებიან.

დედაკაცების და მამაკაცების საქმიანობა სათათრეთში

დედაკაცების ვალდებულებაა ფორნის გაძლოლა, მისი დატვირთვა და განტვირთვა, ძროხის მოწველა, კარაქის, გრიუსს და ყველის გაკეთება, ტყავის მომზადება და მისი შეკერვა ცხოველების ძარღვებით. ისინი ამ ძარღვებს წვრილ ძაფებად ანაწილებენ და შემდეგ გრძლად გრეხენ, აგრეთვე ჰკერავენ ფეხსაცმელებს, სანდლებს და სხვა ტანისამოსს, მაგრამ არასოდეს არ რეცხავენ მათ: ისინი ამბობენ, ღმერთი გაჯავრდება და ქუხილს გამოგვიგზავნის, თუ ფეხსაცმელი და ტანისამოსი გავაშრეთო, კიდევ მეტი: ისინი სცემენ, ვინც რეცხვას იწყებს და ხელიდან ჰგლეჯენ სარეცხს. თათრის დედაკაცებს ყველაზე მეტად ქუხილისა ეშინიათ, და როდესაც მის ხმას გაიგონებენ, თავიანთი ბინებიდან ერეკებიან უცხოებს, შავ ქეჩაში ეხვევიან და დამალული არიან, სანამ ქუხილი გაივლიდეს. ისინი არც თავიანთ ქურქებს რეცხავენ, მაგრამ როდესაც ხორცი მოიხარშება, ქურქელი, რომელზედაც ის უნდა

დაიდოს, ირეცხება აღუღებული ქვაბიდან ამოღებული წვე-
ნით, რის შემდეგაც კურკელში წვენი ხელახლა ისხმება. დე-
დაკაცები აგრეთვე ქეჩას აკეთებენ და თავიანთ ბინებს ახუ-
რავენ,

მამაკაცები მშვილდისრებს სკრიან, ლაგამს, აღვირსა და
უნაგირს ამზადებენ, სახლებსა და ფორნებს აკეთებენ, ცხენის
ჯოგს უვლიან და ქაკებს სწველიან, რძეს დღეებავენ, რათა
კუმისი გააკეთონ და ტიკპორებს ამზადებენ კუმისის შესანახა-
ვად; ისინი უვლიან აგრეთვე აქლემებს და მათ ტვირთავენ.
მამაკაცები მწყემსავენ ცხვრების და თხების ფარას. მათ ხან
მამაკაცები სწველიან, ხან დედაკაცები განურჩევლად. ტყავის
მოსამზადებლად შედედებულ და მარილიან რძეს ხმარობენ.
ხელებისა და თავის დასაბანად თათრები პირს წყლით ივსებენ,
მერმე ცოტ-ცოტას ხელებზე ისხამენ და იმავე წყლით თმასა
და თავს ისველებენ.

ქორწინება

რაც შეეხება ცოლქმრობას, უნდა მოგახსენოთ, რომ ვე-
რავენ ცოლს ვერ შეირთავს თუ არ იყიდა; ამიტომ მრავალი
გაუთხოვარი ქალი ჰყავთ: მშობლები მათ შინ სტოვებენ სა-
ნამ გაყიდდნენ. თათრები იცავენ მხოლოდ პირველი და მე-
ორე მუხლის ნათესაობას, მაგრამ მოყვრობას არ სცნობენ.
მათ შეუძლიათ ორი და შეირთონ ერთად ან ერთი მეორის
შემდეგ. არც ერთი ქვრივი ქალი არ თხოვდება ხელახლა, ვი-
ნაიდან მათ ჰგონიათ, რომ ყოველი ცოლი, რომელიც მათ ამ
ცხოვრებაში გამოიყენეს, სხვა ცხოვრებაშიც გამოადგებათ, და
ყოველი ქვრივი ქალი სიკვდილის შემდეგ თავის პირველ ქმარს
დაუბრუნდება. აქედან წარმოსდგება სამარცხვინო ჩვეულება,
რომ ვაჭიშვილი ირთავს თავის მამის ცოლებს, საკუთარი დე-
დის გამოკლებით. მართლაც, ეს უმცროსის ვალდებულებაა
თავისი დედმამის ოჯახის გაძღოლა იკისროს, საიდანაც გა-
მომდინარეობს მეორე ვალდებულება—იზრუნოს მამის მიერ
დატოვებული ცოლების მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაზე:
თუ მას სურს თავის ცოლებადაც მოიხმარს, ვინაიდან ეს შეუ-

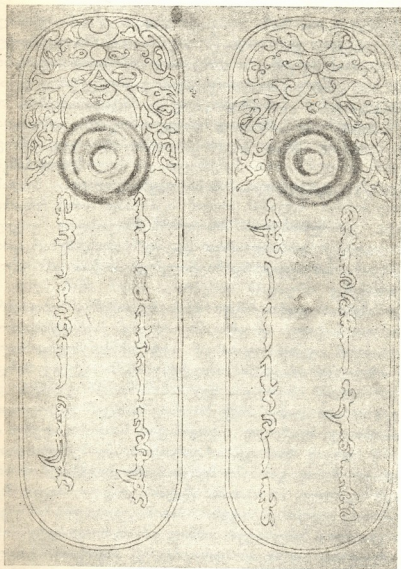
რაცხყოფად არ ითვლება, ისინი მამამისთან მივლენ სიკვდილის შემდეგ.

თუ სასიძო გასათხოვარი ქალის მამას შეუთანხმდა, ეს უკანასკნელი წვეულებას მართავს, ხოლო ქალი უახლოეს ნათესავეებთან გარბის დასამალავად. შემდეგ მამა იტყვის: „აი ჩემი ქალიშვილი, ის შენ გეკუთვნის, შეგიძლია დაეუფლო სადაც კი იპოვნი“. მაშინ სასიძო ქალის ძებნას იწყებს თავის მეგობრებთან ერთად და, როცა აღმოაჩენს, ძალით დაეპატრონება და შინ წაიყვანს თითქმის ქალის სურვილის მიუხედავად.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

რაც შეეხება მათს სამართალს, უნდა მოგახსენოთ, რომ როდესაც ორი პირი დავობს, ვერაფერს გაბედავს მათ დავაში ჩარევას: თვით მამას არ შეუძლია თავის ვაჟს დაეხმაროს. ვინც უფრო სუსტი აღმოჩნდება, ხელმწიფის სასამართლოს უნდა მიმართოს; თუ ამის შემდეგ მეორე მას შეეხება, ამ უკანასკნელს ჰკლავენ. მაგრამ ის იქ დაუყოვნებლივ უნდა მივიდეს, ხოლო მომჩივანს მობასუხე დატყვევებულებით მიჰყავს.

სიკვდილის განაჩენი მხოლოდ იმ შემთხვევაში გამოაქვთ, როცა აღამიანს დანაშაულზე მიუსწრებენ ან როცა ის თვით აღიარებს თავის დანაშაულს. მაგრამ თუ აღამიანს ერის ხმა, სდებს ბრალს, მას აწამებენ, რათა გამოსტეხონ. კაცის მოკვლა და მრუშობა სიკვდილით ისჯება, მაგრამ მრუშობად ითვლება მხოლოდ ისეთ ქალთან დაკავშირება, რომელიც დამნაშავეის სახლეულს არ ეკუთვნის: რაც შეეხება მხეველს, პატრონს ნებადართული აქვს ის სურვილისამებრ გამოიყენოს. ისინი სიკვდილით სჯიან აგრეთვე დიდი ქურდობის ჩამდენს პატარა ქურდობისათვის კი, როგორცაა, მაგალითად, ცხერის მოპარვა, თუ დამნაშავეს ადგილზე არ მიუსწრეს, მას მხოლოდ სასტიკად სცემენ და თუ ასი დარტყმა მიუსაჯეს, ას ჯოხს იყენებენ, მე ვლაპარაკობ იმით შესახებ, ვისაც სასახლის განაჩენით სჯიან. ვინც ელჩობას დაიჩემებს და ნამდვილად ელჩი არ აღმოჩნდება, სიკვდილით დაისჯება, ასევე სჯიან ჯადოქარ ქალებს, ვინაიდან მათ მავნებლად სთვლიან.

მონაწილური შულა (ხაშვები) ოქროს ფიცარზე. აღმოჩენილია დნებრის
ჩახლობლად 1845 წ.

დ ა ს ა ფ ლ ა ვ ე ბ ა

როდესაც თათრებს ვინმე მოუკვდებათ, ისინი ტირილს იწყებენ ღმუილით და მთელი წლის განმავლობაში თავისუფლებიან გადასახადისგან. თუ ვინმე მათგანი მოზარდი ადამიანის სიკვდილს დაესწრო, მიმდინარე წლის დასრულებამდე ველარ შევა მანგუ ხანის²⁰ სასახლეში; თუ ის პატარა ბავშვის სიკვდილს დაესწრო, იქ მხოლოდ პირველი მთვარის გამოცვლის შემდეგ შევა. თუ მიცვალებული კეთილშობილი იყო, ესე იგი თათრების სახელმწიფოს შემქმნელის და მფლობელის ჩინგიზის მოდგმას ეკუთვნოდა, მის საფლავზე ერთ-ერთ მისდამი კუთვნილ კარავს სდგამენ. არავენ იცის სად არის ჩინგიზის საფლავი. კეთილშობილთა სასაფლაოს მახლობლად ყოველთვის სადგომი აქვთ საფლავთა მცველებისთვის. მე არ გამიგონია, რომ ისინი თავიანთ მიცვალებულებს მათ განძეულობას ატანდნენ.

კომანები თავიანთი მკვდრების საფლავებზე დიდ ყურგანს მართავენ, ხოლო ამ ყურგანზე სდგამენ ქანდაკებას, რომელსაც პირი აღმოსავლეთისკენ აქვს მიბრუნებული, ხოლო ხელში თასი უჭირავს ჭიპის სიმაღლეზე. ისინი აგრეთვე მდიდრებს პირამიდებს ან პატარა წვეტიან შენობებს უდგამენ, და მე ზოგიერთ ადგილას გამომწვარი აგურებისგან აგებული დიდი კოშკები ვნახე, ხოლო სხვაგან ქვის სახლები, თუმცა ამ ქვეყანაში ქვა არ მოიპოვება. დაბოლოს, მე შემხვდა ერთი საფლავი, რომლის გარშემო მათ სარებზე თექვსმეტი ცხენის ტყავი ჩამოეკიდათ, ოთხ-ოთხი ქვეყნის ყოველ მთავარ მხარეზე. მათ იქ კუმისი დაედგათ, რათა მიცვალებულს ის ესვა, და ხორცი, რათა მას ის ეჭამა; ამავე დროს, როგორც გვითხრეს, ის მონათლული ყოფილიყო. მე სხვაგვარი სასაფლაოებიც შემხვდა აღმოსავლეთში: ეს იყო ფართო ადგილები, მრგვალი და ოთხკუთხედი ქვებით მოფენილი და ოთხი მაღალი ქვით შემომიჯნული ქვეყნის ოთხი მთავარი მხრიდან.

ა ვ ა ლ გ ყ რ ფ რ ბ ა

როდესაც ვინმე ავად ხდება, ლოგინში აწვევენ და მისი ბინის თავზე ნაშანს აკეთებენ. იმის აღსანიშნავად, რომ იქ ავადმყოფია და არავის შეუძლია შიგ შესვლა; ამიტომ მას არავინ ნახულობს გარდა იმისა, ვინც ემსახურება.

თუ კარისკაცებიდან ვინმე ავად გახდა, მისი ბინის გარშემო დარაჯებს აყენებენ, რომელნიც უთვალთვალებენ, რომ არავინ გადალახოს კარის ზღურბლი. მათ ეშინიათ, რომ შიგ მნახველებთან ერთად ქარი ან რაიმე ბოროტი სული არ შეიჭრას.

თავიანთ მისნებს ისინი თითქო ქურუმებად სთვლიან.

თათრების ცნობისმოყვარეობა

როდესაც ჩვენ ამ ბარბაროსებში შევედით, როგორც ზემოთ ვთქვი, მე მეგონა სხვა საუკუნეში აღმოვჩნდი-მეთქი. კარგა ხანს ჩვენი ფორნების ჩრდილში გვაცდევინეს, შემდეგ გარს შემოგვეხვივნენ ცხენზე მჯდომარენი. მათი პირველი კითხვა იყო, მათთან ნამყოფი ვიყავით თუ არა. როცა უარყოფით ვუპასუხეთ, ურცხვად საქმელი მოგვთხოვეს. ჩვენ მათ ქალაქიდან წამოღებული ნამცხვარი და ღვინო მივეციით; როდესაც მათ ერთი ბოთლი დალიეს, მეორე მოგვთხოვეს: კაცი ცალი ფეხით სახლში ვერ შევაო; მაგრამ ჩვენ სურსათის ნაკლებობა მოვიმიზეხეთ და უარი ვუთხარით. მაშინ გვკითხეს, საიდან მოდიხართ და სად გსურთ წასვლაო. მე მათ ზემონათქვამი გაუუმეორე, სახელდობრ ვუთხარი, რომ გაგიგეთ თითქო სარტახი ქრისტიანი იყოს და ჩვენ გვინდა მასთან მივიდეთ, რათა თქვენი წერილები გადავსცეთ. მათ მაშინვე მკითხეს, საკუთარი სურვილით მოდიხარ, თუ გამოგზავნილი ხარო. მე ვუპასუხე, არავის არ ვაძულებდითარ სარტახთან წავსულიყავი, ხოლო თუ მაინც მივდივარ, ეს ჩემი საკუთარი და ჩემი უფროსის სურვილია-მეთქი. მე თავი შევიკავე მეთქვა, რომ თქვენი დესპანი ვიყავი. მაშინ მკითხეს, რა გაქვს ფორნებში, რა მიგაქვს ძღვნად სარტახისთვის—ოქრო, ვერცხლი თუ ძვირფასი ტანისამოსიო. მე ვუპასუხე,

სარტახი თვითონ ნახავს რასაც მიეუტანთ, როცა მასთან ვალთ, თქვენ კი ეს არ გეკითხებათ-მეთქი. მე მათ ვუთხარი თავიანთ უფროსთან მივეყვანეთ: თუ მას სურს, ვინმეს გამოყოლებს სარტახთან, თუ არა და უკან დავბრუნდები-მეთქი.

იმ დროს ამ პროვინციაში ერთი გამგე იყო, ბათოს ნათესავი, რომელსაც სკაკატი ერქვა; კონსტანტინეპოლის ხელმწიფემ მას სარეკომენდაციო წერილები გაუგზავნა, რომელშიც სთხოვდა ჩემთვის გავლის ნება მოეცა. მაშინ ისინი დათანხმდნენ ჩვენთვის ცხენები და ხარები მოეცათ და ორი კაცი გამოეყოლებინათ მათ გასაძღოლად, ხოლო ისინი ვინც ამ გამგესთან მიგვიყვანეს, უკან დაბრუნდნენ.

მაგრამ სანამ ყოველივე ამას მოგვცემდნენ, დიდხანს გვალოდინეს: მოგვთხოვეს პური თავიანთი პატარა ბავშვებისთვის, და ყოველივე, რასაც ისინი ჩვენი მსახურების ხელში ხედავდნენ, დანები, ხელთათმანები, ქისები, ნემსები მათ ცნობისმოყვარეობას აღიზიანებდა და საჩუქრად სურდათ მიეღოთ. მე ბოდიში მოვიხადე, რომ მათ სურვილებს ვერ ვაკმაყოფილებდი, ვინაიდან ჯერ კიდევ დიდი გზა გვქონდა გაავლელი და არ შეგვეძლო შევლევოდით ყველა იმ ნივთს, სრომელიც მგზავრობის დროს დაგვჭირდებოდა. მაშინ მივთხრეს. გაუმაძღარი მჭამელი ყოფილხარო. კაცმა მართალი თქვას, ჩვენთვის არაფერი მოუპარავთ; მაგრამ განუწყვეტლივ და ურცხვად თხოულობენ, და რასაც კაცი მათ აძლევს, დაკარგულია, იმიტომ რომ უმადურნი არიან. თავიანთ თავს ქვეყნიერების ბატონებს უწოდებენ და ვერ წარმოუდგენიათ, რომ შეიძლება რამეზე უარი ვუთხრათ; მაგრამ რაც უნდა მისცეთ, თუ ისინი ოდესმე დაგჭირდათ, ძალიან უხვიროდ ასრულებენ თქვენს მოთხოვნას.

სასმელად ძროხის რძე მოგვცეს, რომელიც კარაქის შედღვების შემდეგ რჩება და ძალიან მკაფია. ამ რძეს ისინი თავიანთ ენაზე აირას, აპრას ან აგრას უწოდებენ²¹. ბოლოს ჩვენ მათ გავშორდით და მე მეგონა დემონებს ხელებიდან გავუსხლტით-მეთქი. მეორე დღეს მათ მეთაურთან მივედი.

მას შემდეგ რაც სოლდაიდან გამოვედით, რაჭვანთაძე-ტახთან მივსულიყავით, ესე იგი ორი თვის განმავლობაში, ერთხელაც სახლში ან კარავში არ დავგისვენია, არამედ ყოველთვის ღია ცის ქვეშ ან ჩვენი ფორნების ქვეშ ვისვენებდით. არ შეგვხვედრია არც ერთი ქალაქი, არც რაიმე შენობის ნიშანი, რომელიც ქალაქის არსებობას იუწყებოდეს, მხოლოდ კომანთა საფლავებს ვხედავდით მრავლად. ერთ საღამოს ჩვენმა მსახურმა, რომელიც წინ გვიძღვებოდა, კუმისი დაგვალეგინა: ამ სასმელის სიახლემ და უცნაურობამ ჩემში ზიზღის ჟრუანტელი გამოიწვია, მაგრამ შემდეგ ის სასიამოვნოდ მეჩვენა და მართლაც ააეთია.

თაუჩიანის ბანაკი

ღილით სკაკატაის ფორნები შეგვხვდა, კარვებით დატვირთული, და მე მომეჩვენა თითქო ჩვენ თვალწინ დიდა ქალაქი იყო. მე გამაკვორვა მისი ხარისა და ცხენის ჯოგების და ცხვრის ფარების სიმრავლემ; ათ ძალიან ცოტა მწყემსი მიუძღოდა. ამიტომ მე ვიკითხე, რამდენი ადამიანი ახლავს მას თან-მეტქი; მიპასუხეს, ორმოცდაათზე მეტი არ ჰყავს და თქვენ უკვე მათი ნახევარი ნახეთ წინანდელ სადგურზეო. ერთ-ერთმა იმათგანმა, რომელთაც ჩვენი გაყოლა ჰქონდა დავალებული, მითხრა, რაიმე საჩუქარი უნდა მიართვათ სკაკატაისო; ერთ ადგილას შეგვაჩერა და წინ გაგვისწრო, რათა ჩვენი მისვლა ეუწყებინა. უკვე მესამე საათი გასული იყო, მათ თავიანთი სახლები რუს პირას დადგეს, და ჩვენთან ხანის თარჯიშანი მოვიდა. როცა გაიგო, რომ ჩვენ თათრებთან ნამყოფი არ ვიყავით, საკმელ-სასმელი მოგვთხოვა და ჩვენც მივეცით. მოგვთხოვა აგრეთვე ტანისამოსი იმის სანაზღაუროდ, რომ ჩვენი სიტყვები უნდა გადაეთარგმნა თავისი ბატონისთვის. ჩვენ ბოდიში მოვიხადეთ. მან მოისურვა გაეგორა მიგვქონდა მისი პატრონისთვის. ჩვენ ერთი ბოთლი ღვინო ამოვიღეთ, ერთი კალათი ნამცხვარით ავავესეთ, ხოლო ერთ ლანგარზე ვაშლები და სხვა ხილი დავაყვეთ; მაგრამ მას ეს არ მოეწონა, იმიტომ რომ ძვირფას ქსოვილს არ ვიძლე-

ოდით. ამისდა მიუხედავად მაინც წავედით, აღსავსენი შინაშია და მოკრძალებით.

სკაკატაი თავის საწოლზე იჯდა გიტარით ხელში, მისი ცოლიც მის მახლობლად იყო. ამ უკანასკნელის დანახვაზე გავიფიქრე, მისთვის ცხვირი მოუჭრიათ მეთქი: ის მაიმუნს ჰგავდა, თვალებს შორის არაფერი ჰქონდა, ცხვირის ადგილი და წარბები შავად შეეცხო, რაიცა ჩვენს თვალში უკიდურეს სიმახინჯეს წარმოადგენდა. მაშინ მე დაუფწყე იმ სიტყვებით ლაპარაკი, რომელიც ზემოთ მოგახსენეთ. მართლაც, ჩვენ მუდამ ერთისა და იმავეს გამეორება გვიხდებოდა და გაფრთხილებული ვიყავით ხანის კარზე ნამყოფთა მიერ, რომ არასოდეს ჩვენი სიტყვები არ უნდა შეგვეცვალა. მე მას ვთხოვე ჩვენგან პატარა ძღვენი მიეღო, ბოდიში მოვიხადე, რომ რადგან ბერი ვარ, არ შემიძლია ოქრო-ვერცხლი და ძვირფასი ტანისამოსი ვიქონიო, ეს ურჩობა იქნებოდა ჩვენი ორდენის განწესებისა წინააღმდეგ-მეთქი. არაფერი ამის მსგავსის მირთმევა არ შემეძლო, მაგრამ ვთხოვდი ჩვენი სურსათის ერთი ნაწილი მიეღო დალოცვის ნიშნად. მაშინ მან მიაღებინა რაც ჩვენ მივართვით და გაანაწილებინა თავის კაცებს შორის, რომელნიც სასმელად შეგროვებულიყვნენ.

მე მას აგრეთვე კონსტანტინეპოლის იმპერატორის წერილები გადავეცი. ეს ამბავების კვირაში იყო. მან ეს წერილები მაშინვე სოლდაიში გაგზავნა სათარგმნელად, იმიტომ რომ ბერძნულად იყო დაწერილი და მახლობლად არავინ ჰყავდა, რომ ეს ენა გაეგო. ის შეგვეკითხა: გვსურდა თუ არა კუმისის ან ცხენის რძის დაღევა. საქმე ისაა, რომ რუსი, ბერძენი და ალანელი ქრისტიანები, რომელნიც თათრებს შორის ცხოვრობენ და მტკიცედ იცავენ რჯულს, არ სვამენ კუმისის, დარწმუნებულნი, რომ თუ დალიეს, გმობის აქტს ჩაიდენენ. კუმისის მსმელებს მღვდლები შემდეგ ხელახლა ქრისტეს არიგებენ, თითქო მათ ის უარეყოთ. მე ვუბასუხე: კუმისი საკმაოდ გვაქვს და თუ შემოგვაკლდა, დავლევთ რასაც გვიბოძებთ-მეთქი.

მან გვკითხა აგრეთვე, რას შეიცავდა ის წერილები, რომელთაც თქვენ სარტახს უგზავნიდით. მე ვუბასუხე, ისინი და ხურულია და შიგ მხოლოდ სასიყვარულო და თავაზიანი სიტყვები მოიპოვება მეთქი. ისიც გვკითხა, რას ეტყვიტ სარტახსო. მე ვუბასუხე, ქრისტიანულ სიტყვებს-მეთქი. ძალიან მინდა მოვისმინოვო. მაშინ მე, რამდენადაც შემეძლო, ჩვენი სარწმუნოების სიმბოლო განვუმარტე ჩემი თარჯიმანის შემწეობით, რომელიც არც მჭერმეტყველი იყო და არც გონება-გახსნილი. მოგვისმინა, დადუმდა და თავი გააქნ-გამოაქნია. ამის შემდეგ ორ კაცს დაავალა ჩვენთვის ეზრუნა, ჩვენი ხარებისა და ცხენებისთვის მოეველო და ჩვენს ფორნებს გაძლოლოდა იმ კაცის დაბრუნებამდე, რომელიც ხანმა გაგზავნა, რათა კონსტანტინეპოლის იმპერატორის წერილების შინაარსი გაეგო. ჩვენ გზას გავუდექით და ვიარეთ სულიწმინდის მოფენის დღემდე.

ა ლ ა ნ ე ბ ი

სულიწმინდის მოფენის წინა დღით ჩვენთან რამდენიმე ალანი მოვიდა, რომელთაც აასებს ან ასიასებს უწოდებენ²². ისინი ბერძნული წესის ქრისტიანები არიან და ბერძნულ დამწერლობას იყენებენ. ამისდა მიუხედავად ისინი სქიზმატიკოსები არ არიან ბერძნებივით, არამედ ყოველ ქრისტიანს პატივს სცემენ პიროვნების განურჩევლად; მათ შემწვარი ხორცი მოგვიტანეს და გვთხოვეს ის გვეჭამა და გველოცნა ერთ-ერთი მათი მიცვალებულის სულის საოხად. მე მათ ვუთხარი, დღეს დიდი უქმის ძალია და ასეთ დღეს ჩვენ ნებადართული არ გვაქვს ხორცის ჭამა-მეთქი. შემდეგ ამ უქმის მნიშვნელობა ავუხსენი. ძალიან გაოცებული დარჩნენ, იმიტომ რომ არაფერი იციან ქრისტიანული წესების შესახებ; მართოდენ ქრისტეს სახელი გაუგიათ.

როგორც მათ, ისე მრავალმა სხვა ქრისტიანმა, რუსებმა და ჰუნგრელებმა გვკითხეს, შეიძლება თუ არა ვცხოვრებთ მას შემდეგ, რაც იძულებული ვართ კუმისი ვსვათ და დამღრჩავლი ან სარკინოზების და სხვა ურჯულოების მიერ დახოცილი

პირუტყვის ხორცი ეჭამოთო; ასეთ ხორცს ბერძენი და რუსი მღვდლები გაუპატიურებულად ან კერპებისადმი მიძღვნილად სთვლიან; ამას გარდა მათ აწუხებდათ, რომ მარხვის დღეები არ იცოდნენ და თუნდაც სცოდნოდათ, არ შეეძლოთ მათი დაცვა.

მე ისინი გავანათლე რამდენადაც შემეძლო, ეუმოდვრე და გავამტკიცე სარწმუნოებაში. მათ მიერ მოტანილი ხორცი უჭმამდე შევინახეთ, იმიტომ რომ სრულიად ვერაფერი ვიშოვეთ ვერც ოქროსა და ვერც ვერცხლის ფასად: ტილოსა და სხვა ქსოვილებს გვთხოვდნენ. ჩვენ კი ასეთი რამ არ მოგვეპოვებოდა. როდესაც ჩვენი მსახურნი მათ ჰიპერპერებს აჩვენებდნენ, ისინი მათ ხელებით სრესდნენ და ცხვირთან მიჰქონდათ, რათა ეყნოსათ, სპილენძი ხომ არ არისო. არავითარი საკვები არ მოგვეცეს გარდა მეტად მუავე და აყროლებული ძროხის რძისა. ღვინო უკვე შემოგვაკლდა, წყალი კი ცხენებმა ისე აამღვრიეს, რომ მისი დაღვევა შეუძლებელი იყო. ჩვენ რომ ნამცხვარი არ გვექონოდა და ღმერთი მოწყალებით არ მოგვეპყრობოდა, აუცილებლად შიმშილით მოვკვდებოდით.

ს ა რ კ ი ნ ო ზ ი

სულიწმინდის მოფენის დღეს ჩვენთან ერთი სარკინოზი მოვიდა სალაპარაკოდ და ჩვენ მას ჩვენი სარწმუნოება განვუმარტეთ. როცა მოისმინა რა სიკეთეს წარმოადგენს კაცობრიობისთვის განსხეულების, მიცვალებულთა აღდგომის, უკანასკნელი სამსჯავროს, მონათვლის საიდუმლოების გზით ცოდვათა განტეგების რწმენა, მან გვითხრა, მინდა მოვინათლოო, მაგრამ როდესაც ჩვენ მის მოსანათლავად მზადებას შევუდექით, ის ცხენს მოახტა და გვითხრა, შინ მივდივარ, რათა აზრი გვითხო ჩემს ცოლსო. მეორე დღეს დაბრუნდა და გვითხრა, არაფრის გულისთვის არ მოვინათლები, ვინაიდან კუმისის სმა აღარ შემეძლებაო.

ამ ქვეყნის ქრისტიანები ამბობდნენ, არც ერთმა ქეშმარიტმა ქრისტიანმა კუმისი არ უნდა დალიოსო, იმავე დროს კი ამ სასმელის გარეშე შეუძლებელია ამ უკაცრიელ ადგილებში

ჩინგიზ-ხანის ვაჟი ოქოთა (უგედე) XIII ს. ჩინური მინიატურიდან.

უ ლ ა ბ ნ ო.

ამრიგად, ჩვენ აღმოსავლეთისკენ მივდიოდით; ვერაფერს ვხედავდით გარდა ცისა და მიწისა, მხოლოდ ხანდახან ჩვენ მარჯვნივ გამოჩნდებოდა ზღვა, რომელსაც ტანაისის ზღვას²⁷ უწოდებენ; აგრეთვე ორი ლიეს მანძილზე კომანების საფლავებს ვხედავდით, ვინაიდან თავიანთი ჩვეულების მიხედვით ისინი ერთი და იმავე ოჯახის წევრებს ერთსა და იმავე ადგილზე მარხავენ. სანამ ჩვენ უდაბნოში მივაბიჯებდით, არაფერი გვქონდა საჩივლელი, მაგრამ როდესაც კომანების ბინებს მივალწიეთ, შეუძლებელი გახდა ჩვენი ტანჯვის გამოთქმა. ჩვენს მეგზურს უნდოდა, რომ ჩვენ საჩუქარი მიგვერთმია ყოველი ბელადისთვის, რომელიც გზად გვხვდებოდა, ჩვენ კი არ შეგვეძლო ასეთი გულუხვობის დაკმაყოფილება. ყოველდღე რვა ადამიანი იკვებებოდა ჩვენი პურიით, თუ არ ჩავთვლით მოულოდნელ სტუმრებს, რომელთაც ჩვენთან ჭამა სურდათ. ჩვენ ხუთნი ვიყავით, ხოლო ჩვენი თანამხლებლები სამნი, ორი მათგანი ჩვენ ფორნებს მიუძღვებოდა, ხოლო ერთს სარტახამდე უნდა მივეყვანეთ.

მათ მიერ მოცემული ხორცი საკმაო არ იყო, ხოლო ფულზე ვერაფრის მიღება ვერ შევძელით. როდესაც ჩვენ ჩვენი ფორნების ჩრდილში ვსხდებოდით, რადგან სიცხე აუტანელი ხდებოდა, თათრები მუდამ თავს გვაბეზრებდნენ და გვაწუხებდნენ, იმიტომ რომ ყველაფრის დანახვა უნდოდათ, რაც თან გვქონდა. როცა მათ თავიანთი სტომაქის დაცლა მოუნდებოდათ, ჩვენ როდი გვშორდებოდნენ; პირიქით, თავიანთ უწმინდურობას და მრავალ სხვა გულისამრევ საქმეებს ჩვენთან საუბრის დროს აკეთებდნენ.

ყველაზე მეტად ის მალონებდა, რომ მე არ შემეძლო დარიგების სიტყვებით მიმემართა; ჩემი თარჯიმანი მეუბნებოდა: „დღეს ქადაგებას ვერ მათქმევინებთ, ვინაიდან მე ვერ შევძლებ ასეთი სიტყვების წარმოთქმას“. და ის მართალს ამბობდა: მას შემდეგ რაც ადგილობრივი ენის გაგება დავიწყე, მე შევამჩნიე, რომ ის იმის წინააღმდეგს ამბობდა, რასაც მე

გადავსცემდი ხოლმე. რაკი დავინახე რა უმართებულება იყო ასეთი თარჯიმანის ყოლა, მე ვამჯობინე დავდუმებულყავი.

ამრიგად ჩვენ დიდი წვალებით გადავდიოდით სადგურიდან სადგურზე. ისე რომ, ორიოდე დღით აღრე მარიამ მაგდალინელის უქმემდე²⁸ ჩვენ მივალწიეთ დიდ მდინარე ტანაისს, რომელიც აზიასა და ევროპას ჰყოფს, ისევე როგორც ეგვიპტის მდინარე აზიასა და აფრიკას საზღვრავს. იქ, სადაც ჩვენ გავჩერდით, ბათოსა და სარტახს ტანაისის აღმოსავლეთის ნაპირას რუსები დაეყენებინათ, რომელთაც დაკისრებული ჰქონდათ ნავები ეშოვნათ ვაჭრებისა და ელჩებისთვის და ისინი მდინარის მეორე ნაპირას გადაეყვანათ. მათ ჯერ ჩვენ გადაგვიყვანეს, შემდეგ ჩვენი ფორნები, ისე რომ ისინი ორ-ორ ნაწილად იყვნენ დაყრდნობილი თავიანთი ბორბლებით; მათ ერთმანეთს გადააბეს თავიანთი ნავები და ჩვენ ნიჩბებით გავცურეთ. იქ ჩვენი გამყოლი მეტად უჭკუოთ მოიქცა. მას ეგონა, რომ ამ ადგილას ცხენებს მოგვცემდნენ და მათ პატრონებს დაუბრუნა სატვირთავი საქონელი, რომელიც თან გვყავდა წამოყვანილი. როდესაც რუსებს ცხენები მოვთხოვეთ, გვიპასუხეს, ბათომ ამ ბეგრისაგან გაგვათავისუფლა, ჩვენ მხოლოდ მგზავრების გადმოყვანა გვაქვს დაკისრებულიო. თვით ვაჭრები მათ ამისთვის მძიმე ბაჟს უხდიდნენ.

ჩვენ მდინარის ნაპირას სამი დღე დავაყოვნეთ. პირველ დღეს მათ დიდი, სრულიად ახალი თევზი შემოგვთავაზეს, რომელსაც თავდიდას უწოდებენ; მეორე დღეს—ჭვავის პური და ცოტაოდენი ხორცი, რომელიც ამ სადგურის მომმარაგებელმა სახლებში იშოვა; ხოლო მესამეს—ხმელი თევზი, რომელიც იქ უხვად მოიპოვება. ამ ადგილას მდინარე ისევე ფართო იყო, როგორც სენა პარიზთან, და სანამ იქ მივალწივდით ჩვენ მრავალი მშვენიერი მდინარე გავიარეთ, თევზებით სავსე. მაგრამ თათრებმა თევზის დაჭერა არ იციან, თუ ის ძალიან დიდი არაა და თუ მისი ჭამა ისე არ შეიძლება, როგორც ცხვრის ბეჭისა. ეს მდინარე რუსეთის უკიდურესი აღმოსავლეთის საზღვარს წარმოადგენს და პალუს მეოტიდებიდან გამომდინარეობს, რომელიც ჩრდილოეთით ოკეანეს ეხება. ის სამხრეთის-

ჩინეთის დედოფალი—მონგოლი ქალი. XII ს. ჩინური ნახატიდან.

ტანაისის გაღმა

ტანაისის გაღმა მდებარე ქვეყანა საუცხოვოა. ის მდინარეებითაა დასერილი და ტყეებით დაფარული. ჩრდილოეთით ძალიან დიდი ტყეა, რომელშიც ორი ჯურის ადამიანები ცხოვრობენ: მოქსელები³⁰, რომელთაც არავითარი კანონი არ აქვთ და წმინდა წყლის წარმართებს წარმოადგენენ. არც ქალაქები აქვთ, მხოლოდ ქოხები უდგათ შუაგულ ტყეში. მათი მფლობელები და მათი მოსახლეობის უმრავლესობა მოკლული იქნენ გერმანიაში, ვინაიდან თათრებმა იქ წაიყვანეს; ამისდა მიუხედავად მათ იმედი აქვთ, რომ გერმანელები მათ გაათავისუფლებენ თათრების უღლისაგან. თუ მოქსელებში ვაჭარი მივიდა, იმან, ვისთანაც ის ჩამოხტება, უნდა მოამარაგოს ყოველივეთი, რაც მას დასჭირდება რამდენი ხანიც უნდა დარჩეს იქ. თუ ვინმე სხვის ცოლთან დაწვა, ქმარი თავს არ შეიწუხებს ამის გამო, თუ ეს თავისი საკუთარი თვალით არ დაინახა. მაშასადამე, ისინი არ არიან ექვიანები. მათ უხვად მოეპოვებათ ღორები, თაფლი და ცვილი, ძვირფასი ბეწვეული და შევარდნები.

მათ შემდეგ სხვა ხალხები არიან, რომელთაც მერდაებს³¹ უწოდებენ, ხოლო ლათინები მერდინებს ეძახიან; ისინი სარკინოზები არიან. მათ შემდეგ არის ვოლგა, უდიდესი მდინარე, რომელიც მე ოდესმე მინახავს; ის ჩრდილოეთის მხრიდან მოდის, დიდი ბულგარეთიდან სამხრეთისკენ მიემართება და ერთგვარ ტბას ერთვის, რომლის გარშემოვლას ოთხი თვე მაინც სჭირდება; მის შესახებ ქვემოთ ვილაპარაკებ.

ეს ორი მდინარე, ტანაისი და ვოლგა, რომელიც ჩვენ ჩრდილოეთის მხარეს გადავჭერთ, ერთმანეთს მხოლოდ ათი დღის სავალით არის დაშორებული; მაგრამ სამხრეთის მხარეს მათ შორის ბევრად უფრო დიდი მანძილია, იმიტომ რომ ტანაისი პონტის ზღვას ერთვის, ვოლგა კი ჰქმნის ზემოხსენებულ ტბასა თუ ზღვას, რომელსაც სპარსეთიდან გამომავალი მრავალი მდინარე ერთვის.

ჩვენ სამხრეთით ძალიან შალალი მთები იყო, რომლის ქეთა ფერდობებზე ჩერკისები და ალანები ანუ აასები ცხოვ-

რობენ; ისინი ქრისტიანები არიან და ყოველდღე ებრძვიან. მათ შემდეგ, ამ ვოლგის ზღვისა თუ ტბის მახლობლად, სარკინოზები ცხოვრობენ, რომელნიც ლესგებად²² იწოდებიან და დამოუკიდებელი არიან. ბოლოს, ამართულია რკინის კარი, რომელიც ალექსანდრე დიდმა ააგებინა, რათა ბარბაროსებისთვის ხელი შეეშალა სპარსეთში შეჭრილიყვნენ; მის შესახებ შემდეგ გესაუბრებით, ვინაიდან უკან დაბრუნების დროს გავიარე ეს ქვეყანა, მოთავსებული ორ მდინარეს შუა. იქ ყიფჩაღეთის კომანები ცხოვრობდნენ, სანამ მას თათრები დაიპყრდნენ.

შახვედრა სარტახთან

როდესაც სარტახს შევხვდით, ის დაბანაკებული იყო სამი დღის მანძილზე ვოლგიდან. მისი კარი მნიშვნელოვანად გვეჩვენა; მას ექვსი ცოლი ჰყავდა, ხოლო მის უფროს ვაჟს ორი თუ სამი; თვითული ამ ქალთაგანი ფართოდ ცხოვრობდა და ორას ფორანზე მეტს ჰფლობდა. ჩვენმა მეგზურმა მიმართა ერთ ნესტორიანელს, სახელად კოიაკს, რომელიც დიდი კარისკაცი იყო. მან შორს გაგვაგზავნა, ერთ მოხელესთან, რომელსაც „იამიამს“ უწოდებენ (ასე ეძახიან მოხელეს, რომელსაც დესპანების მიღება აქვს დაკისრებული). კოიაკმა გვაცნობა, ის სალამოთი მიგიღებსო. მაშინ ჩვენმა მეგზურმა გვკითხა, რა საჩუქარს მიაართმევთ მასო. და მეტად აღშფოთებული დარჩა, როცა გაიგო, რომ არაფერი გვქონდა მისართმევი.

ჩვენ წარუდგეჭით ამ მოხელეს და ფეხზე დავდგეჭით მის წინაშე, ის კი ბრწყინვალე გარემოცვაში იჯდა და გიტარას უკრავდა, ხოლო მის გარშემო ცეკვავდნენ. მე მას მოვახსენე რამდენად პატივს ვცემდით მის პატრონს და ვთხოვე დახმარება გაეწია, რათა მისთვის ჩვენი წერილები გადაგვეცა. ამას გარდა ბოდიში მოვიხადე რადგან ბერი ვარ, არც არაფერი გამაჩნია და არც არაფერს ვლბებულვ, არც ოქროს, არც ვერცხლს და ძვირფას ნივთს, ჩემი ავლადიდება რამდენიმე წიგნისა და ერთი კაპელისგან შესდგება, სადაც ღვთის

მსახურებას ვასრულებთ-მეთქი. ამიტომ არაფერს ვაძღვებო
 საჩუქრად არც თქვენს, არც თქვენს პატრონს, ვინაიდან რაკი ჩემს
 საკუთარ ქონებაზე უარი ვთქვი, არ შემძლია სხვების ქონება
 ვატარო-მეთქი.

მან საკმაოდ გულკეთილად მიპასუხა, რომ მოეწონა ჩემი
 ნათქვამი, რომ მე, როგორც ბერი, მტკიცედ ვიცავდი ჩემს აღ-
 თქმას; რომ მას არაფერი სჭირდებოდა ჩვენი ქონებიდან, პირი-
 კით მოგვაწვდიდა ყველაფერს, რაც ჩვენ დაგვჭირდებოდა. მან
 დაგვსვა და რძე დაგვალეგინა. შემდეგ გვთხოვა, დამლოცეთო;
 ჩვენ ეს თხოვნა შევუსრულეთ. შეგვეკითხა, ვინ არის უდიდესი
 ხელმწიფე ფრანგებშიო. მე ვუპასუხე: იმპერატორი, თუ ის
 თავის იმპერიას უდაოდ ფლობდეს-მეთქი. არაო, გვითხრა მან,
 ყველაზე ძლიერი მეფეაო. მას თქვენი სახელი გაუგონია ბო-
 დუნენ ჰენოელისგან.³³ მე იქ ვნახე აგრეთვე დავითის ერთი
 ამხანაგი (ტამპლიერი), რომელიც კვიპროსზე იყო ნამყოფი და
 მას ყოველივე თავის თვალთ ნახული უამბო.

ამის შემდეგ ჩვენს ბინაში დავბრუნდით. მეორე დღეს
 მე მას ნამცხვარით სავსე ზარდახშასთან ერთად ერთი ბოთლი
 მუსკატის ღვინო გაუგზავნე, რომელიც საუცხოვოდ შენახუ-
 ლიყო ასეთ ხანგრძლივ მოგზაურობაში. ამან ის დიდათ ასია-
 მოვნა და მან ჩემი მსახურები იმ საღამოს თავისას დაიტოვა.

მეორე დღეს შემომითვალა, პატრონის კარზე მიესული-
 ყავი და თან მეფის წერილები, ჩემი კაპელა და ჩემი წიგნები
 მიმეტანა, იმიტომ რომ მის პატრონს ყოველივე ამის ნახვა
 უნდოდა, ეს ჩვენ შევასრულეთ; ერთი ფორანი კაპელითა და
 წიგნებით დავტვირთეთ, ხოლო მეორე პურითა, ღვინითა და
 ხილით. მან ჩვენი წიგნები და სამოსელი გავვაშლევინა, ხოლო
 გარშემო ცხენისანი თათრები, სარკინოზები და ქრისტიანები
 შემოგვერტყნენ. ამ ნივთების ყურადღებით დათვალეერების
 შემდეგ მკითხა, ხომ არ გასურს ყოველივე ეს ჩემს პატრონს
 მიუძღვნაო. ამ კითხვამ გამაოცა და ის არ მომეწონა. მაგრამ
 ჩემი უკმაყოფილება დავფარე და ვუპასუხე: „პატრონო, ჩვენ
 გეკითხებით, როდის ინებებს თქვენი პატრონი ამ პურის,
 ღვინისა და ხილის მიღებას, არა როგორც ძღვენისას, იმიტომ

რომ მათ არავითარი ღირებულება არ აქვთ, არამედ როგორც დალოცვისას, რათა მასთან ცარიელი ხელებით არ მივიდეთ. ის თვით ნახავს მეფის წერილებს და იქიდან დაინახავს, რატომ მივედით მასთან; შემდეგ ჩვენ დაველოდებით მის განკარგულებას ჩვენი პიროვნებისა და საქმეების წასამართავად. რაც შეეხება ჩვენს სამოსელს, მხოლოდ მღვდლებს აქვთ ნებადართული მისი შეხება“.

მაშინ მან გვითხრა, შეიმოსეთ და ისე წარუდგით ჩემს პატრონსო; ჩვენ ასე მოვიქცით. ჩავიცვი ძვირფასი სამოსელი, ყელზე მშვენიერი ოლარი ჩამოვიკიდე, ხოლო ხელში თქვენ მიერ ბოძებული ბიბლია და საუცხოვო ფსალმუნი დავიჭირე, რომელიც დედოფალმა მაჩუქა და ჩინებული სურათებით იყო შემკული. ჩემმა ამხანაგმა კურთხევანი და ჯვარი წამოიღო. ჩემმა დიაკონმა სტიქარი გადაიცვა და ხელში საცეცხლური დაიჭირა. ამრიგად მივედით მის პატრონთან; როგორც კი დაგვინახეს, ასწიეს ქეჩა, რომელიც მისი ბინის შესავალს ეფარა. დიაკონსა და თარჯიმანს მუხლი მოადრეკინეს, ჩვენგან კი ეს არ მოუთხოვიათ. ჩვენ ჩავვაგონეს შესვლის და გამოსვლის დროს ფეხით არ შეეხებოდით კარის ზღურბლს და ჰიმნი გვევალობნა, რათა ზეცას სარტახი დაელოცნა. ჩვენ ბინაში შევედით „გიხაროდენ დედოფალო“-ს გალობით.

შესავალთან სკამი იდგა კუმისითა და თასებით; ქალები გარს შემოგვეხვივნენ, ხოლო ჩვენთან შემოსული მონგოლები წინ გვეწეოდნენ. კოიაკმა საცეცხლური გამოგვართვა და სარტახს გადასცა, რომელმაც ის დიდი ყურადღებით დაათვალიერა; შემდეგ ფსალმუნი აჩვენა, ის მან და მისმა ცოლმა დიდი ყურადღებით გადაფურცლეს, ბოლოს ბიბლია, რომლის შესახებ სარტახმა მკითხა—სახარებაც შიგ არის მოთავსებული თუ არაო. მე ვუპასუხე, ეს წიგნი მთელ სამღვთო წერილს შეიცავს-მეთქი. როცა ჯვარი და მასზე გამოსახული ფიგურა დაინახა, იკითხა, ქრისტეა თუ არა ესო. მე ვუპასუხე, ჰო-მეთქი. ნესტორიანელები და სომხები არასოდეს ქრისტეს გამოსახულებას არ ათავსებენ თავიანთ ჯვრებზე, საიდანაც შეიძლება დავასკვნათ,

ქართული
საქართველო

რომ მათ არ სწამთ ქრისტეს ვნებანი ან სცხვენიათ შათგანთა.
შემდეგ სარტახმა, რათა ჩვენი სამოსელი უკეთ დაენახათ, უკან
დაახევინა ყველას, ვინც გარს გვეხვია. მაშინ მე მას თქვენი წერი-
ლები წარვუდგინე არაბული და სირიული თარგმნითურთ, ვინა-
იდან მე ისინი აკრში გადავათარგმნინე ამ ორ ენაზე: იქ იყვნენ
სომხის მღვდლები, რომელთაც იცოდნენ სირიული, თურქული
და არაბული. შემდეგ ჩვენ გამოვედით და ჩვენი სამღვდლო შესა-
მოსელი გავიხადეთ, ხოლო კოიაკთან ერთად მწერლები მოვიდ-
ნენ და ჩვენი წერილები გადათარგმნეს. შინაარსის მოსმენის
შემდეგ სარტახმა ჩააბარებინა პური, ღვინო და ხილი, ხოლო
წიგნები და შესამოსელი ჩვენს ბინაზე წააღებინა. ყოველივე ეს
მოხდა წმინდა პეტრე მოციქულის ბორკილების თაყვანისცემის
დღეს³⁴.

მეორე დღეს ერთი მღვდელი გვესტუმრა, ზემოხსენე-
ბული კოიაკის ძმა და გვითხრა წმინდა მირონის პინაკი მოგვე-
ცით, ვინაიდან სარტახს მისი ნახვა უნდაო; ჩვენ ის მივეცით.
სალამოს კოიაკმა დაგვიძახა და გვითხრა: „თქვენ პატრონს,
მეფეს, კარგი სიტყვები მოუწერია ჩვენი პატრონისათვის; მაგ-
რამ შიგ საძნელო რამეებია და მას არ უნდა რაიმე მოიმო-
ქმედოს თავისი მამის დაუკითხავად; ამიტომ საჭიროა მამა მი-
სის სანახავად გაემგზავროთ. ორი ფორანი, რომლითაც გუშინ
თქვენი წიგნები და სამოსელი მოიტანეთ, მე გამომიგზავნეთ,
რათა ჩემმა პატრონმა ისინი დაუყოვნებლივ და შეუჭირვებლად
დაათვალიეროს“.

მე მაშინვე ეჭვი შემივიდა, ცუდი არაფერი განეზრახოთ-
მეთქი და ვუპასუხე: „ბატონო, ჩვენ არა თუ იმ ორ ფორანს
დავტოვებთ თქვენი ზედამხედველობის ქვეშ, არამედ სხვა
ორსაც, რომელიც ჩვენ გვეკუთვნის“. — „არა, სთქვა მან,
თქვენ მხოლოდ იმათ დაგვიტოვებთ; ორი დანარჩენი ისე გა-
მოიყენეთ, როგორც გსურდეთ“. მე ვუპასუხე, ეს ასე შეუძ-
ლებელია ვაკეთდეს, ჩვენ ყოველივეს თქვენს განკარგულებაში
გადმოგცემთ-მეთქი. მაშინ ის შეგვეკითხა, ამ ქვეყანაში დარჩენა
გსურთ თუ არაო. მე ვუთხარი: „თუ თქვენ ჩემი პატრონის,
მეფის, წერილები სწორად გაიგეთ, გეცოდინებათ, რომ ასეთია

ჩვენი განზრახვა“. ამის შემდეგ გვირჩია, თავდაბალი და მარტოა
 ნი იყავითო. ამაზე გაეშორდით ჩვენ ერთმანეთს იმ სალამოს.

მეორე დღეს დილით ჩვენთან კოიაკის ძმა—ნესტორია-
 ნელი მღვდელი მოვიდა ფორნებისთვის და ჩვენ ოთხივე მას
 გადავეცით. მან ცალკე გადააწყო ჩვენი წიგნები და სამღვდე-
 ლო სამოსელი და დაეპატრონა მათ, თითქო მისი ყოფილიყოს.
 კოიაკმა კი ჩვენ განკარგულება მოგვცა თან წაგველო სამო-
 სელი, რომელშიც სარტახს წარვუდევით, რათა, თუ საჭირო
 იქნებოდა, ბათოს წინაშე ჩაგვეცვა. ამ მღვდელმა კი ყოველივე
 ეს ძალით წაგვართვა და გვითხრა: „თქვენ ეს ყოველივე სარ-
 ტახს მიართვით და ახლა გინდათ ბათოს მიართვათ?“ რო-
 გორც კი განმარტების მიცემა განვიზრახე, მან მიპასუხა: „სი-
 ტყვა არ დასძრათ! განაგრძეთ თქვენი გზა“. მაშინ მე მოთმი-
 ნების გამოჩენა დაშქარდა, იმიტომ რომ სარტახთან ველარ
 შევიდოდით, სხვა კი აღარავინ იყო, რომ ჩვენთვის სამართა-
 ლი მოეზლო. ერთადერთი ნუგეში ჩემთვის ის იყო, რომ როდესაც
 ვიგრძენი, რა დანაშაულის ჩადენას აპირებდნენ, გამოვაცალე
 ბიბლია, იგავების წიგნი და სხვა წიგნები, რომელიც ყველაზე
 მეტად მიყვარდა. ვერ გავბედე იგივე ჩამედინა დედოფ-
 ლის ფსალმუნის მიმართ, იმიტომ რომ ის განსაკუთრებით
 შენიშნულ იქნა მისი ოქროს ვარაყისა და სურათების გამო.

ამრიგად ჩვენს ბინაზე დავბრუნდით დანარჩენი ფორნე-
 ბით. მოვიდა ისიც, ვისაც დაკისრებული ჰქონდა ბათოსთან
 წავეყვანეთ; მას უნდოდა დაუყოვნებლივ გავდგომოდით გზას.
 მე ვუთხარი, არაფრის გულისთვის თან არ წავეყვან ჩვენს
 ფორნებს-მეთქი; მან ეს კოიაკს გადასცა, ხოლო ამ უკანასკნელ-
 მა განკარგულება გასცა ისინი მასთან დაგვეტოვებინა ერთი
 ჩვენი მსახურიტურთ; ჩვენც ასე მოვიქეციით.

ვოლგაზე მისვლა

ამრიგად ჩვენ აღმოსავლეთისაკენ გავემგზავრეთ, რათა
 ბათო გვენახა და მესამე დღეს ვოლგას მივალწიეთ. როცა
 მისი მღვლვარე ტალღები დავინახე, გავვოცდი, რომ ჩრდი-
 ლოეთს შესძლებია წყლის ესოდენ დიდი მასა წარმოშვას.

სანამ სარტახს გამოვეთხოვებოდით, იმავე კოიაკმა და კარის სხვა მწერლებმა გვითხრეს: „ერიდეთ ჩვენს პატრონს ქრისტიანი უწოდოთ. ის ქრისტიანი კი არა, მონგოლია“. მათ ჰგონიათ ქრისტიანობა ეროვნების სახელია. ამ რასის ქედმაღლობა ისეთი დიდია, რომ როდესაც რომელიმე მათგანს ქრისტე სწამს, მას არ უნდა ქრისტიანი უწოდონ, როგორც არ უნდა თათარი უწოდონ, არამედ მონგოლი, რომელსაც ის ყოველ სახელზე მალა აყენებს; თათრები სხვა ეროვნებას წარმოადგენენ, ამის შესახებ ქვემოთ მოგელაპარაკებით.

შარაპატაბეთი

იმ დროს, როდესაც ფრანგებმა ანტიოქია აიღეს³⁵, ამ ჩრდილოეთის ქვეყანაში იჯდა მფლობელი, რომელსაც კონხანს უწოდებდნენ³⁶. კონ მისი საკუთარი სახელი იყო, ხოლო ხანი — მისი ღირსების მაჩვენებელი, მისნობის სინონიმი. ყველა მისანს ხანს ეძახიან. ამით აიხსნება, რომ ხელმწიფეებს ხანებს უწოდებენ, იმიტომ რომ ისინი ხალხებს მისნობის ხელოვნებით მართავენ.

ანტიოქიის ისტორიაში ვკითხულობთ, რომ თურქებმა მეფე კონ-ხანს დახმარება გაუგზავნეს ფრანგების წინააღმდეგ, იმიტომ რომ თურქები კონ-ხანის ქვეყნიდან წარმოსდგებოდნენო. ეს კონი ყარაკატაელი იყო. ყარა ნიშნავს შავს, კატაეთი ქვეყნის სახელია; ამრიგად ყარაკატაეთი ნიშნავს შავ კატაეთს. მაგრამ ისინი განსხვავდებიან ხატაეთის მცხოვრებლებისაგან, რომელნიც აღმოსავლეთში იმყოფებიან, ოკეანეს ნაპირებზე, და რომელთა შესახებ შემდეგ ვილაპარაკებთ. ყარაკატაელები მთიელები იყვნენ და იმ მთებში ცხოვრობდნენ, რომელნიც ჩვენ გადავიარეთ. ერთ ველზე, რომელიც ამ მთებს შუაა მოთავსებული, ერთი ნესტორიანელი ხუცესი იმყოფებოდა, რომელიც შეუზღუდველ მეფესავით მბრძანებლობდა ერთ ხალხში, ამ ხალხს ნაიზანებს უწოდებდნენ, ისინი ნესტორის სექტის ქრისტიანები იყვნენ. კონ-ხანის სიკვდილის შემდეგ ამ ნესტორიანელმა თავისი თავი მეფედ გამოაცხადა; ნესტორიანელები მას „იოანე მეფეს“ ეძახდნენ³⁷ და მის შესახებ ყოველად დაუჯერებელ არაკებს მოგვითხრობდნენ.

ამ ქვეყნებიდან მოსული ნესტორიანელები ყველაფერს აზვიადებდნენ და არაფრისაგან დიდ ხმაურობას სტეხდნენ. ასე მოხდა, რომ მათ სარტახის შესახებ სთქვეს ქრისტიანიაო, რომ მანგუ-ხანსა და კენ-ხანა ქრისტიანების მეტი პატივისცემა აქვთ, ვიდრე სხვა რომელიმე ხალხისო, ნამდვილად კი ისინი ქრისტიანები არ არიან. ასევე გავრცელდა იოანე მეფის დიდი სახელი, მე კი მისი საძოვრები განვლე და მას არავინ იცნობდა, გარდა რამდენიმე ნესტორიანელისა. მის საძოვრებში კენ-ხანი ცხოვრობდა, რომელთანაც ძმა ანდრია მივიდა³⁸, მეც იქ გამოვიარე უკან დაბრუნებისას. იმ იოანეს ერთი ძმა ჰყავდა, ძლიერი ხუცესი, რომელიც ყარაკატაეთის მთიელებს სამი კვირის სავალით იყო დაშორებული; ის ფლობდა პატარა ქალაქს ყარაყორუმს და მბრძანებლობდა ხალხს, რომელსაც კრიტსა ანუ მერკიტს უწოდებენ³⁹; ეს ხალხიც ნესტორის სექტის ქრისტიანებია, მაგრამ ამ პატარა მეფემ უარი სთქვა ქრისტეს თაყვანისცემაზე და წარმართი გახდა; გარს შემოიხვია წარმართი მოგვები, ყველანი ერთიანად ჯადოქრები და დემონის თაყვანისმცემლები.

ამ საძოვრების იქით, ათი თუ თხუთმეტი დღის სავალზე მონგოლების საძოვრები იწყებოდა; ისინი ბეჩავე ადამიანები იყვნენ, არც მეთაური ჰყავდათ და არც კანონი ჰქონდათ, მხოლოდ ჯადოსნებსა და მისნებს ემორჩილებოდნენ, როგორც ყველა ისინი, ვინც ამ ქვეყნებში ცხოვრობდნენ. ამ მონგოლების მახლობლად სხვა უბედური ადამიანები ცხოვრობდნენ, სახელად ტარტარები ანუ იარკარები. იოანე მეფე უმემკვიდრეოდ გარდაიცვალა; მისი მემკვიდრე გახდა მისი ძმა უნკი, რომელმაც თავის თავს ხანი უწოდა; და მას ყოველი მხრიდან, მონგოლების მოსაზღვრე კუთხეებიდან, ჯოგები გამოუგზავნეს.

ამ დროს ჩინგიზი ხელოსანი იყო მონგოლთა ხალხში და უნკ-ხანის პირუტყვს იტაცებდა, სადაც კი მიუსწრებდა; ამიტომ ამ უკანასკნელის მწყემსებმა თავიანთ პატრონთან იჩივლეს. მაშინ უნკ-ხანმა ჯარი შეაგროვა და მონგოლების ქვეყნისკენ გაეშურა, რათა ეს ჩინგიზი ხელთ ეგდო; მაგრამ ჩინ-

გიზი თათრებთან გაიქცა და იქ დაიმალა. უნკმა მონგოლებსა და თათრებში ნადავლი იშოვნა და უკან დაბრუნდა. მაშინ ჩინგიზმა მათ მიმართა და უთხრა: „რად არ გვეყავს ჩვენ მეთაური? ჩვენ მეზობლები გვჩაგრავენ“. და თათრებმა და მონგოლებმა ის თავიანთ მეთაურად გახადეს და მას დაემორჩილნენ. მან მაშინვე ჯარი შეაგროვა, იმ უნკს თავს დაესხა და დაამარცხა. უნკ-ხანი ხატაეთში გაიქცა. მისი ქალიშვილი დატყვევებულ იქნა, ჩინგიზმა ის ცოლად შერთო თავის ვაჟს, რომლის ხელში მას ეყოლა ახლანდელი მფლობელი მანგუ-ხანი.

მაშინ ჩინგიზმა თათრები საომრად გაგზავნა ყოველი მიმართულებით; მათი სახელი განვრცელდა და საშიში გახდა, ვინაიდან ყოველგან იძახოდნენ: „აი თათრები!“ მაგრამ ამ ხშირი ომების გამო ისინი თითქმის ყველანი გაწყდნენ. ამიტომ მონგოლებს სურთ ეს სახელი დაივიწყონ და შესცვალონ იმით, რომელსაც დღეს ატარებენ. ქვეყანას, საიდანაც ისინი გამოვიდნენ და სადაც ახლაც ჩინგიზ-ხანის სასახლე იმყოფება, ონანკერული⁴⁰ ჰქვია. მაგრამ რადგან ყარაყორუმში მათი პირველი გმირული ღვაწლის ასპარეზია, იმათ ეს ქალაქი თავიანთ სამეფო რეზიდენციად აქვთ და იქ ხდება მათი ხანის არჩევა.

გამგზავრება ზათოს ურდოსკან

რა შეიძლება ითქვას სარტახზე, ქრისტიანია ის თუ არა? მე ამას ვერ ვუპასუხებდი. მაგრამ ვიცი, რომ მას არ სურს ქრისტიანად გასაღდეს; პირიქით, მეჩვენა, თითქო ქრისტიანებს აბუჩად იგდებს, ვინაიდან ის მათ გზაში უსაფრდებდა, როდესაც ისინი, ესე იგი რუსები, ვლახები, ბულგარელები მცირე ბულგარეთიდან, სოლდაის მცხოვრებლები, ჩერკისები, ალანები მამა მისის ურდოში მიდიან და მის შორიახლოს უნდა გაიარონ. თუ მათ საჩუქრები მოუტანეს, ის მეტ პატივს სცემს. მაგრამ თუ სარკინოზებმა საჩუქრების მიძღვნაში მათ გადაამეტეს, ის მათ უფრო ჩქარა გაისტუმრებს. ამავე დროს მას მახლობლად ნესტორიანელი მღვდლები ჰყავს, რომელნიც ძელს ურტყამენ და თავიანთ ლოცვებს გალობენ.

ბათოს მეორე ძმა ჰყავს, სახელად იერა, რომელსაც საძოვრები რკინის კარის მახლობლად აქვს. ეს გზაა ყველა სარკინოზისთვის, რომელიც სპარსეთსა და თურქეთიდან მოდის, საჩუქრებით დატვირთული ბათოსთვის. ეს იერა სარკინოზი გახდა და ვერ ითმენს, რომ მის კარზე ღორის ხორცი სჭამონ. ჩვენი უკან დაბრუნების დროს ბათომ მას უბრძანა ვოლგის გაღმა გასულიყო აღმოსავლეთისკენ: მას არ სურდა, რომ სარკინოზების დესპანებს მის მიწა-წყალზე გაევილოთ, ვინაიდან ეს შეიძლებოდა მისთვის საზიანო ყოფილიყო.

იმ ოთხი დღის განმავლობაში, რომელიც ჩვენ სარტახის კარზე გავატარეთ, ჩვენთვის ერთხელაც ხორცი არ მოუციათ, მხოლოდ ცოტაოდენი კუმისი დაგვაღვინეს. ჩვენ ძალიან გვეშინოდა, როდესაც მისგან მამამისთან მივდიოდით, იმიტომ რომ მათი მონები, რუსები, ჰუნგრელები და ალანები, ოცობით და ოცდაათობით იკრიბებიან მშვილდისრით შეიარაღებულნი და ხოცავენ ყველას, ვისაც ღამით შეხვდებიან. დღისით ისინი იმალებიან, ხოლო როდესაც მათი ცხენები იღლებიან, ისინი იტაცებენ სხვის ცხენებს, რომელთაც საძოვრებზე პოულობენ, თავიანთებს კი მათ ადგილას სტოვებენ. მათ ერთი-ორი თან მიჰყავთ, რათა დაჰკლან, როცა მოშვივთ. ჩვენს მეგზურს ძალიან ეშინოდა ასეთი შეხვედრისა. ამ მოგზაურობაში ჩვენ შიმშილით დავიხოცებოდით, თუ თან ცოტაოდენი ნამცხვარი არ წაგველო.

ამრიგად ჩვენ მივალწიეთ მეტად დიდ მდინარეს, ვოლგას. ის ოთხჯერ უფრო ფართოა, ვიდრე სენა მის უღრმეს ადგილას; ვოლგა გამოდის დიდი ბულგარეთიდან ჩრდილოეთით. სამხრეთისკენ მიიმართება და ერთვის ტბას, ანუ უკეთ ვთქვათ, ზღვას, რომელსაც სირსანის ზღვას⁴¹ ეძახიან ერთი ქალაქის სახელის მიხედვით სპარსეთის ნაპირზე. მაგრამ ისიღორი მას კასპიის ზღვას უწოდებს, ვინაიდან მას სამხრეთით კასპიის მთები და სპარსეთი აქვს, აღმოსავლეთით მულიდების, ესე იგი კაცის მკვლელების (ასასინების) მთები⁴², რომელნიც კასპიის მთებს ესაზღვრებიან, ჩრდილოეთით კი მას აკრავს ეს უდაბნო, სადაც ახლა თათრები არიან. მათ მოსვლამდე აქ

კომანების ერთი ტომი იყო, რომელსაც კანგლებს ეძახიან. კასპიის ზღვა ამ მხრიდან დებულობს ვოლგას, რომელიც ზაფხულში ისევე დიდდება და ნაპირებიდან გადმოდის, როგორც ნილოსი ეგვიპტეში. დასავლეთით ამ ზღვას ალანების მთები, ლეკეთი, რკინის კარი და საქართველოს (გეორგიის) მთები აკრავს. ამრიგად ეს ზღვა სამი მხრიდან მთებითაა შემოზღუდული; ჩრდილოეთით მხოლოდ დაბლობებია. ძმა ანდრიამ მას ორი მხრიდან შემოუარა, სახელდობრ, სამხრეთისა და აღმოსავლეთიდან; მეც ორი სანაპირო განვლევ, ჩრდილოეთისა, როცა ბათოდან მანგუ-ხანთან მივდიოდი და იქიდან ვბრუნდებოდი და დასავლეთისა, როდესაც ბათოდან სირიაში დავბრუნდი. მის ირგვლივ შემოსავლელად ოთხი თვეა საქირო, და ისიღორი სცდება, როდესაც ამბობს, ეს ზღვა ოკეანედან გამოსული უბეაო. არც ერთი მხრით ის ოკეანეს არ ეხება და ყოველი მიმართულებით ხმელეთითაა გარემოცული.

მთელ ამ ქვეყანას ამ ზღვის დასავლეთი ნაპირიდან დაწყებული, სადაც ალექსანდრეს რკინის კარი და ალანების მთებია, ჩრდილოეთის ოკეანემდე და პალეს მეოტიდებამდე, საიდანაც ტანაისი გამოდის, ჩვეულებრივ ალბანიას უწოდებენ. ისიღორი ამბობს, იქ ისეთი დიდი და ავი ძაღლები მოიპოვებიან, რომ ხარებს იჭერენ და ლომებს ხოცავენო. სიმაართლეს შეეფერება, რაც მე გავიგონე, რომ ჩრდილოეთის ოკეანეს სანაპიროებზე ძაღლები ისეთი ძაღლები და ღონივრები არიან, რომ ფორნებს ეწევიან ხარებივითო.

იქ, სადაც ჩვენ ვოლგაზე შევჩერდით, ახალი სადგურია, რომელიც თათრებს მოუწყვიათ რუსებსა და სარკინოზებთან ერთად. აქ გადადიან და გადმოდინ ბათოს ურდოში მიმავალი და იქიდან უკან დაბრუნებული ელჩები, ვინაიდან ეს ურდო აღმოსავლეთის ნაპირას იმყოფება იმ ადგილის პირისპირ, სადაც ჩვენ შევჩერდით. იანვრიდან აგვისტომდე ბათო და ყველა თათარი ცივი ქვეყნებისკენ მიდიან, ხოლო აგვისტოში ქვემოთ ჩამოსვლას იწყებენ. ამ სადგურიდან ბათოს ურდომდე, და ამ უკანასკნელი წერტილიდან დიდი ბულგარეთის ქალაქებამდე⁴³ ჩრდილოეთით ხუთი დღის სავალია. და მე

ყაზან-ხანი ერანში თავისი ცოლებითურთ. XIV ს. ერანული
მინიატურიდან.

ჩემს თავს ვეკითხები, როგორ შესძლო ეშმაკმა იქ მაჰმადის რჯულის შეტანა, იმიტომ რომ რკინის კარიდან, რომელიც სპარსეთის დასალიერს წარმოადგენს, ოცდაათ დღეზე მეტი^ა საჭირო, რათა უდაბნო განველოთ, ვოლგას ზემოთ ავყვით და ბულგარეთს მივალწიოთ. ამ გზაზე არც ერთი ქალაქი და დასახლებული ადგილი არ შეგვხვდება, გარდა რამდენიმე პატარა მოსახლეობისა იმ ადგილას, სადაც ვოლგა ზღვას ერთვის; ეს ბულგარელები ყველაზე უარესი სარკინოზები არიან და სხვებზე მტკიცედ იცავენ მაჰმადის რჯულს.

როდესაც ბათოს ურდო დავინახე, სახტად დავრჩი, იმიტომ რომ მისი სახლები ისე მომეჩვენა, თითქო ჩემ წინ დიდი და ხალხით სავსე ქალაქი ყოფილიყოს, სამიდან ოთხ ლიემდე გაგრძელებული. ისევე, როგორც ისრაელის ერმა იცოდა კიდობნის რომელ მხარეს უნდა აღემართა თავისი კარვები, თათრებმა იციან სასახლის რომელ მხარეს უნდა მოთავსდნენ, როცა თავიანთ მოძრავ სახლებს აჩერებენ. ამიტომ სასახლეს მათ ენაზე ურდო ჰქვია, ვინაიდან ის ყოველთვის იმ ადამიანების შუაგულშია, რომელნიც მისგან არიან დამოკიდებულნი. ესეცაა, არავის შეუძლია სამხრეთით მოთავსდეს, იმიტომ რომ სასახლის კარები ამ მხრით იღება. მაგრამ როგორც სურთ, ისე ეწყობიან მარჯვნივ და მარცხნივ, მეტი თუ ნაკლები ადგილის მიხედვით. ჩვენ თავდაპირველად ერთ სარკინოზთან მიგვიყვანეს, რომელმაც არაფერი მოგვაწოდა საქმელად.

დარბაზობა ბათოსთან

მეორე დღეს ჩვენ სასახლეში მიგვიღეს. ბათომ დიდი კარავი გაამლევიანა, ვინაიდან მის სახლში არ შეიძლებოდა იმდენი კაცისა და ქალის მოთავსება, რომელნიც იქ შეიკრიბნენ. ჩვენმა გამყოლმა გავაფრთხილა, ლაპარაკი არ დაიწყოთ სანამ ბათო ნებას დაგროთავდეთ და როცა ილაპარაკებთ, მოკლედ მოსჭირითო. ის აგრეთვე შეგვეკითხა, გავიზავნიათ თუ არა თქვენ წინათ ელჩები სათათრეთში. მე მას ვუამბე როგორ გაუგზავნეთ თქვენ ელჩი კენ-ხანს და რომ თქვენ არც იმას, არც სარტახს^{ელჩს} არ გაუგზავნიდით, თუ არ გეფიქრნათ, რომ

ისინი ქრისტიანები იყვნენ; მე დავუმატე, რომ თქვენ ამას სჩადიხართ არა შიშის კარნახით, არამედ რათა მათთან ერთად გაიხაროთ იმით, რომ ისინი ქრისტიანები არიან. მაშინ მან ხანის პავილიონში შეგვიყვანა და გაგვაფროთხილა არ შევებოდით კარვის თოკს, იმიტომ რომ მას ისე უცქერიან, როგორც სახლის ზღურბლს. ჩვენ იქ შევედით ფეხშიშველნი, ჩვენს სამღვდლო სამოსელში გამოწყობილნი, ქუდმოხდილნი, და უნდა ითქვას, რომ გვარიან სანახაობას წარმოვადგენდით ჩვენს საკუთარ თვალში. ჩვენს წინათ იქ იოანე დე პოლიკარპი (პლანო კარპინი) ყოფილიყო, მაგრამ მას ტანისამოსი გამოეცვალა, რათა შეგინების საგანი არ გამხდარიყო, ვინაიდან პაპის ელჩი იყო. ამის შემდეგ კარვის შუამდე მოგვიყვანეს, მაგრამ არ გვაიძულეს მუხლმოდრეკით მიგვეცა სალამი, როგორც ამას ელჩები შერებიან ჩვეულებრივ.

ჩვენ ბათოს წინაშე ფეხზე ვიდექით იმდენ ხანს, რამდენიც კაცს „მიწყალე მე ღმერთო“-ს წარმოსათქმელად სჭირია, და ყველა თანადამსწრე ღრმა ღუმისს იცავედა. ბათო იჯდა საწოლივით გრძელ და ფართო ტახტზე, რომელიც სავსებით მოოქრული იყო და სამი საფეხურით იყო აღჭურვილი; მის გვერდით ერთი მანდილოსანი იყო. მამაკაცები აქა-იქ ისხდნენ, დედოფლის მარჯვნივ და მარცხნივ, ვინაიდან ქალები იმდენი არ იყვნენ, რომ კარვის ერთი მხარე აევისოთ; იქ მხოლოდ ბათოს ცოლები იყვნენ. შესავალში მერხზე კუმისი და ძვირფასი თვლებით შემკული ოქროსა და ვერცხლის ჭურჭელი იდგა.

ბათო ჩვენ ცნობისმოყვარეობით გვიცქეროდა, ხოლო ჩვენ მას შევეყურებდით, და მე მეჩვენა, რომ ის აგებულებით განსვენებულ ჟან დე ბომონს ჰგავდა⁴¹. სახე აჭარხლებული ჰქონდა. ბოლოს მიბრძანა, ილაპარაკეო, და ჩვენმა გამყოლმა მითხრა დაჩოქილი მელაპარაკნა. მხოლოდ ცალი მუხლი მოვიდრიკე, როგორც ადამიანის წინაშე; მან მანიშნა, ორივე მუხლი მომედრიკა, რაიცა მე შევასრულე, ვინაიდან არ მინდოდა დაბრკოლებანი შემექმნა ამ საგანზე. მაშინ მან მიბრძანა, ილაპარაკეო, და რადგან მე თითქო ღმერთს ველაპარაკებოდი,

ვინაიდან ორივე მუხლზე ვიყავი დაჩოქილი, ჩემი სიტყვა ამ ლოცვით დავიწყე: „ხელმწიფევ, ჩვენ ყოველი კეთილის მომნიჭებელ ღმერთს ვთხოვთ, თქვენ ჯერ ქვეყნიური ბედნიერება მოგანიჭოთ, ხოლო შემდეგ ზეციური, ვინაიდან პირველი უკანასკნელს გარეშე ამაოა“. ის დიდი ყურადღებით მისმენდა და მე დავუმატე: „თქვენ, უეჭველია, მოგეხსენებათ, რომ ზეციურ ბედნიერებას ვერ მიაღწევთ, თუ ქრისტიანი არ გახდით; ვინაიდან ღმერთმა სთქვა: „ვინც იწამა და მოინათლა, ცხონდება. ვინც არ იწამა, წარწყმდება“. ამ სიტყვებზე მას ტუჩებზე ღიმილმა გადაურბინა, იქ მუდამა მონგოლებმა ხელი ხელს შემოკრეს და სასაცილოდ აგვიგდეს, ხოლო ჩემს თარჯიმანს შეეშინდა ჩემს წინააღმდეგ ძალმომრეობა არ ეხმარათ. როდესაც სიჩუმე დამყარდა, მე ვთქვი: „მე თქვენი ვაჟის სანახავად მოვედი, იმიტომ რომ ჩვენ გავიგონეთ თითქო ის ქრისტიანი ყოფილიყოს, და მე მას წერილები მივუტანე ჩემი ბატონის—საფრანგეთის მეფისაგან: თქვენთან მან გამომგზავნა; თქვენ თვით გეცოდინებათ თუ რა მოსაზრებით“.

მაშინ მიბრძანა ავმდგარიყავი და თქვენი და ჩემი სახელი მკითხა, აგრეთვე ჩემი თანამგზავრებისა და თარჯიმანისა და ჩაანიშნინა ჩვენი პასუხი. მკითხა აგრეთვე ვის წინააღმდეგ აწარმოებდით თქვენ ომს, ვინაიდან მას გაგონილი ჰქონდა, რომ თქვენ სამშობლოდან გამოსული იყავით ჯარითურთ. მე ვუპასუხე: სარკინოზების წინააღმდეგ, რომელთაც ღვთის სახლი დაატყვევეს და შეურაცხვეს იერუსალიმში-მეთქი. ის კვლავ შემეკითხა, ოდესმე გავზავნილი გყავდათ თუ არა ელჩები მასთან. „თქვენთან?“ ვთქვი მე, „არასოდეს“.

ამის შემდეგ დაგვსვა რა რძე მოგვცა სასმელად, ეს კი დიდ პატივისცემად ითვლება, როდესაც ვინმე მის სახლში მასთან ერთად კუმისს სვამს. როგორც კი დავჯექი, თვალები მიწისკენ დაეხარე; მან მიბრძანა თავი ამეწია, შეიძლება იმიტომ, რომ ჩვენი უკეთ დანახვა უნდოდა, ან შეიძლება ცრუმორწმუნოების კარნახით: საქმე ისაა, რომ თათრები ცუდნიშნად სთვლიან, როდესაც მათ წინაშე ვინმე თვალებდახრი-

ლი ზის, თითქო მწუხარე იყოს, განსაკუთრებით თუ ის ყბას ან ნიკაპს ხელზე აყრდნობს.

შემდეგ ჩვენ გარეთ გამოვედით, ცოტა ხნის შემდეგ ჩვენი გამყოლი ჩვენთან მოვიდა, ბინაზე მიგვიყვანა და მითხრა: „თქვენს ბატონს, მეფეს, სურს, რომ თქვენ ამ ქვეყანაში დარჩეთ; მაგრამ ბათოს არ შეუძლია ამის ნებართვა მოგცეთ მანგუ-ხანის დაუდასტურებლად. ამიტომ თქვენ და თქვენი თარჯიმანი მანგუ-ხანთან წახვალთ; ხოლო თქვენი თანამგზავრი და მეორე პიროვნება სარტახის კარზე დაბრუნდებიან და იქ დაელოდებიან თქვენს დაბრუნებას“. მაშინ ჩემმა თარჯიმანმა, ღვთის კაცმა, თავისი თავი დალუპულად წარმოიდგინა და ტირილი დაიწყო; ჩემმა თანამგზავრმა წამოიძახა, მირჩევნია თავი მომჭრან, ვიდრე შენ გაგშორდეთ; მეც ვთქვი, არ შემიძლია მარტოდმარტო გავემგზავრო, ორი თანამგზავრი ვართ საჭირო, ვინაიდან თუ ერთი ავად გახდა, მეორე მაინც დარჩება-მეთქი. ის სასახლეში შებრუნდა და ჩემი სიტყვები ბათოს გადასცა. მაშინ ბათომ სთქვა: „დაე, ორივე მღვდელი და თარჯიმანი გაემგზავრონ, ხოლო მედავითნე სარტახთან დაბრუნდეს“. ჩვენმა გამყოლმა ეს სიტყვები გადმოგვცა და როდესაც მე მინდოდა მედავითნის სასარგებლოდ სიტყვა დავვეძრა, რათა ისიც თან გაგვეოლოდა, მან შემაწყვეტინა: „მეტს ნულარას ამბობთ, ბათომ ასე გადასწყვიტა, და მე ვერ გავბედავ ხელახლა სასახლეში გამოჩენას“.

მედავითნე გოსემ თქვენგან, როგორც მოწყალება, ოცდაექვსი ჰიპერპერი მიიღო და არა მეტი, საიდანაც ათი თავისთვის და თავისი მსახურისთვის გადასდო, ხოლო თექვსმეტი ღვთის კაცს მისცა ჩვენთვის; და ჩვენ ერთმანეთს გავშორდით ცრემლთა ფრქვევით: ის სარტახთან დაბრუნდა, ხოლო ჩვენ აქ დავრჩით.

ბაგზავრიბა მანგუ-ხანის რეზიდენციიდან

მიძინების წინა დღით ჩვენი მედავითნე სარტახის კარზე დაბრუნდა, ხოლო მეორე დღეს ნესტორიანელი ხუცები სარტახს წარუდგინენ ჩვენი სამღვდლო სამოსელით. ჩვენ სხვა ბი-

ნაზე გადაგვიყვანეს, სადაც სტუმართმოყვარეობა უნდა გამოეჩინათ და ჩვენთვის საკვები და ცხენები უნდა მოეცათ. მაგრამ რადგან გამგისტვის არაფერი გვქონდა მისაცემი, ის უგულოდ მოგვექცა. ჩვენ ჩვენი ფორნებით ბათოსთან ერთად ვოლგის სანაპიროს გაყოლებით ვიმოგზაურეთ ხუთი კვირის განმავლობაში. ხანდახან ჩემს თანამგზავრს ისე მოშივდებოდა, რომ ის ტირილით იტყოდა ხოლმე: „მე მგონია არასოდეს საქმელი აღარ მექნება“. სანოვაგე ყოველთვის ბათოს ურდოს მოჰყვებოდა; მაგრამ ეს სანოვაგე ისე შორს იყო, რომ ჩვენ არ შეგვეძლო მისი შოვნა, ვინაიდან ცხენების ნაკლებობის გამო ჩვენ იძულებული ვიყავით ქვეითად გვევლო.

ბოლოს ჩვენ შეგხვდით რამდენიმე ჰუნგრელს, რომელთაც ცოტაოდენი სწავლა ჰქონდათ მიღებული; ერთმა მათგანმა საეკლესიო გალობაც კი იცოდა ზებირად. სხვა ჰუნგრელები მას მღვდლად სთვლიდნენ და თავიანთ მიცვალებულთა დასაფლავებას აკისრებდნენ. მეორემ მშვენივრად იცოდა გრამატიკა და ყველაფერი ესმოდა, რასაც ჩვენ მას ლათინურად ვეუბნებოდით, მაგრამ არ შეეძლო ამ ენაზე პასუხის გაცემა. ისინი ყველანი ჩვენთვის დიდ ნუგეშს წარმოადგენდნენ: ჩვენთვის სასმელად კუმისი მოჰქონდათ, ხოლო საქმელად ხორცეული. მათ წიგნები გვთხოვეს და მე დიდად დავლონდი, რომ არ შემეძლო მათი მიცემა, იმიტომ რომ არაფერი მქონდა გარდა ბიბლიისა და ჩემი ლოცვანისა. მე მათ ვუთხარი: „მოგვიტანეთ ეტრატი და სანამ აქ ვართ, რაიმეს დაგიწერთ“. მათ ეს გააკეთეს და მე ღვთისმშობლის ლოცვები და მიცვალებულთა სულის წესის აგება დავუწერე. ერთ დღეს ერთი კომანი შემოგვიერთდა და ლათინურად სალამი მოგვცა: „გამარჯობა, ბატონებო“. გოცებულმა სალამზე პასუხი გავეცი და ვკითხე, ვინ გასწავლათ ასე მისალმება-მეთქი. მან მიპასუხა, ეს იყვნენ თქვენი ძმები, რომელთაც მომნათლესო. მან დაუმატა, ბათომ ბევრი რამ მკითხა თქვენს შესახებ და მე ავუხსენი თქვენი ორდენის წესებიო.

მე დავინახე როგორ მიაჭენებდა ბათო ცხენს თავისი მხედრებითურთ; მას გარშემო მისი ოჯახის მეთაურები ეხვივნენ.

ერანელი და მონგოლი მგობრები, XIV ს. დასაწყისის ერანული მინიატურები.

ჩემი ანგარიშით ისინი ხუთასზე მეტი არ იქნებოდნენ. ბოლოს, ჯვრის ამალღების წინა დღეს (სექტემბრის თოთხმეტს) ჩვენ ერთი მდიდარი მონგოლი მოგვიახლოვდა, რომლის მამა ათასის თავი იყო, რაიც დიდი თანამდებობაა თათრებს შორის. მან გვითხრა: „მე თქვენ მანგუ-ხანთან უნდა წაგიყვანოთ; ოთხი თვეა საჭირო იქ მისასვლელად და იქ ისე-ცხად, რომ ყინვა ქვებსა და ხეებს ხეთქავს. დაფიქრდით, შესძლებთ თუ არა ასეთი მოგზაურობის ატანას“. მე ვუპასუხე: „იმედი მაქვს, ღვთის წყალობით შევძლებთ იმის ატანას, რასაც სხვები იტანენ-მეთქი“. მაშინ მან სთქვა: „თუ ვერ აიტანეთ, გზაზე დაგტოვებთ“. მე ვუპასუხე: „ეს არ იქნება სამართლიანი, იმიტომ რომ ჩვენი თავი თქვენ ჩაგაბარეს“. — „არა უშავს, ყოველივე მოგვარდებაო“, დაასრულა მან. ბოლოს მან გაგვაშლევინა ჩვენი სამოსელი და ბარგი-ბარხანა და რაც ნაკლებ საჭიროდ ეჩვენა, ჩვენს მასპინძელს ჩააბარა შესანახად. მეორე დღეს თვითეულ ჩვენგანს ცხვრის ტყავის ქურქი, თბილი პაჭიკები და ჩექმები მოგვცეს. ჯვრის ამალღების მესამე დღეს სამივენი ორი გამყოლითურთ ცხენებზე შევჯექით და განუწყვეტლივ აღმოსავლეთისკენ ვიარეთ ყველაწმინდის დღესასწაულამდე. მიელს ამ ქვეყანაში და იქითაც ცხოვრობენ კანგლები, რომელნიც კომანების შტოდ ითვლებიან. ჩრდილოეთით ჩვენგან დიდი ბულგარეთი იყო, ხოლო სამხრეთით ზემოდასახელებული კასპიის ზღვა.

მას შემდეგ, რაც ვოლგიდან თორმეტი დღე ვიარეთ, ერთ დიდ მდინარეს მივადექით, რომელსაც იაგატს ეძახიან¹⁵; ის გამოდის ჩრდილოეთიდან — პასკატირის ქვეყნიდან და ამ კასპიის ზღვას ერთვის. პასკატირის კილო ისეთივეა, როგორც ჰუნგრელებისა. აქაური მცხოვრებლები ერთიანად მეჯოგეები არიან და მათ არც ერთი ქალაქი არ აქვთ. დასავლეთით ისინი დიდ ბულგარეთს ესაზღვრებიან. ამ ქვეყნის იქითაც აღმოსავლეთისკენ ქალაქები აღარ მოიპოვება; ასე რომ დიდი ბულგარეთი უკანასკნელი ქვეყანაა, რომელსაც ქალაქი აქვს. ამ პასკატირის ქვეყნიდან გამოვიდნენ ჰუნები, რომელნიც შემდეგ ჰუნგრელები გახდნენ და ეს ქვეყანა საკუთრივ დიდი ბულგარეთია. ისიღორი ამბობს, ამ ხალხებმა თავიანთი ჩქარი ტაი-

ქებით გადალახეს ზღუდეები, რომელიც ალექსანდრემ კავკასიის კლდეებში აამართვინა ბარბაროსების წინააღმდეგ, ისე რომ ყველგან ბეგარა დაადეს ეგვიპტემდეო. მათ თვით საფრანგეთამდე მოაღწიეს, სადაც ყოველივე შემუსრეს; მაშასადამე, მათი ძალა სჭარბობდა დღევანდელი თათრების ძალას. მათთან ერთად წამოვიდნენ ბლაქები (ვალაქები), ბულგარელები და ვანდალები; ამ დიდი ბულგარეთიდან არიან გამოსული ის ბულგარელებიც, რომელნიც დუნაის გაღმა ცხოვრობენ, კონსტანტინეპოლის მახლობლად.

პასკატირის მახლობლად არიან ილაქები, რომელნიც იგივე ბლაქები არიან, ვინაიდან თათრებმა არ იციან ასო ბანის წარმოთქმა. მათგან წარმოდგნენ ასანის ქვეყნის მცხოვრებლები. პირველთაც და მეორეთაც ილაქებს უწოდებენ. რუსების, პოლონელების, ბოჰემიელების და სლავების ენა იგივეა რაც ვანდალებისა, რომელთაც ჰუნებთან მოუხდათ შებრძოლება, როგორც დღეს გვიხდება თათრებთან, რომელნიც ღმერთმა ქვეყნიერების დასალიერიდან გამოიწვია, ხალხი მოუთვინიერებელი და მოდგმა უგუნური, მაცხოვრის სიტყვის მიხედვით. „მე გაუშრვო თქვენ არა ნათესავსა მას ზედა და ნათესავითა მათ უგულისხმოითა განგარისხნე თქვენ“, ამბობს ის იმათ მიმართ, ვინც რჯულის კანონს არ იცავს. ეს სიტყვასიტყვით ასრულდა იმ ერთა მიმართ, რომელთაც არ დაიცვეს ქრისტეს სარწმუნოება.

ის რაც მე პასკატირის ქვეყნის შესახებ ვთქვი, იმ დომინიკელი ძმებისგან გავიგე, რომელნიც იქ თათრების მოსვლამდე იყვნენ; შემდეგ პასკატირელები მათმა მეზობლებმა ბულგარელებმა და სარკინოზებმა დაიპყრეს და მრავალი მათგანი სარკინოზი გახდა. დანარჩენი შეიძლება ქრონიკებიდან გავიგოთ, ვინაიდან ცხადია, რომ კონსტანტინეპოლის აქეთ მდებარე პროვინციები, რომელთაც დღეს ბულგარეთსა, ვლახეთსა და სლავონიას უწოდებენ, ოდესღაც საბერძნეთის პროვინციები იყვნენ; ჰუნგრეთი წინათ პანონია იყო.

დამტანცავი მოგზაურობა

ამრიგად, ჩვენ კანგლების ქვეყანაში ვიარეთ ჯვრის ამალ-
 ლების დლიდან ყველაწმინდის დღემდე, და რამდენადაც შემიძლია
 განვსაჯო, მანძილი, რომელსაც ყოველდღე გავდიოდით, ისეთი
 იყო, როგორც პარიზიდან ორლენამდე არის⁴⁶, ხოლო ხანდა-
 ხან მეტიც, — როდესაც კარგი ცხენები გვყავდა. ხანდახან მათ
 ორჯერ ან სამჯერ ვიცვლიდით დღეში, ხანდახან დიდ მანძილს
 გავდიოდით ისე, რომ ცოცხალი არსება არ შეგვცხდებოდა და
 მაშინ ნაბიჯისთვის უნდა გვეკლო. ოცსა და ოცდაათ ცხენს
 შორის ჩვენ ყველაზე უარესს გვაძლევდნენ, იმიტომ რომ ჩვენ
 უცხოელები ვიყავით. ყველანი ჩვენ გვასწრებდნენ და საუკე-
 თესობებს ლებულობდნენ. ესეცაა, რომ ჩემთვის უფრო ღონი-
 ერს ირჩევდნენ, იმიტომ რომ მე მეტად მძიმე ვიყავი; მაგრამ
 თავს არაფერ იწუხებდა იმის გასაგებად, როგორ მატარებდა
 ის, მე კი ვერ ვბედავდი მეჩივლა, ჩემს ცხენს მძიმე ნაბიჯი
 აქვს-მეთქი: ყველას თავის ბედი მზიარული გულით უნდა მიე-
 ლო. აქედან ჩვენთვის მრავალი გაჭირვება და სიძნელე გამომ-
 დინარეობდა, იმიტომ რომ ცხენები მეტისმეტად ილღებოდნენ,
 სანამ დასასვენებელ ადგილს მიაღწევდნენ. ჩვენ მათი წაქე-
 ზება და ცემა გვიხდებოდა; ხანდახან მათ ვიცვლიდით, ჩვენს
 ტვირთს სხვა საბარგო ცხენზე ვდებდით, ხანდახან ერთი
 მეორეს უკან შემოვუსხდებოდით ხოლმე.

ენით არ გამოითქმება, თუ რა ტანჯვა განვიცადეთ შიმ-
 შილისა, წყურვილისა, სიცივისა და დაღლილობისაგან; საჭ-
 მელს მხოლოდ დაღამებისას აძლევდნენ. დილით ცოტაოდენ ფეტ-
 ვის ნახარშს გვაძლევდნენ: საღამოთი კი ხორცითა, ცხვრის
 ბეჭითა ან ფერდებითა და წვენით გვიმასპინძლებოდნენ. რო-
 დესაც ჩვენ ხორცის ბულიონი გვქონდა საკმაოდ, თავს
 მოლონიერებულად ვგრძნობდით; ეს ჩემთვის ძალიან სასასია-
 მოვნო და ყუათიანი სასმელი იყო. პარასკეობით მე მთელი
 დღე ვმარხულობდი და საღამომდე ერთ ლუკმას არ ვიღებდი
 პირში, საღამოს კი მწუხარებითა და გულისტკივილით ნახევ-
 რად უში ხორცი უნდა მეჭამა, იმიტომ რომ, როდესაც მინ-
 დორში დავბანაკდებოდით ან ღამით მთებიდან ბარში დავე-

შეებოდით, მასალა გვაკლდა ცეცხლის ასანთებად, ვინაიდან ხარების და ცხენების ნაკელის შეგროვება ძნელი იყო. სხვა საწვავს იშვიათად ვშოულობდით, გარდა ცოტაოდენი ძეძვისა. მართალია, ალაგ-ალაგ მდინარეების ნაპირას ქალებია, მაგრამ ეს იშვიათია. თავდაპირველად ჩვენი გამყოლი ათვალისწინებით გვიცქეროდა და თითქო დარცხვენილი იყო, რომ ასეთი ღარიბი ადამიანები მივყავდით. მაგრამ როდესაც უკეთ გაგვიცნო, მდიდარი მონგოლების კარდაკარ დაგვიწყო ტარება და ჩვენ იძულებული გავხდით მათთვის გველოცნა. ასე რომ, თუ მე კარგი თარჯიმანი მყოლოდა, მშვენიერი შემთხვევა მქონდა ბევრი სიკეთე დამეთესა მათ შორის.

პირველ ხანს ჩინგიზს ოთხი ვაჟი ჰყავდა¹⁷; მათგან წარმოსდგნენ მრავალრიცხოვანი შთამომავალნი, რომელნიც დიდურდოებს ჰქულობენ, ყოველ დღე მრავლდებიან და ასახლებენ ამ ფართო, ზღვასავით უსაზღვრო ტრამალს. ჩვენმა მეგზურმა მრავალ ამ მეთაურთან გაგვატარა, ისინი გაოცებული იყვნენ, რომ ჩვენ არც ოქროს მიღება გვსურდა, არც ვერცხლისა და არც ძვირფასი ტანისამოსისა. მათ გვკითხეს უზენაესი მღვდელმთავრებს, პაპის ამბები და მართლა ისე ხნიერი იყო ის როგორც მათთვის ეთქვათ თუ არა, იმიტომ რომ მათთვის ეთქვათ, პაპი ხუთასი წლის არისო. მათ გამოგვკითხეს აგრეთვე რამდენად ნაყოფიერი იყო ჩვენი. ნიადაგი, ბევრი ცხვარი, ხარი და ცხენი გვყავდა ჩვენ თუ არა. რაც შეეხება ოკეანეს, ვერაფრით ვერ გავაგებინეთ, რომ ის უსაზღვრო და უნაპირო იყო.

ყველაწმინდის წინა დღით ჩვენ დავტოვეთ აღმოსავლეთის გზა და რვა დღის განმავლობაში პირდაპირ სამხრეთისკენ ვიარეთ მაღალი მთების გზით. ამ უდაბნოში მრავალი გარეული ვირი ვნახეთ, რომელთაც კულამს უწოდებენ; ისინი რამდენიმედ ჯორებს ჰგვანან. ჩვენი მეგზური და მისი ამხანაგები ზოგიერთ მათგანს დაედევნენ, მაგრამ ვერ დაეწივნენ, ისე ჩქარა გარბიან ისინი. მეშვიდე დღეზე სამხრეთით ჩვენ გასაოცარი სიმაღლის მთები დავინახეთ და ნაკადულების მიერ ბალივით დასერილ ველზე გავედით; ნიადაგი საუცხოვოდ იყო დამუშავებული. ყველაწმინდის კვირაში ჩვენ სარკინოზების და-

საქართველოს
საქართველოს

擺里荒國

მონგოლთა მხედართაფარი, ჩინური ნახატიდან.

დან ამ ქვეყანაში ჩვეულებად აქვთ სიმთვრალეში ჩადენილი შეცოდების პატიება. ბათომ უპასუხა: „როგორ გაბედე სიმთვრალეში ჩემი სახელის წარმოთქმა?“ და მისთვის თავი მოაკვეთინა.

რაც შეეხება ტევტონებს, მათ შესახებ ვერაფერი გავიგე მანგუ-ხანის კარზე მისვლამდე; მაგრამ იქ, სადაც ვიმყოფებოდი, გავიგე რომ ტალასი მთებში იყო, ექვსი დღის სავალზე იქიდან. როდესაც მანგუ-ხანის კარზე მივედი, მაცნობეს თვით მანგუ-ხანმა ბათოს ნებართვით ეს ტევტონები გადაასახლა ერთი თვის სავალზე ტალასიდან, აღმოსავლეთისკენ მდებარე კუთხეში, რომელსაც ბოლაკი ეწოდებაო; იქ ისინი ოქროს ეძებენ და იარაღს ამზადებენო; ამიტომ მე ისინი ვერც იქით გამგზავრებისას ვნახე და ვერც უკან დაბრუნებისას. მხოლოდ იქით მოგზაურობის დროს ამ ქალაქის მახლობლად გავიარე და მასამი დღის სავალზე ვიყავი დაშორებული. მაგრამ ეს არ ვიცოდი და თუნდაც მცოდნოდა, გზას ვერ გადაუხვევდი.

იმ საღმურიდან, რომლის შესახებაც გელაპარაკეთ, ჩვენ აღმოსავლეთით წავედით ამ მთებისკენ და ჩქარა მანგუ ხანის ქვეშევრდომებში შევედით, რომელნიც ყოველი მხრიდან მღეროდნენ და ტაშს უკრავდნენ ჩვენი გამყოლის წინაშე, ვინაიდან ის ბათოს წარმოგზავნილი იყო. ასეთი პატივით აძლევენ ისინი სალამს ერთმანეთს, მაგნუს ქვეშევრდომები, როდესაც ბათოს მოხელეებს ლებულობენ და ბათოს ქვეშევრდომები, როდესაც მანგუ-ხანის წარმომადგენლებს ხვდებიან. მაგრამ საერთოდ ბათოს კაცები უფრო მაღლა მდგომარეოდ ითვლებიან და მათი მიღება ისე ადვილი არაა, როგორც სხვებისა.

რამდენიმე დღის შემდეგ იმ მთებში შევედით, სადაც ჩვეულებრივ ყარახატაელები არიან და იქ ღრღ მდინარეს მივადექით, რომელიც ნავით უნდა გადაგვეცურა. შემდეგ ერთ ველზე გავედით, სადაც ერთი დანგრეული (იხე-კოშკი დავინახეთ, რომლის კედლებს მხოლოდ ტალახი იქვრდა. მის გარშემო მდებარე მიწები დამუშავებული იყო. შემდეგ ერთი კარგი ქალაქი გამოჩნდა, სახელად ექვიუსი⁵¹, სადაც სპარსულად მოლაპარაკე სარკინოზები ცხოვრობენ, თუმცა ძალიან დაშა-

რებული არიან სპარსეთს. მეორე დღეს გადავლახეთ გორაკები, რომელნიც სამხრეთით მდებარე მაღალი მთაგრეხილის კალთებს წარმოადგენენ, და მშვენიერ ველზე გავედით: ის მარჯვნივ სხვა მთებით იყო შემოზღუდული, ხოლო მარცხნივ ზღვამდე მიდიოდა, ანუ უკეთ ვთქვათ, ტბამდე², რომლის გარს შემოვლას ოცდახუთი დღე სჭირდება. მთელი ეს დაბლობი დასერილი იყო მთებიდან მომდინარე და ამ ზღვაში შემავალი დედეებით. როდესაც ზატხულში უკან ვბრუნდებოდით, ამ ზღვას ჩრდილოეთიდან შემოუარეთ, და იქაც დიდი მთები იყო. ამ დაბლობში წინათ მრავალი დაბა ყოფილა და მათი უმრავლესობა თათრებს გაუნადგურებიათ, იმიტომ რომ იქ ნოციერი საძოვრებია და მათ იქ თავიანთი ჯოგების შეყვანა სდომებიათ.

ჩვენ იქ ერთი დიდი ქალაქი დავინახეთ, სახელად კაილაკი, სადაც გამართული იყო ბაზრობა, რომელსაც მრავალი ვაჭარი ესწრებოდა. ჩვენ იქ თორმეტი დღე დავისვენეთ ბათოს მდივნის მოლოდინში, რომელიც ჩვენს გამყოლს უნდა მიშველებოდა, რათა საქმეები მოეწესრიგებინათ მანგუს კარზე. ამ ქვეყანას ორგანუმს უწოდებდნენ და მას თავისი საკუთარი ენა და დამწერლობა ჰქონდა; მაგრამ ცოტა ხნის წინათ მას თურქომანები დაეპატრონენ. ამ კუთხეებში მცხოვრები ნესტორიანელები ამ ენასა და დამწერლობას თავიანთი კულტის ცერემონიებში და თავიანთი წიგნების დასაწერად იყენებდნენ. ამით აიხსნება, რომ მათ „ორგანებს“ უწოდებენ, იმიტომ რომ, თუ დაეჯერება რასაც მიაშობდნენ, ისინი მშვენიერი გიტარისტები და ორგანისტები არიან. აქ ენაზე პირველად კერპთაყვინისმცემლები, რომელთაც, როგორც მოგეხსენებათ, მრავალი სექტა ჰყავთ აღმოსავლეთში.

კაპოტაყვანი. მცხეთა სამტაბი

ეს უწინარეს ყოვლისა უიღურები³ არიან, რომელთა ქვეყანა ორგანუმს ესაზღვრება; ისინი აღმოსავლეთისკენ ცხოვრობენ მთებს შორის. ყველა მათ ქალაქში ნესტორიანელები და სარკინოზები შერეული არიან, ხოლო თვით უიღურები

სპარსეთის მხარეზე სარკინოზების ქალაქებში არიან ჩათვლილი
 ბული. თვით ქალაქ კაპლასა ანუ კაილაკში წარმართებს სამი
 ტაძარი ჰქონდათ, და მე ორ მათგანში შევედი, რათა მათი
 სიგიჟე მენახა. პირველში მე დამხვდა ერთი წარმართი,
 რომელსაც ხელზე მელნით პატარა ჯვარი ჰქონდა გამოსახუ-
 ლი, რამაც მე მაფიქრებია, რომ ის ქრისტიანი იყო; ამას გარდა
 ის ქრისტიანებით მიპასუხებდა ყველა ჩემს შეკითხვაზე. ამი-
 ტომ მე ვკითხე: „რად არ გაქვთ აქ ჯვარი და იესო ქრისტეს
 ხატი?“ მან მიპასუხა: „ეს ჩვეულებად არ არის მიღებული“. მე
 დავასკვენი, რომ ისინი ქრისტიანები იყვნენ და ამ საგნებს
 უმეცრების გამო უგულვებელჰყოფდნენ. მაგრამ ერთი სკივრის
 უკან, რომელიც მათ საკუროთხევლის მაგივრობას უწევდა და
 რომელზედაც ისინი კანდელაბრებს აწყობდნენ და მსხვერპლს
 სწირავდნენ, ერთი ფიგურა შევამჩნიე მიქელ მთავარანგელოზის
 ფრთებით და სხვა ფიგურები, რომელთაც თითები ისე ჰქონდათ
 გაწვდილი, როგორც ეპისკოპოსებს აქვთ, როდესაც ისინი
 ლოცვა-კუროთხევას არიგებენ. იმ საღამოს ვერაფერი გავიგე, ვი-
 ნაიდან სარკინოზები მათ ისე გაურბიან, რომ ლაპარაკიც კი
 არ სურთ მათ შესახებ. როდესაც სარკინოზებს ამ კერპთაყვანის-
 მცემელთა კულტის შესახებ დავეკითხე, იმათ თავი შეურაცხყო-
 ფილად იგრძნეს.

მეორე დღეს კალენდები და სარკინოზების პასეჟი იყო⁵⁴;
 მე ბინა გამოვიცვალე და მეორე ტაძრის მახლობლად მოვ-
 თავსდი, ვინაიდან ღესპანებს მათი ძალისა და ღირსების მი-
 ხედვით აბინავებენ. იქ შესვლისთანავე კერპთაყვანისმცემელ-
 თა მოგვები დავინახე; ყოველი თვის პირველ დღეს ისინი თა-
 ვიანთ ტაძრებს აღებენ, სამოსელს იცვამენ, საკმეველს აკმევენ,
 კანდელაბრებს ანთებენ და ხალხის შესაწირავს, ესე იგი პურსა
 და ხილს აკუროთხებენ.

მე მინდოდა ჯერ ამ კერპთაყვანისმცემელთა წესები ამე-
 წერა, შემდეგ უილტურებისა, რომელნიც სხვებისგან გამოთიშულ
 სექტას წარმოადგენენ. ისინი ლოცვის დროს პირით ჩრდილო-
 ეთისკენ მიბრუნდებიან, ხელი ხელს შემოჰკრავენ, შემდეგ მუხლ-
 მოდრეკილნი მიწაზე ემხოზიან და შუბლს ხელზე აყრდნობენ. ამ

ქვეყნის ნესტორიანელებიც ლოცვის დროს არასოდეს ხელებს მკერდზე არ გადაიქდობენ, არამედ მათ წინ იწვდიან. კერპთაყვანისმცემელთა ტაძრები აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენაა მიმართული. ჩრდილოეთის მხარეზე მათ გამოწეული ოთახი აქვთ ეკვდერივით, ხოლო ხანდახან, თუ შენობა ოთხკუთხედიანია, ეს ოთახი შუაზეა მოთავსებული. ჩრდილოეთით ეს ოთახი დაკეტილია. იქ ისინი მაგიდასავით გრძელ და ფართო სკივრს ათავსებენ, ხოლო ამ სკივრის უკან სამხრეთის მხარეზე თავიანთ მთავარ კერპს, რომელიც ყარაყორუმში ისეთი დიდი იყო, როგორც წმინდა ქრისტეფორეს ქანდაკება. (ერთმა ნესტორიანელმა მღვდელმა, ხატაეთიდან მოსულმა, მითხრა, ამ ქვეყანაში ისეთი დიდი კერპია, რომ კაცმა შეიძლება ის ორი დღის სავალი მანძილიდან დაინახოსო). ამ კერპის გარშემო სხვა კერპს ათავსებენ, ისინი ყველანი საუცხოვოდ არიან მოვარაყებული. ამ მაგიდის მსგავს სკივრზე სასანთლეები და შესაწირავი ალაგია. ტაძრების ყველა კარი სამხრეთისკენაა გაღებული, სარკინოზების ჩვეულების წინააღმდეგ. მათ აგრეთვე ჩვენსავით დიდი ზარები აქვთ; მე მგონია ამიტომ აღმოსავლეთის ქრისტიანებმა არ მოისურვეს ზარების ქონა. ესეცაა, რომ რუსებს და გაზარიის ბერძნებს ზარები აქვთ.

ბუღისტაპის მონასტრები

ყველა მათი ხუცესი თავსა და წვერს იპარსავს; ყვითელი ფერის ტანისამოსი აცვიათ. იმ წუთიდან, როდესაც ისინი გაიპარსავენ, ისინი უბიწონი უნდა იყვნენ და კრებულში უნდა ცხოვრობდნენ ასიდან ორას კაცამდე. იმ დღეებში, როდესაც ისინი ტაძარში მიდიან, ორ სკამს სდგამენ, ხოლო თვითონ მიწაზე სხდებიან კლიროსის პირდაპირ წიგნებით ხელში. ამ წიგნებს დროდადრო სკამებზე სდებენ. ტაძარში თავმოხდილი არიან, ხმადაბლა კითხულობენ და დუმილს იცავენ. ერთ დღეს მათ ტაძარში შევედი ყარაყორუმში; როდესაც დავინახე, რომ ასე ისხდნენ, ყოველი საშუალებით შევეცადე ისინი სალაპარაკოდ გამომეწვია, მაგრამ ვერ შევეძელი. სადაც უნდა წავიდნენ, ხელში მუდამ ერთგვარი ბაწარი უჭირავთ, რომელიც

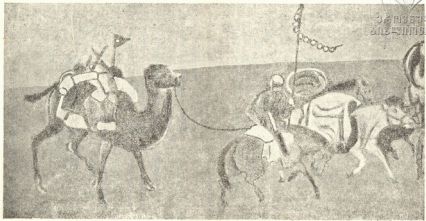

ასიდან ორასამდე მარყუჯით არის აღჭურვილი და ჩვენი კრია-
 ლოსნის დანიშნულებას ასრულებს. ისინი განუწყვეტლივ ამ
 სიტყვებს იმეორებენ: ონ მან ბაკამ, ესე იგი, ღმერთო, ეს შენ
 უწყი. თუ იმას დაეჯერება, ვინც ეს მე გადმომიტარგმნა, იმათ
 იმედი აქვთ, რომ რამდენჯერაც ამ სიტყვებს გაიმეორებენ,
 იმდენჯერ ღვთისგან სანახლაუროს მიიღებენ.

თავიანთი ტაძრის გარშემო ისინი ყოველთვის მშვენიერ
 სტოვას აგებენ, კარგი გალავნით გარშემოვლებულს; ამ სტო-
 ვას კარი სამხრეთისკენ აქვს. ისინი იქ იკრიბებიან სასაუბ-
 როდ. ამ კარის თავზე გრძელ ლატანს მართავენ, რომლის
 დანახვა მთელი ქალაქიდან შეიძლება, და ამ ნიშნით ცნობი-
 ლობენ, რომ ეს შენობა კერპების ტაძარია. ეს ასე აქვთ ყვე-
 ლა კერპთაყვანისმცემელთ. როდესაც მე ამ ტაძარში შევე-
 დი, ხუცები გარეგან კართან ისხდნენ, და მე მომეჩვენა თითქო
 ისინი ფრანგები ყოფილიყვნენ, იმიტომ რომ წვერი გაპარსუ-
 ლი ჰქონდათ. თავზე მათ ტიარები ანუ თათრული მიტრები
 ეხურათ. იულურების მოგვები შემდეგნაირად არიან ჩაცმუ-
 ლი: ყოველგან, სადაც ისინი მიდიან, საკმაოდ ვიწრო ყვი-
 თელ ტუნიკებს ატარებენ, სარტყელშემოკრულს ფრანგები-
 ვით. მარცხენა მხარზე გადადებული აქვთ წამოსასხამი, რო-
 მელიც წინიდან მკერდს ჰფარავს, ხოლო უკანიდან მარჯვენა
 მხრამდე აღწევს, როგორც დიაკვნის შესამოსელი დიდ მარ-
 ხვაში.

თათრების დამწერლობა

თათრებმა უილურების დამწერლობა მიიღეს. მათი სტრი-
 ქონები ზემოდან ქვემოთ და მარცხნიდან მარჯვნივ მოდის და
 ამავე რიგით იკითხება. თავიანთი ჯადოქრობის საწარმოებ-
 ლად მრავალ ქალაქსა და შრიფტს ხმარობენ, რის გამო
 მათი ტაძრების კედლებზე მრავალი წარწერა ჰკიდია. მანგუ-
 ხანმა მათ უილურული ასოებით ნონგოლურ ენაზე დაწერილი
 წერილები გაუგზავნა.

მანგოლთა ქარავანი. ინფანტის ნაბეჭდი.

თაბრების ჩწმინა

თათრები, უძველესი ჩვეულების მიხედვით, თავიანთ მკვდრებს სწვავენ, ხოლო ფერფლს პირამიდის თავზე სდებენ. როდესაც მათ ტაძარში შევედი და მათი დიდი და პატარა კერპების გროვა დავინახე, მოგვების გვერდით დაეჯექი და ვკითხე, რას ფიქრობთ ღმერთზე-მეთქი. მათ მიპასუხეს: ჩვენ მხოლოდ ერთი ღმერთი გვწამსო. მე ხელახლად შევეკითხე: „გწამთ, რომ ის სულია, თუ ხილული სხეული?“ გვწამს, რომ ის სულიაო, მიპასუხეს. „გწამთ თუ არა, რომ მას ოდესმე ადამიანის სახე მიეღოს?“ მათ სთქვეს: „არასოდეს“. „თუ თქვენ გწამთ, რომ ის წმინდა სულია, ამდენი სხეულებრივი ფიგურის სახით რად წარმოგიდგენიათ? თუ არ გწამთ, რომ ის ოდესმე განკაცებულა, რატომ ადამიანის სახით არდგენთ და არა სხვა რომელიმე ცოცხალი არსების სახით?“ მათ მიპასუხეს: „ჩვენ ღმერთი როდი წარმოგიდგენია ამ ფიგურებში; მაგრამ როდესაც ჩვენ შორის ვინმე მდიდარი კვდება, მისი ცოლი, ვაჟი ან მოკეთე მის გამოხატულებას აკეთებინებს და აქ ათავსებინებს, ხოლო ჩვენ პატივს ვცემთ მის ხსოვნას“.

— „მიზისადამე, თქვენ ამას შვრებით, რათა ეპირფეროთ და ელაქუცოთ ადამიანებს?“ — „არა, მიპასუხეს მათ, მხოლოდ რათა მათ ხსოვნას პატივი ვცეთ“. შემდეგ თითქო დაცინვით მკითხეს „სად არის ღმერთი?“ მე ვუპასუხე: „სად არის თქვენი სული?“ მათ სთქვეს: „ჩვენს სხეულში“. მე განვაგრძე: „განა ის მთელ სხეულში არ არის და მას მთლიანად არ განაგებს? ამისდა მიუხედავად მაინც არ ჩანს. ასევე ღმერთი ყოველგან არის და ყოველივეს განაგებს, მაგრამ მაინც უხილავია, ვინაიდან ის არის გონება და სიბრძნე“. თუმცა მე მინდოდა კიდევ მეკამათა, მაგრამ ჩემი თარჯიმანი დაიღალა, უარი სთქვა ჩემი სიტყვების გადათარგმნაზე და დამაღუმა.

ასეთია მონგოლების ანუ თათრების სექტები, რაც შეეხება მათ რწმენას ერთი ღმერთისა; მაგრამ ისინი ქეჩის ფიგურებს აკეთებენ, თავიანთ მიცვალებულთა გამოხატველთ, მდიდრულ ქსოვილებს აცმევენ და ერთ ან ორ ფორანზე ათავსებენ; ამ ფორანების შეხებას ვერაფერს გაბედავს, იმიტომ რომ

ისინი მისნების ზედამხედველობის ქვეშ არიან, ეს მისნები კი მათი მღვდლები არიან. მათ შესახებ ქვემოთ გესაუბრებით. ამ მისნებს თავიანთი ბინა ყოველთვის მანაუ-ხანისა და სხვა მდიდარი პირების კარის წინ აქვთ, ღარიბებს კი შესაფერი სადგომები არ აქვთ, თუ ისინი ჩინგის-ხანის მოდგმისგან არ წარმოსდგებიან. როდესაც თათრები მოგზაურობენ, მისნები ფორნების წინ მიდიან, როგორც ნისლის სვეტი ისრაელის წინ, და დასაბანაკებლად ადგილს ირჩევენ; შემდეგ თავიანთ მოძრავ სახლებს ძირს სდგამენ და მთელი ურდო მათ ბაძაეს. ხოლო თუ დღესასწაული ან თვის პირველი დღეა, ისინი თავიანთ ფიგურებს სახლებში სდგამენ. მაშინ მონგოლები მოდიან, სახლში შედიან, ამ ფიგურების წინ იხრებიან! და მათ თაყვანს სცემენ. არც ერთ უცხოელს ნება არა აქვს ამ სახლში შევიდეს. ერთხელ მე მინდოდა იქ შევსულიყავი და ძალით უკუგდებულ ვიქენი.

უ ი ლ უ რ ნ ი

უილურებმა, რომელთა შორის ქრისტიანები და სარკინოზები არიან შერეული, ბოლოს, ჩვენი პაექრობის წყალობით, ერთი ღმერთი იწამეს. ისინი ცხოვრობენ ქალაქებში, რომელნიც პირველნი დაემორჩილნენ ჩინგიზ-ხანს; ამას მოჰყვა ის, რომ მან თავისი ქალიშვილი მათ მეფეს მისცა ცოლად⁵⁵. თვით ქალაქი ყარაყორუმში მათ მიწა-წყალზე იმყოფება და იოანე ხუცისა ანუ იოანე მეფის და მისი ძმის უნკის მთელი მიწა-წყალი მათ ესაზღვრება. მაგრამ ეს უკანასკნელნი ჩრდილოეთის საძოვრებზე იმყოფებიან, უილურები კი სამხრეთის მთებში. აქ შეითვისეს მონგოლებმა მათი დამწერლობა, ვინაიდან ისინი ბევრს სწერენ, და ყველა ნესტორიანელმა იცის მათი ანბანი.

ტ ა ნ ლ უ ტ ნ ი

მათ შემდეგ ცხოვრობენ ტანლუტნი⁵⁶, მთებში გაბნეულნი აღმოსავლეთისკენ, მეტად ღონიერი ადამიანები, რომელთაც ჩინგიზი ერთ ომში დაატყვევეს. ეს უკანასკნელი განთავი-

აუფლებულ იქნა ზავის ჩამოგდების შემდეგ და თავისი მხარის ტანლუტები დაიბყრო. ტანლუტეთის მოსახლეობას მეტად ღონიერი ხარები⁵⁷ ჰყავს, ამ ხარებს გრძელბეწვიანი კუდი, მუცელი და ზურგი აქვთ. სხვა ქვეყნის ხარებისგან მოკლე ფეხებითა და ველური ზნით განირჩევიან. ეს ცხოველები ეზიდებიან მონგოლების დიდ სახლებს, მათი რქები წვრილი, გრძელი და წვეტიანია, ისე რომ მათ ყოველთვის წვერს წასჭრიან ხოლმე. ძროხა თავს არ მოაწველინებს, თუ ამ დროს მის გვერდით არ იმღერეს. ამ ცხოველებს კამეჩის ბუნება აქვთ, ისინი უტევენ წითლად ჩაცმულ ადამიანს და მის მოკვლას ღამობენ.

თ ი ბ ე ტ ი

მათ მახლობლად ტიბეტელები ცხოვრობენ, რომელთაც თავიანთი გარდაცვლილი ნათესავეების ჭამა აქვთ ჩვეულებად, ვინაიდან ფიქრობენ, რომ უფრო პატივსადებ საფლავს ვერ მისცემენ, ვიდრე მათი შიგნეულობაა. ესეცაა, რომ მათ უარჰყვეს ეს ჩვეულება, იმიტომ რომ ყველა ერმა გაჰკიცხა ისინი. მაგრამ ახლაც ისინი კარგ ჯამებს აკეთებენ მიცვალეებული ნათესავეების თავის ქალებისაგან, რათა დღესასწაულებში სმის დროს მათ პატივი სცენ. ეს მე ზოგიერთმა მნახველმა მიამბო. მათ ბევრი ოქრო მოეპოვებათ და როდესაც ვინმეს ის დასჭირდება, ნიადაგს სთხრის, სანამ აღმოაჩენდეს, ნაწილს იღებს, ხოლო დანარჩენს ისევ მიწაში მალავს. მას ეშინია ღმერთმა არ წამართვას ის, რაც მიწაშია ჩაფლული, თუ ამოღებული ოქრო სალაროში ან სკივრში შევიანახეო.

ამ ქვეყნების მცხოვრებთ შორის მრავალი ხეიბარი შენ ხვდა. ტანლუტელები შავგვრემანი და მზემოკიდებული არიან. უიღურებს პატარა ტანი აქვთ ჩვენი ქვეყნის მცხოვრებლებსაგით. უიღურთ შორის წარმოიშვა თურქული და კომანური ენა.

ს ო ლ ა ნ ბ ე ბ ი

ტიბეტელების შემდეგ არიან ლუგასები და სოლანგები⁵⁸; მე სასახლეში შემხვდნენ მათი დესპანები, რომელნიც ათზე მეტი

დიდი ფორნით მოვიდნენ; თვითეულ ფორანში ექვსი ხარი იყო შებმული. ეს ლუგასები და სოლანგები პატარა ტანისანი და შავვრემანები არიან ესპანელებივით; მათ ტუნიკები აცვიათ ჩვენი დიაკონებივით, იმ განსხვავებით, რომ უფრო ვიწრო სახელოები აქვთ. თავზე მიტრა ახურავთ როგორც ჩვენს ეპისკოპოსებს; მხოლოდ ამ მიტრის წინა მხარე ცოტათი უფრო დაბალია ვიდრე უკანა და თანდათან კი არ ვიწროვდება, არამედ ოთხკუთხედიანია, ეს თავსახურავი გაკეთებულია შავსა და ბრჭყვიალა წებოში გავლებული ძაფებისგან, ისე რომ მზეზე ისე პრიალებს, თითქო სარკე ან კარგად გამოწროთობილი მუზარადი იყოს. საფეთქლებზე ორი გრძელი ძაფი ჰკიდიათ, რომელიც მიტრის მასალისგანაა გაკეთებული და ქარზე ისე იშლება, თითქო საფეთქლებიდან გამოსული რქები იყოს; და როდესაც ძლიერი ქარი ჰქრის, მათ მიტრის ზემოთ შესკვნიან ხოლმე და ის შარავანდედივით ლამაზ სამკაულს ჰქმნის.

როდესაც მთავარი დესპანი სასახლეში შედიოდა, მას ყოველთვის სპილოს ძვლის ფიცარი ჰქონდა, ერთი წყრთის სიგრძე და ხელის გულის დადების სიფართოვე. ის მშვენიერად იყო გაკრიალებული. ყოველთვის, როდესაც ის ხანს ან რომელიმე დიდებულს მიმართავდა, მისი თვალები მუდამ ამ ფიცრისკენ იყო მიპყრობილი და ის არასოდეს არც მარჯვნივ იცქირებოდა, არც მარცხნივ და არც თავის მოსაუბრეს შეხედავდა. ხელმწიფესთან მიახლოებისა და დაშორების დროს ის თვალს არ აშორებდა ამ ფიცარს.

მ უ ნ ბ ე ბ ი

ამ ხალხებს იქით, როგორც მე გავიგე, არიან კიდევ სხვები, მუნგებად "წოდებულნი, რომელთაც თურმე ქალაქები აქვთ, მაგრამ ჯოგები არ ჰყავთ კერძო საკუთრებაში. მაგრამ მათს საძოვრებზე მრავალრიცხოვანი და დიდი ჯოგებია, რომელთაც არავინ მწყემსავს; თუ ვინმეს პირუტყვი დასჭირდა, ის გორაკზე ავა და დაიყვირებს, და ყველა პირუტყვი, რომელიც მის ყვირილს გაიგონებს, მას მიუახლოვდება და

თავს დააქვრინებს, თითქო მოშინაურებული იყოსო. როდესაც ამ ქვეყანაში ვინმე ელჩი ან უცხოელი მივა, მას თურმე ერთ სახლში დაამწყვდევენ და ყოველივეს მიაწოდებენ, რაც სჭირდება, სანამ თავის საქმეებს დაასრულებდეს, იმიტომ რომ თუ უცხოელმა თავისუფლად იარა, ეს ცხოველები მის სუნზე გაიქცევიან და ხელახლა გაველურდებიანო.

ხატაეთი ანუ ჩინეთი

იმას იქით არის დიდი ხატაეთი, რომლის მცხოვრებლები წინათ, მე მგონია, სერესები იყვნენ. აქედან მოდის აბრეშუმის ქსოვილი, სერესული, რომელმაც თავისი სახელწოდება ხალხისგან მიიღო, ხოლო ხალხმა ერთ-ერთი თავისი ქალაქისგან. მე გავიგონე, ამ ქვეყანაში ვერცხლის გალავნიანი და ოქროს კოშკებიანი ქალაქი არისო. ამ მხარეში მრავალი პროვინციაა, რომელიც არ ემორჩილება მონგოლებს. მათსა და ზღვას შორის ინდოეთია.

ხატაეთის მცხოვრებლები მომცრო ტანისა არიან და ლაპარაკის დროს დუდლუნობენ. როგორც ყველა აღმოსავლეთელს, მათ საზოგადოდ პატარა თვალები აქვთ. ისინი ძალიან კარგი ხელოსნები არიან ყოველ დარგში. მათი მკურნალები ძალიან კარგად სცნობენ სამკურნალო ბალახებს და ავადმყოფობას მაჯისცემის მიხედვით, მაგრამ არაფერი იციან საშარდეს ავადმყოფობაზე; ყოველ შემთხვევაში მე ასე შევაძინე. მრავალი მათგანი ყარაყორუმში ცხოვრობს და თავისი მამაპაპის ხელობას მისდევს; სავალდებულოა, რომ ვაჟმა მამის პროფესია განაგრძოს. გადასახადი ერთნაირია ყველასათვის, ვინაიდან ყოველდღიურად მონგოლებს ხუთას იასკოს ან მის შესატყვის კუმისის რაოდენობას აძლევენ; ეს უდრის თხუთმეტ ათას მარკას, თუ არ ჩავთვლით აბრეშუმის ქსოვილებს, საქმელ-სასმელს და მომსახურობას, რომელსაც მონგოლები ღებულობენ.

ყველა ეს ერი გაბნეულია კავკასიის მთებში⁶⁹ ან უკეთ ამ მთების ჩრდილოეთით აღმოსავლეთის ოკეანემდე, იმ სკვითიის სამხრეთით, სადაც მომთაბარე მონგოლები ცხოვრობდნენ. ისინი ყველანი თათრების მოხარკეები არიან;

ისინი კერპთაყვანისმცემლობის მიმდევრები არიან და უამრავ ზღაპარს მოგვითხრობენ თავიანთი ღმერთებისა, ამ ღმერთების გენეალოგიისა და ზოგიერთი გაღმერთებული ადამიანების შესახებ, როგორც ამას ჩვენი პოეტები შვრებიან. მათ შორის ნესტორიანელები და სარკინოზები მოიპოვებიან, იმათ ყველგან უცხოელებად სთვლიან ხატაეთამდე. ხატაეთის თხუთმეტ ქალაქში ნესტორიანელები ცხოვრობენ და ქალაქ სეგინში მათი ეპისკოპოსია; სხვაფრივ ისინი წმინდა კერპთაყვანისმცემლები არიან.

ამ ხალხების მოგვები ფართო ყვითელ კაპიშონებს იცვამენ. თუ დაეჯერება რასაც მიაშობდნენ, ამ ქვეყნებში არიან მწირებიც, რომელნიც ტყეებსა და მთებში მეტად მკაცრ ცხოვრებას მისდევენ. ნესტორიანნი მეტად უმეცარი არიან. მაგრამ მათ აქვთ წირვა-ლოცვა, აგრეთვე სამღვთო წერილი სირიულ ენაზე, რომელიც არ ესმით; ამიტომ ისინი ისე გალობენ, როგორც ჩვენი ბერები, რომელთაც არაფერი გაეგებათ გრამატიკისა: აქედან დიდი შერყვნა წარმოსდგება. ისინი მევახშეები და ლოთები არიან, ხოლო ზოგიერთთ, რომელნიც თათრებთან ცხოვრობენ, მათსავით რამდენიმე ცოლი ჰყავთ. როდესაც ეკლესიაში შედიან, სხეულის ქვედა ნაწილს იბანენ სარკინოზებივით; პარასკეობით ხორცს სჭამენ და ნადიმს მართავენ სარკინოზებივით. ეპისკოპოსი იშვიათად ეწვევა ხოლმე ამ ქვეყნებს, შეიძლება ერთხელ ორმოცდაათ წელიწადში. მაშინ ის მღვდლად აკურთხებს მამრობითი სქესის ყველა პატარა ბავშვს, თვით აკვანში მწოლარეს; ამით აიხსება, რომ თითქმის ყველა ნესტორიანელი მამაკაცი ხუცესია. შემდეგ ისინი ქორწილდებიან, რაიცა სრულიად ეწინააღმდეგება ეკლესიის მამათა მოძღვრებას; ისინი ორცოლიანი არიან, ვინაიდან პირველი ცოლის სიკვდილის შემდეგ მეორეს ირთავენ. ისინი ყველანი, აგრეთვე, მეტად ანგარებიანი არიან და არაერთარ წმინდა საიდუმლოებას არ ასრულებენ უფასოდ. თავიანთ ცოლებსა და ბავშვებს დიდი ყურადღებით ექცევიან,

რის გამო უფრო მეტად ფულის შოვნაზე ფიქრობენ, ვიდრე სარწმუნოების ქადაგებაზე. ამიტომ ხდება, რომ როდესაც ისინი კეთილშობილი მონგოლების ბავშვებს ზრდიან და მათ სახარებასა და სარწმუნოებას ასწავლიან, თავიანთი ზნე-ჩვეულების ცუდი მაგალითით, განსაკუთრებით კი თავიანთი სიხარბით, უფრო აშორებენ ქრისტიანულ სათნოებათ; თვით მონგოლების და კერპთაყვანისმცემელი ტუინების⁶¹ ცხოვრება უფრო წმინდაა, ვიდრე ამ ხუცებისა.

ჩვენ კაილაკიდან წმინდა ანდრიას დღეს (ნოემბრის 30) გავედით და სამი ლიეს გავლის შემდეგ ნესტორიანელების სამყოფს მივალწიეთ. მათ ეკლესიაში შევედით და დიდი სიამოვნებით დავიწყეთ, „კურთხეულ ხარ ღვთისმშობელოს“ გალობა, იმიტომ რომ დიდი ხანი იყო, რაც ეკლესია არ გვენახა. სამი დღის შემდეგ ამ პროვინციის საზღვარს მივალწიეთ და ამ ზღვის ნაპირას გავედით, რომელიც ქარიშხლისგან აღელვებულ ოკეანესავით გვეჩვენა და რომელშიც ერთი დიდი კუნძული დავინახეთ. ჩემი თანამგზავრი ნაპირს მიუახლოვდა და წყალში ტილო დაასველა, რათა მისი გემო გაესინჯა: ის ცოტათი ძლაშე აღმოჩნდა, მაგრამ დასალევად გამოდგებოდა.

სამხრეთსა და აღმოსავლეთს შუა ხეობა იშლებოდა, მაღალი მთებით გარემოცული, ხოლო ამ მთებს შუა მეორე ზღვა ანუ ტბა იყო; ამ ხეობას ერთი ზღვიდან მეორემდე მდინარე სჭრიდა⁶². ხეობაში ქარი განუწყვეტლივ და გააფრებით ჰჭროდა, ისე რომ მგზავრებს ზღვაში გადატყორცნის საფრთხე ემუქრებოდა. ჩვენ მაინც გადავლახეთ ეს ყელი და ჩრდილოეთისკენ გავემართენით მაღალი მთების გავლით⁶³, რომელიც თოვლით იყო დაფარული, ისევე როგორც დანარჩენი ქვეყანა. წმინდა ნიკოლოზის დღეს⁶⁴ ნაბიჯს მოვუჩქარეთ, ვინაიდან არსად მცხოვრები არ გვხვდებოდა გარდა იამებისა, ესე იგი თითო დღის სავალზე დაყენებული ადამიანებისა, რომელთაც ელჩების მიღება აქეთ დაკისრებული. მრავალ ადგილას მთებში გზა მძიმე სასიარულოა, ხოლო საძოვარი იშვიათად მოიპოვება, ისე რომ დღე და ღამე ორ იამს ვიცვლიდით; ორი დღიდან ერთს ვჭრიდით და ღამით მეტს გავდიოდით, ვიდრე

დღისით. სიცივე მეტისმეტად სუსხიანი გახდა; ამიტომ მათე-
 ბური თხის ტყავის, შიგნით ბეწვშებრუნებული კურქი ჩავი-
 ცვით.

ქრისტეშობისთვის მარხვის მეორე შაბათს საღამოთი
 ჩვენ ერთი ადგილი გავიარეთ ფრილო კლდეებს შუა, და
 ჩვენმა მეგზურმა მთხოვა რაიმე ლოცვა მეთქვა ავი სულების
 გასადენად, იმიტომ რომ ამ ადგილას ისინი ადამიანებს იტაცე-
 ბენ თურმე ისე, რომ მათს ავანჩავანს ვერავენ გაიგებს. ხან-
 დახან ისინი ცხენს იტაცებენ, ხოლო მხედარს სტოვებენ;
 ხანდახან მხედარს შიგნეულს ამოართმევენ, ხოლო ჩონჩხი
 ცხენზე რჩება; და სხვა მრავალი ამგვარი ამბავი ხდე-
 ბა. ჩვენ დავიწყეთ მაღალი ხმით გალობა: „მრწამს
 ერთი ღმერთი“, და ღვთის შეწევით დაუზიანებლად და ჯან-
 სალად გავიარეთ. შემდეგ მთხოვეს ქარტები დამეწერა და
 თავზე დაიდვეს; მე ვუთხარი: „მე გასწავლით სიტყვებს, რო-
 მელთაც გულში ჩაიბეჭდავთ, მათი შემწეობით თქვენი სული
 და თქვენი სხეული საუკუნოდ დაფარული იქნება“. მი-
 ნდოდა ჩემი მოძღვრება გამეგრძელებინა, მაგრამ ჩემმა
 თარჯიმანმა უარი მითხრა. მე მათთვის მაინც დავწერე
 მრწამსი და მამაო ჩვენო და წარმოვთქვი: „აქ დაწერილია ის,
 რაც ადამიანმა უნდა იწამოს ღმერთის შესახებ, აგრეთვე და-
 წერილია ლოცვა, რომლითაც ადამიანი ღმერთს სთხოვს ყო-
 ველივეს რაც მისთვის საჭიროა. მაშ მტკიცედ იწამეთ აქ და-
 წერილი, თუნდაც ის არ გესმოდეთ და ღმერთს სთხოვეთ,
 რომ მან მოგანიჭოთ თანახმად ამ ლოცვისა, რომელიც მან
 თვითონ თავისი პირით ასწავლა თავის მოწაფეებს; და მე ვი-
 მედლოვნებ, რომ ის დაგიფარავთ“. მე მეტის გაკეთება არ
 შემეძლო, იმიტომ რომ სახიფათო იყო მოძღვრებაზე ლაპა-
 რაკი. თარჯიმანის მეშვეობით; ეს შეუძლებელიც იყო, ვინაი-
 დან ის მეტად უმეცარ ადამიანს წარმოადგენდა.

შემდეგ ჩვენ იმ ველზე გავედით, სადაც კენ-ხანის ურდო
 იმყოფებოდა. ეს იყო ნაიმიანების ქვეყანა, ნაიმიანები კი იოანე
 ხუტყესის ნამდვილ ქვეშევრდომებს წარმოადგენდნენ. მაგრამ ეს
 ურდო მხოლოდ უკან დაბრუნების დროს ვნახე. მაინც მო-

თათარი მხედარი. XIII ს. ჩინური ნახატიდან.

საქართველო
საქართველოს
საქართველოს

მან გაგზავნა სირემონის წინააღმდეგ, რომელსაც ეჭვით
ჰქონდა, რომ მისი ზრახვანი გამომქლავნებული იყვნენ; მათ ის
ხელთ იგდეს და სასახლეში მიიყვანეს ყველ მისიანითურთ.
მანგუმ უსაყვედურა, დანაშაულის ჩადენას აპირობდით; ის
გამოტყდა. მაშინ ის მოკლულ იქნა თავის უფროს ვაჟსა
და სამას დიდებულ თათართან ერთად. კაცები გაგზავ-
ნეს აგრეთვე ქალების მოსაყვანად, ისინი ყველანი ანთებული
მუგუზლებით ჰგვემეს, რათა გამოეტებათ; გამოტეხის შემდეგ
ყველანი დახოცეს. ცოცხალი გადარჩა კენის უმცროსი ვაჟი,
რომელსაც არ შეეძლო არც რაიმე რჩევის მიცემა, არც იმის
გაგება, თუ რა ხდებოდა; მას მამამისის სასახლე დაუტოვეს
მთელი მისი კუთვნილებითურთ. ჩვენ მის მახლობლად გამო-
ვიარეთ უკან დაბრუნებისას, მაგრამ ჩემმა გამყოლებმა ვერ
გაბედეს იქით შეხვევა, ვინაიდან „მტირალი ტიროდა ღამე და
ცრემლნი მისნი ზედა საკეთეთა და არა იყო ნუგეშის მცემელ
მისსა“ (იერემიას გოდება).

ბანგუხანის ურდოში მისვლა

ჩვენ ხელახლა გზას გავუდექით მთებში იმავე ჩრდილოე-
თის მიმართულებით. ბოლოს წმინდა სტეფანეს დღეს (დეკემბ-
რის 26) ზღვასავით ფართო მინდორზე გავედით; არსად მცირე
გორაკიც კი არ ჩანდა; წმინდა იოანე მახარობლის დღეს
დიდი ხანის ურდოს მივუახლოვართ. როდესაც ჩვენ მხოლოდ
ხუთი დღის სავალი-ლა დაგვრჩენოდა იქამდე, იამმა, რომელ-
თანაც დავბინავდით, მოისურვა შორი გზით წავეყვანეთ, რის-
თვისაც თხუთმეტ დღეზე მეტი დაგვჭირდებოდა. მისი ზრახვა,
თუ მე კარგად გავიგე, ის იყო, რომ მას უნდოდა ონანკერულში
გავეტარებინეთ, ჩინგიზ-ხანის ურდოს ნამდვილ სამყოფელში;
სხვები ამბობდნენ—გრძელი გზა იმისთვის აირჩია, რომ უკეთ
ეჩვენებინა თავისი მბრძანებლის ძლიერებაო. ამრიგად იქცევიან
ისინი ჩვეულებრივ მოგზაურთა მიმართ, რომელნიც მათთან
დაუმორჩილებელი ქვეყნებიდან მოდიან; ჩვენმა მეგზურმა დიდის
გაჭირვებით მიაღწია იმას, რომ ჩვენ პირდაპირი გზით წავსუ-

ლიყავით. ამ ყოყმანმა დღის კარგა მოზრდილი ნაწილი დაგვა-
კარგვინა, პირველიდან სამ საათამდე.

ამ გადასავალზე მდივანმა, რომელიც ჩვენ კაილაკთან
დაგვეწია, მითხრა, როგორც ბათოს მიერ მანგუ-ხანისადმი
გაგზავნილი წერილებიდან ჩანს, თქვენ სარტახს ჯარსა და
დახმარებას სთხოვთ სარკინოზების წინააღმდეგო. მე გავვოცდი
და შევწუხდი, ვინაიდან თქვენი წერილების შინაარსს ვიცნობდი
და ვიცოდი, რომ არაფერი ამგვარი იქ ნახსენები არ იყო. თქვენ
მას მხოლოდ სთხოვდით ქრისტიანების მეგობარი ყოფილიყო,
პატივი ეცა ჯვრისთვის და ჯვრის მტრებისთვის მტრობა გაე-
წია; რადგან თარჯიმანები სომხები იყვნენ დიდი სოზხეთიდან,
და სარკინოზები მეტისმეტად სძულდათ, მე ვშიშობდი მათ
რაიმე არ განემარტათ ამ უკანასკნელთა საზიანოდ. ამიტომ მე
კეთილგონიერად ვდუმდი და კრინტს არ ვძრავდი არც დასა-
დასტურებლად. არც უარსაყოფად, ვინაიდან არ მინდოდა ბა-
თოს სიტყვები გამებათილებინა რაიმე გონივრული მიზეზის
უქონლად.

ამრიგად, ჩვენ სასახლეს მივალწიეთ ზემოდასახელებულ
დღეს. ჩვენს გამყოლს დიდი სახლი მისცეს ბინად; ჩვენ სამს
პატარა თავშესაფარი მიგვიჩინეს, სადაც ძლივსძლივობით
შეიძლებოდა ჩვენი ბარგი-ბარხანის დალაგება, ჩვენი საწოლე-
ბის გაშლა და ცოტაოდენი ცეცხლის დანთება. ჩვენს გამყოლს
ბევრი სტუმარი მოსდიოდა, მასთან ბურახი მიჰქონდათ გრძელ,
ვიწრო-ყელიან ბოთლებში. მე ამ სასმელს ვერასოდეს ოქსერის
საუკეთესო ღვინოში ვერ გამოვარჩევდი, მხოლოდ ღვინის სუნი
არ ჰქონდა. ჩვენ დაგვიძახეს და ჩვენი მოგზაურობის მიზნები
გამოგვკითხეს. მე ვუპასუხე: „ჩვენ გავიგონეთ სარტახი ქრის-
ტიანიო; ჩვენ მასთან წავედით; მივუტანეთ წერილები, რომე-
ლიც ფრანგთა მეფემ გაუგზავნა; სარტახმა თავის მამასთან
გაგვისტუმრა, მამამისმა კი აქ გამოგვგზავნა. თვითონ მას უნდა
მოეწერა ჩვენი მისიის მიზანი“.

შეგვეკითხნენ, სურს თუ არა, თქვენს მეფეს მშვიდობიანად
იცხოვროთ ჩვენთანო. მე ვუპასუხე: „მან წერილები მისწერა სარ-
ტახს როგორც ქრისტიანს, და თუ სცოდნოდა, რომ ის ქრის-

ტიანი არ იყო, წერილებს არასოდეს გაუგზავნიდა. რაც შეეხება მშვიდობიანობას, მოგახსენებთ, რომ არაფერი საწყენი არ გაუკეთებია თქვენთვის. თუ იმას რაიმე ისეთი ჩაედინა, რაც თქვენ უფლებას მოგცემთ ომი გამოგეცხადებინათ მისთვის და მისი ხალხისთვის, ის, როგორც სამართლიანი ადამიანი, ბოდიშს მოიხდიდა და ზავის დამყარებას მოგთხოვდათ. თუ, პირიქით, თქვენ უსაფუძვლოდ მასა და მის ხალხს ომი აუტეხეთ, ვიმედოვნებ, რომ სამართლიანი ღმერთი მათ დაეხმარება“. ისინი დიდად გაოცებული იყვნენ და იმეორებდნენ: „აქ რად მოსულხარ თუ არ მშვიდობიანობის დასამყარებლად?“ ისინი ისეთი გულზვიადები არიან, რომ ჰგონიათ მთელი ქვეყანა მათკენ მიისწრაფვის, რათა მათთან მშვიდობიანად იცხოვროს. ამისდა მიუხედავად, მე რომ ნებადართული მქონდეს, მთელ ქვეყანას შემოვივლიდი მათ წინააღმდეგ ომის საქადაგებლად. მაგრამ მე არ მინდოდა მათთვის აშკარად გამემხილა ჩემი მისვლის მიზეზი, ვინაიდან მეშინოდა თუნდ ერთი სიტყვა წამომცდენოდა, რომელიც წინააღმდეგი იქნებოდა იმისა, რაც ბათომ მიბრძანა. ამრიგად, საკმაოდ მივიჩნიე გამეცხადებინა, რომ ჩემი მოგზაურობის მიზეზი ბათოს მიერ დაკისრებული მისიის შესრულებაა-მეთქი.

მეორე დღეს სასახლეში მიგვიყვანეს, და მე მეგონა ნებას დამრთავდნენ. ფეხშიშველი მევლო, ისე როგორც ეს ჩვენს ქვეყანაშია მიღებული: ამიტომ სანდლები გავიხადე. ვინც სასახლეში მიდის, ცხენიდან ხტება ისრის გასროლის მანძილზე იმ შენობიდან, სადაც ხანი იმყოფება, და ცხენები იქ რჩებიან მეჯინიბებთან ერთად, რომელთაც მათი ყურისგდება აქვთ დავალებული. როდესაც ჩვენ ჩამოვხტით და ჩვენი გამყოლი ხანის სადგომში შევიდა, იქ ერთი ჰუნგრელი ქაბუკი აღმოჩნდა, რომელმაც ჩვენ ან, უკეთ ვთქვათ, ჩვენი ორდენი იცნო. იქ მყოფნი გაშტერებული გვიცქეროდნენ, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ ფეხშიშველნი ვიყავით; გვეკითხებოდნენ, ასე ათვალისწინებით რად ეპყრობით საკუთარ ფეხებსო. ამ ჰუნგრელმა მიზეზი აუხსნა: განუმარტა, რომ ეს ჩვენი ორდენის წესი იყო. მაშინ მოვიდა პირველი პდივანი⁶⁵, ნესტორიანელი ქრისტიანი, რომლის რჩე-

ვის მიხედვით ყოველივე კეთდებოდა სასახლეში; მან ყურადღებით აგვათვალისწინა, დაუძახა იმ ჰუნგრელს და მას მრავალი შეკითხვა მისცა. ამის შემდეგ გვითხრა, თქვენს ბინაში დაბრუნდით.

სომეხი ბერი

უკან დაბრუნების დროს სასახლის აღმოსავლეთ კუთხის წინ, ფილკვანის გასროლის ორმაგ მანძილზე, ერთი სახლი დავინახე, რომელზედაც პატარა ჯვარი იყო ამართული. ძლიერ გამეხარდა, ვინაიდან გავიფიქრე, რომ ეს ქრისტიანობის კვალი იყო. რწმენით შევედი და შიგ საუცხოვოდ შემკული საკურთხეველი აღმოვაჩინე; ოქრომკედის ქსოვილზე მაცხოვრის, წმინდა ქალწულის, წმინდა იოანე ნათლისმცემლის და ორი ანგელოზის ხატი იყო ამოქარგული, მათი სხეული და ტანისამოსი მარგალიტით იყო მოხაზულა. შევამჩნიე აგრეთვე დიდი ვერცხლის ჯვარი, რომლის შუაგული და კუთხეები პატროსანი თვლებით იყო მორთული და მრავალი სხვა საქაული; საკურთხეველის წინ რვაშტოიანი ზეთის კანდელი ენთო; და იქ ერთ-ერთი სომეხი ბერი იჯდა, მოშავო, გამხდარი, ფლასის მსგავს ტუნიკაში, რომელიც მუხლებამდე სწვდებოდა; მას ზემოთ ბეწვშემოვლებული შავი ტილოს წამოსასხამი ეცვა, ხოლო ფლასზე რკინის სარტყელი ერტყა. შესვლისთანავე, სანამ ბერს მივსალმებოდით, ჩვენ ძირს დავემხენით და დავიწყეთ გალობა: „იხარებდე დედოფალო ზეცათაო“, ხოლო ის ფეხზე წამოდგა და ილოცა ჩვენთან ერთად. მაშინ სალამი მივეცით და მის გვერდით დავსხედით; მას ცოტაოდენი ცეცხლი ჰქონდა ლანგარზე. ჩვენ მას ჩვენი მოსვლის მიზეზი გავუმხილეთ და მან ჩვენი გამხნეება დაიწყო; თამამად უნდა ილაპარაკოთ, ვინაიდან ღვთის მოციქულები ხართ, თქვენი წარმომგზავნელი ყველა ადამიანზე დიდი არისო.

შემდეგ გვიამბო, როგორ მოვიდა ამ ქვეყანაში მხოლოდ ერთი თვის წინათ ჩვენს მისკლამდე: მწირად ვცხოვრობდი იერუსალიმის მიდამოებში, სამჯერ ღმერთი გამომეცხადა და მიბრძანა თათოების მბრძანებელთან წამოვსულიყავიო. რადგან

ის ბოძანების შესრულებას თურმე აყოვნებდა, ღმერთი მესამეჯერ დამუქრებოდა, პირქვე დაემხეო და ეთქვა, მოკვდები თუ არ დამემორჩილეო. ბოლოს მას გადაეწყვიტა მანგუ ხანისთვის შეეგონებია ქრისტიანობა მიეღო; აჯერებდა, მთელი ქვეყანა დაგემორჩილება, ხოლო ფრანკები და უზენაესი მღვდელ-მთავარი შენი ერთგული იქნებიანო; მეც მირჩია ხანისთვის ეს სიტყვები გამემორებინა. მაშინ მე ვუპასუხე: „ძმაო, მე მას სიამოვნებით ვერყვი ქრისტიანი გახდეს, იმიტომ რომ აქ ამითვის მოვედი; მე ამ რჩევას ყველას მივცემ. მე მას აგრეთვე დავანახებ თუ რა სიხარულს იგოძნობენ ფრანკები და პაპი, შევპირდები, რომ ისინი მას ძმად და მეგობრად ჩასთვლიან; მაგრამ ვერასოდეს შევპირდები, რომ ისინი მისი მონები გახდებიან და ხარკს გადაუხდიან, იმიტომ რომ ეს ჩემი სინიდისის წინააღმდეგი იქნებოდა“. ამის შემდეგ ბერი დადუმდა, ხოლო ჩვენ ჩვენს ბინაში წავედით, რომელიც მე ცივი მეჩვენა, იმიტომ რომ მთელი დღე არაფერი გვექამა. ჩვენ ცოტაოდენი ხორცი და ფეტვი მოვხარშეთ ვახშმად. ჩვენი გამყოლი და მისი ამხანაგები სასახლეში დამთვრალიყვნენ და სრულიადაც თავს არ იტკივედნენ ჩვენი გულისთვის.

ერთი ზამთარი შარაყოფაში

ემ დროს მანგუ-ხანთან ვასტაცის დესპანები იმყოფებოდნენ, რომელთაც ჩვენ არ ვიცნობდით. მეორე დღეს ალიონზე ორმა კარისკაცმა აგვაყენა საჩქაროდ. მე მათთან ერთად ვიწრო ბილიკით ამ დესპანების ბინაში წავედი ფეხშიშველი, და ისინი მათ შეეკითხნენ, გვიცნობდნენ თუ არა ჩვენ. მაშინ ერთმა ბერძენმა რაინდმა იცნო ორდენი, რომელსაც მე ვეკუთვნოდი, იცნო აგრეთვე ჩემი თანამგზავრი რომელიც ვასტაცის სასახლეში ენახა ჩვენ პროვინციელსა — ძმა თომასთან ერთად, და საუცხოვო მოწმობა მისცა ჩვენს სასარგებლოდ. შემდეგ გვკითხეს, დაზავებული ხართ თქვენ ვასტაცისთან თუ ეომებით მას. — არც დაზავებული ვართ და არც ევომებით-მეთქი, ვუპასუხე მემათ მითხრეს: ეს როგორ შეიძლება? — „თქვენი და ჩვენი ქვეყანა ისე დაშორებულია ერთმანეთს, რომ არაფერი გვაქვს

სადაო“, — ვუპასუხე მე. მაშინ ვასტაცის დესპანმა მითხრა, ეს ზავიაო. და ამის საწინდრად ჩემი სიტყვები მიიჩნია. მე ვდუმდი.

ამ დილას ფეხის თითები ისე გამეყინა, რომ აღარ შემძლო უსანდლოდ სიარული. ამ ქვეყნებში სუსხიანი ზამთარი იცის და როდესაც ყინვას დაიწყებს, აღარ სწყდება მაისამდე, თვით მაისის შუამდე. დილიდან ყინვა არ კლებულობს თუნახის სხივების სითბომ არ შეიანელა; მაგრამ ზამთარში ის გამუდმებით გრძელდება ქარების წყალობით. და თუ ზამთარში იქ ქარს ისევე ექროლა, როგორც ჩვენში ჰქრის, შეუძლებელი იქნებოდა გაძლება; მაგრამ ჰაერი იქ უფრო წყნარია აპრილამდე, მაშინ კი ქარები ამოვარდება ხოლმე. ჩვენი იქ ყოფნის დროს, აღდგომის დღეებში (1254 წლის აპრილში), მრავალი პირუტყვი დაიღუპა მძვინვარე ქარისა და სიცივის გამო. ზამთარში თოვლი ცოტა ნოდის, მაგრამ აღდგომის დღეებში, ესე იგი აპრილის ბოლო რიცხვში, იმდენი დასდო, რომ ყარაყორუმის ქუჩები აივსო და საჭირო გახდა მათი აღება ფორნების შემწეობით. მაშინ სასახლიდან ცხვრის ტყავის წამოსასხამები და კურტაკები მოგვიტანეს, აგრეთვე სანულები; ჩემმა თანამგზავრმა და თარჯიმანმა სიამოვნებით მიიღეს ისინი. მე კი ყოველივე ეს ზედმეტად მივიჩნიე, ვინაიდან ბათოს მიერ ნაჩუქარი ქურჭი მყოფნიდა.

მიღება მანაშ-ხანის მიერ

ერთი კვირის შემდეგ წმინდა ყრმათა დღიდან (იანვრის ოთხს) ჩვენ სასახლეში წაგვიყვანეს, და ნესტორიანელმა მღვდლებმა, რომელთა შესახებ მე არ შემიძლია ვთქვა ქრისტიანები არიან ისინი თუ არა, გვკითხეს — საით მიბრუნდებით ხოლმე ლოცვის დროსო. მე ვუპასუხე — აღმოსავლეთისკენ მეთქი. მათ ეს კითხვა მოგვცეს, იბიტომ რომ ჩვენი გამყოლის რჩევის მიხედვით ჩვენ გავიპარსეთ, რათა ხანს ჩვენ სამშობლოში მიღებული ჩვეულების თანახმად ვჩვენებოდით. ამის გამო ნესტორიანელმა მღვდლებმა იფიქრეს, რომ ჩვენ ტუინები, ესე იგი კერბთაყვანისმცემლების მღვდლები ვიყავით. მათ აგრეთვე რამდენიმე ადგილი გაგვამარტებინეს ბიბლიაში. შემდეგ გვკით-

ხეს, არა ცერემონიალს დაიცავთ ხანის წინაშეო: თქვენში მი-
 ლებულს თუ ამათ შორის მიღებულსო? მე ეუბასუხე: „ჩვენ სა-
 სულიერო პირები ვართ, ღვთის სამსახურისთვის შეწირულნი.
 ჩვენს ქვეყანაში ჩვენს კეთილშობილ პატრონებს დაუშვებლად
 მიაჩნიათ, რომ სასულიერო პირებმა მათ წინაშე მუხლი მოი-
 დრიკონ, თუ ეს ღმერთის პატივსაცემლად არ ხდება. ჩვენ შო-
 რიდან მოვდივართ; თავდაპირველად, თუ თქვენ ნებას დაგვრ-
 თავთ, ჩვენ ვუგალობებთ მოწყალე ღმერთს, რომელმაც ჩვენ
 დაგვიფარა და ასე შორიდან ჯანსაღად მოგვიყვანა აქამდე;
 შემდეგ გავაკეთებთ ყოველივეს, რაც თქვენს პატრონს მოე-
 წონება გარდა იმისა, რაც ღვთის სამსახურს და დიდებას
 ეწინააღმდეგება“. ისინი შებრუნდნენ და ჩვენი სიტყვები ხანს
 მოახსენეს, რომელზედაც ამ სიტყვებმა კარგი შთაბეჭდილება
 მოახდინა. ჩვენ შევჩერდით კარის წინ, რომლის ქეჩის ფარდა
 აწეულ იქნა, და რადგან შობის დღესასწაული ახლად განვლი-
 ლი იყო, ჩვენ დავიწყეთ გალობა:

მზის ამოსვლიდან
 ვიდრე დედამიწის საზღვრამდე
 ვუგალობდეთ ქრისტეს უფალსა,
 მარიამ ქალწულისაგან შობილსა.

როდესაც ეს ჰიმნი დავასრულეთ, ფეხსაცმელები, უბეები
 და სახელოები გავვიჩხრიკეს, რათა დაენახათ დანები ხომ არ
 გვქონდა დამალული. გაჩხრიკეს აგრეთვე ჩვენი თარჯიმანი და
 აიძულეს შეეხსნა სარტყელი, რომელზედაც დანა ეკიდა, რათა
 ის მეკარისთვის ჩაებარებინათ. ამის შემდეგ შევედით და შესა-
 ვალთან სკამი დავინახეთ კუმისითურთ; თარჯიმანი იქ შეაჩერეს,
 ხოლო ჩვენ შიგნით შეგვიყვანეს და სკამზე დაგვსვეს მანდი-
 ლოსნების პირისპირ. მთელი სახლი დაფარული იყო ოქრო-
 ქსოვილით, ხოლო შუაზე მოთავსებულ მოძრავ ღუმელში ცეც-
 ხლი ენთო ძეძვნარისა, ამ ქვეყნებში გავრცელებული მცენა-
 რის ალვინის ძირებისა და აგრეთვე წივიზაგან. ხანი საწოლზე
 იჯდა; ტანზე სელაპის ტყავით წინწკლებიანი და კრიალა
 წამოსასხამი ეცვა; ეს იყო საშუალო ტანის, ორმოცდახუთი წლის

ადამიანი—მაიმუნი⁶⁶. მის გვერდით მისი ახალგაზრდა ცოლი იჯდა, ხოლო მოზრდილი ქალიშვილი, მეტად ულამაზო, სახელად ცირინა, სხვა პატარა ბავშვებთან ერთად, მეორე საწოლზე იჯდა, მშობლების უკან. ეს სახლი თურმე წინათ ერთ ქრისტიან მანდილოსანს ეკუთვნოდა, ის ხანს ძალიან ჰყვარებოდა და მისგან ეს ქალიშვილი ჰყოლოდა; შემდეგ მას თავისი ახალგაზრდა ცოლი შეერთო, მაგრამ ცირინა მთელი ამ სახლის პატრონად ითვლება.

ხანმა აკითხვინა, რის დაღევას ვისურვებდით, ღვინისა, ბრინჯისაგან გაკეთებული ბურახისა, ყარაკოსმოსისა, რომელიც ცხენის სუფთა რძისგან მზადდება, თუ თაფლის ნახადისა. ზამთარში ამ ოთხ სასმელს ხმარობენ. ამ შეკითხვაზე მე ვუპასუხე: „ხელმწიფევე, ჩვენ ისეთი ადამიანები არ ვართ, რომელნიც სასმელში ეძებენ სიამოვნებას; რაც გნებავთ, იმას დაველევთ“. მაშინ მან ჩვენთვის ბრინჯისგან გაკეთებული სასმელი დაასხმევინა, კამკამა და ტკბილი, როგორც თეთრი ღვინო; მე ზრდილობის გულისთვის მხოლოდ რამდენიმე წვეთი გადავყლაპე. მაგრამ ჩვენდა სამწუხაროდ მეწოდებმა იმდენი დაუხსხეს ჩვენს თარჯიმანს, რომ ის დაითრო. ამის შემდეგ ხანმა შევარდნები და სხვა ფრინველები მოაყვანინა, ხელზე დაისვა და მათი ცქერით გაერთო. ბოლოს, დიდი ინტერვალის შემდეგ, გვიბრძანა—ილაპარაკეთო. მაშინ ჩვენ მუხლთ მოდრეკა მოგვიხდა.

ხანს თავისი თარჯიმანი ჰყავდა, ვინმე ნესტორიანელი, რომლის შესახებ მე ვერ ვიტყვოდი, ქრისტიანი იყო ის თუ არა. ჩვენც გვყავდა ჩვენი, მაგრამ როგორი? ის მთვრალი იყო. მაშინ მე სიტყვა ავიღე: „უწინარეს ყოვლისა მადლობას ვწირავთ ღმერთს, რომელმაც შეგვაძლებინა ასეთი შორეული ქვეყნებიდან მოგსულიყავით მანგუ-ხანის სანახავად, ვისაც ღმერთმა ასეთი დიდი ძალა მისცა დედამიწაზე; ჩვენ ვთხოვთ ქრისტეს, რომლის წყალობით ვცხოვრობთ და ვკვდებით, რომ მას ბედნიერი და ხანგრძლივი სიცოცხლე მიანიჭოს“. საქმე ისაა, რომ ამ ქვეყანაში მიღებულია, რომ ხანის სადღეგრძელოდ ილოცონ. შემდეგ მე განვაგრძე: „ხელმწიფევე, ჩვენ გავიგეთ თითქო სარტახი ქრისტიანი ყოფილიყოს; ამ ამბავმა ყვე-

მონგოლთა ხანი თავისი მხედართმთავრებრთ ერანში. ერანული მინიატურიდან.

დე. რაკი დავინახე, რომ ჩემმა თარჯიმანმა მიმტყუნა, დავ-
 დუმდი; მხოლოდ ვთხოვე ცუდად არ გაეგო, რომ ოქროსა და
 ვერცხლზე ველაპარაკე. მისი ყურადღება მივაქციე იმ გარე-
 მოებას, რომ თუ ამ საგნებზე ვილაპარაკე, იმიტომ კი არა,
 რომ მას ისინი აკლდა ან სურდა, არამედ მხოლოდ იმიტომ,
 რომ ჩვენ გვსურდა მისთვის პატივი გვეცა ამ ქვეყნიურადაც
 და სულიერადაც.

შემდეგ მან აგვაყენა და ხელახლა დაგვსვა, ხოლო ცოტა
 ხნის შემდეგ ჩვენ მას გამოვესალმენით; ჩვენთან ერთად გამო-
 ვიდნენ მისი მდივნები და მისი თარჯიმანი, რომელიც მისი
 ერთი ქალის მამამძღვე იყო. მათ მრავალი კითხვა მოგვცეს:
 შეგვეკითხნენ, მრავლად გვეყვანან თუ არა საფრანგეთში ცხვრები,
 ხარები და ცხენები, თითქო მზად იყვნენ ჩვენში შემოიჭრნენ
 და ყოველივე ამას დაეპატრონონ. და მე იძულებული ვავხდი
 ჩემი თავისთვის ძალა დამეტანებინა, რათა ჩემი აღშფოთება
 და გულისწყრომა დამემალა. მე ვუპასუხე: „იქ ბევრი სიმდიდ-
 რე მოიპოვება, რომელსაც თქვენ ნახავთ, თუ შემთხვევით იქ
 მოხვდით“. შემდეგ მათ ერთ ვინმეს დაავალეს ეზრუნა ჩვენთვის,
 და ჩვენ ბერს შევუერთდით. როდესაც ჩვენ გამოვედით, რათა
 ჩვენს ბინაში დავბრუნებულიყავით, მისი თარჯიმანი დაგვეწია
 და გვითხრა: „მანგუ-ხანს თქვენ შეებრალეთ და ნებას გაძლევთ
 აქ დარჩეთ ორი თვის განმავლობაში იმ დროისთვის სიცივე
 გაივლის; ამასთანავე ის გაცნობებთ, რომ თორმეტი დღის სა-
 ვალზე აქედან არის ერთი კარგი ქალაქი, ყარაყორუმად წო-
 დებული. თუ იქ წასვლა გსურთ, ის განკარგულებას გასცემს,
 რათა ყოველივე მოგვეცეთ, რაც საჭიროა თქვენთვის; თუ, პირ-
 იქით, აქ დარჩენა გნებავთ, აგრეთვე ყველაფერი მოგვეცემათ,
 რაც თქვენი მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად არის აუცი-
 ლებელი. მაგრამ ესეცაა, რომ თქვენთვის ძნელი იქნება ცხენე-
 ბით მგზავრობა სასახლესთან ერთად. მე ვუპასუხე: „დაე ღმერთ-
 მა მანგუ-ხანი დაიფაროს და მას ბედნიერი და ხანგრძლივი
 სიცოცხლე მიანიჭოს! ჩვენ აქ ერთ ბერს შევხვდით, ის წმინდა
 ადამიანად მიგვაჩნია, ის აქ ღვთის ნების თანახმად მო-
 სულა. იმიტომ სიამოვნებით დავრჩებით მასთან, იმიტომ რომ

მასავით ბერები ვართ და ერთად ვილოცებთ ხანის დღეებში ლობისთვის“. ამის შემდეგ თარჯიმანი უკან გაბრუნდა უსიტყვო

დაბრუნება მანგუ-ხანის დაბაჯობიდან

და ჩვენ წავედით ჩვენს დიდს სახლში, რომელშიც ციოდა და არავითარი საშუალება არ არსებობდა ცეცხლის დასანთებად; მე უკმელ-უსმელი ვიყავი, და დაღამებულიც იყო. მაშინ ჩვენდამი მოჩენილმა კაცმა ცოტაოდენი ცეცხლი და საჭმელი გვიშოვა. ჩვენი მეგზური ბათოსთან დაბრუნდა; წასვლის წინ გვთხოვა გვეჩვენებინა ხალიჩა, რომელიც მისი განკარგულების თანახმად ბათოს სასახლეში დავტოვეთ. ჩვენ ის ვაჩუქეთ, მან ხელი ჩამოგვართვა, ბოდიში მოიხადა, რომ უკმელ-უსმელი გვამყოფა მოგზაურობის დროს და მძვიდობიანად გზას გაუდგა. ჩვენ მას ვაპატიეთ და ჩვენი მხრით მასა და ყველა მისიანს ვთხოვეთ, ნუ გვიწყენდნენ თუ მათ ცუდი მაგალითი ვუჩვენეთ.

ერთმა ლოტარინგიელმა ქალმა მეციღან, სახელად პაშამ (პაკეტამ), რომელიც ჰუნგრეთში დაეტყვევებინათ, გვინახულა და შეძლებისამებრ საუკეთესო ნადიმი გაგვიმართა. ის იმ ქრისტიანი მანდილოსნის კარს ეკუთვნის, რომლის შესახებ ზემოთ ვილაპარაკე; გვიამბო, თუ რა ენით გამოუთქმელი ტანჯვა განიცადა, სანამ სასახლეს მიაკუთვნებდნენ. ჩვენი იქ ყოფნის დროს კი საკმაოდ კარგს მდგომარეობაში იმყოფებოდა, იმიტომ რომ ახალგაზრდა რუსზე გათხოვილიყო, რომლის ხელში მას სამი მშვენიერი პატარა ბავშვი ჰყავდა; ეს რუსი დურგალი იყო, დურგლები კი ძალიან კარგ მდგომარეობაში არიან თათრებს შორის.

პარიზელი ოქრომჭედელი გუილიომი შარაჟოროში

სხვათა შორის იმ ქალმა გვიამბო, რომ ყარაყორუმში ერთი ოქრომჭედელი ცხოვრობს სახელად გუილიომი, რომელიც წარმოშობით პარიზელი არისო; მისი გვარი ბიუშიე არის, მამა მისს ლორან ბიუშიე ეწოდებოდა. ის ქალი ფიქრობს, რომ გუი-

ლიონს ერთი ძმაც ჰყავს, როჟერ ბიუშიე, რომელიც ბატონობს დიდ ხიდთან ცხოვრობს. მან დაუმატა: ამ ოქრომჭედელთან ერთი ახალგაზრდა კაცი ცხოვრობს, რომელსაც ის შვილივით ეპყრობაო; ეს ახალგაზრდა კაცი საუცხოვო თარჯიმანიაო. მანგუ-ხანმა ამ ხელოსან ოსტატს სამასი იასკო, ესე იგი სამი ათასი მარკა მისცა და ორმოცდაათი მუშა მიუჩინა, რათა მას ერთი ხელოვნების ნივთი შეექმნაო; ამიტომ ეს ქალი შიშობდა, რომ ის თავის შვილობილს ვერ მანდობდა. სასახლეში მისთვის ეთქვათ: „თქვენი სამშობლოდან მოსულები კარგი ადამიანები არიან, და მანგუ-ხანი სიამოვნებით საუბრობს მათთან: მაგრამ მათი თარჯიმანი არაფრად ეარგა“. ამიტომ იყო, რომ ეს ქალი დაინტერესდა თარჯიმანით. მაშინ მე წერილი მივწერე იმ ოქრომჭედელს, ჩვენი ჩამოსვლა ვაუწყე და ვთხოვე, თუ შესაძლებელი იყო, თავისი შვილობილი გამოეგზავნა. მიპასუხა, რომ ამ მთვარის თვეში არ შემიძლია, მაგრამ მომდევნოში ჩემს სამუშაოს გავათავებ და ჩემს შვილობილს გამოგიგზავნიო.

ჩვენ იქ დავრჩით სხვა ელჩებთან ერთად. ელჩებს ერთნაირად არ ეპყრობიან ბათოსა და მანგუ-ხანის კარზე. ბათოს კარზე ერთი იამი, მაგალითად, დასავლეთის მხარეზე სდგას და ღებულობს ყველას, ვინც დასავლეთიდან მოდის; ასევე ხდება სხვა მიმართულებით. მანგუს კარზე ყველანი ერთსა და იმავე იამში იყრიან თავს, მათ შეუძლიათ ერთმანეთს ესტუმრონ და ესაუბრონ. ბათოს კარზე ისინი ერთმანეთს ვერ იცნობენ, ერთმა არ იცის ელჩია თუ არა მეორე და სად ბინადრობს ის, ისინი ერთმანეთს მხოლოდ სასახლეში ხვდებიან. და როდესაც იქ ერთს იწვევენ, შეიძლება მეორე არ მიიწვიონ; სასახლეში მისვლა კი მხოლოდ მიწვევით შეიძლება. ჩვენ იქ ერთი დამასკოელი ქრისტიანი შეგვხვდა, მონრეალის და კრაკის⁶⁷ სულთნის მიერ ვარ გამოგზავნილი, რათა თათრებს წინადადება მიეცე, ხარკს მოგცემთ და შეგობრულად მოგვეპყარიო.

მეღავითნე თაოდული

ერთი წლის წინათ ჩემს ამ მხარეში მოსვლამდე აქ ერთი მეღავითნე ყოფილა აკრიდან, რომელიც თავის თავს რაი-

მონღს უწოდებდა თურმე, მაგრამ მისი ნამდვილი სახელი თეოდული იყო. მას კვიპროსიდან ძმა ანდრიასთან ერთად ემოგზაურა; ის მასთან ერთად სპარსეთამდე მისულიყო, ამორიკის⁶⁸ ორღანო შეეძინა და ძმა ანდრიას წასვლის შემდეგ იქ დარჩენილიყო. განშორებოდა რა ძმა ანდრიას, მას გზა განეგრძო თავისი ორღანოთი და მანგუ-ხანის კარზე მისულიყო. იმას ეკითხნა, რად მოხველიო. თეოდულს ეპასუხნა, მე მოვედი ერთ წმინდა ეპისკოპოსთან ერთად, რომელსაც ღმერთმა ზეციდან ოქროს ასოებით დაწერილი წერილები უბოძა და უბრძანა ისინი თათრების ხელშეწყობისთვის გადაეცა, რომელიც მთელი დედამიწის მბრძანებელი უნდა გახდესო. ამასთანავე მან სხვა ერებს უნდა ჩააგონოს, ზავი ჩამოაგდონ მასთანო. მაშინ მანგუ-ხანმა თურმე უპასუხა: „თუ თქვენ ზეციდან და თქვენი მაცხოვრიდან მოსული წერილები მომიტანეთ, კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება“. თეოდულს ეთქვა, წერილები მე მქონდა, მაგრამ ისინი სხვა ბარგთან ერთად დავტვირთე გადარეულ ცხენზე, რომელიც გაიქცა და ქენებით წავიდა ტყეებსა და მთებში, ისე რომ ყოველივე დაკარგულიაო.

მართლაც ასეთი შემთხვევები ხშირად ხდება. ამიტომ საჭიროა, რომ კაცმა ცხენს თავი მაგრად დაუჭიროს, როდესაც იძულებულია ძირს ჩამოხტეს. მაშინ მანგუს იმ ეპისკოპოსის სახელი ეკითხნა; მას ეპასუხნა, ოტონი ჰქვიაო; ის დამასკოდან არის, ხოლო ოსტატი გუილიომი უფალი ლეგატის მედავითნეაო. ხანს აგრეთვე ეკითხნა, რომელი სახელმწიფოდან ხარო; მას ეპასუხნა, ფრანკთა მეფის, სახელად პოლესის⁶⁹ ქვეშევრდომი ვარო. საქმე ისაა, რომ მას გავგონილი ჰქონებოდა იმ მეფის შესახებ, რომელმაც მანსურის ველებამდე⁷⁰ მოაღწია, და უნდოდა ხანი დაერწმუნებინა, რომ ის თქვენი ქვეშევრდომი იყო. შემდეგ მას დაემატებინა, ფრანკებსა და ხანს შორის სარკინოზები არიან შეჭრილი, ისინი ფრანკებს გზას უღობავენ, რათა ხანამდე ვერ მიაღწიონო; თუ გზა განთავისუფლდა, ფრანკები მას დესპანებს გამოუგზავნიან, რათა კავშირი შეჰკრანო.

მაშინ მანგუ-ხანს ეკითხნა, დესპანებს ხომ არ წაიყვან ამ მეფესა და ამ ეპისკოპოსთანო. მას ეპასუხნა, ჰო, წაიყვან, თუნდ პაპთანო. მაშინ მანგუ-ხანს მოეტანინებინა მეტისმეტად მზგარი მშვილდი, რომელსაც ორი კაცი ძლივს მომართავდა და ორი ისარი, რომელთაც ვერცხლის თავები ჰქონოდა, ნახვრეტებით სავსე; ისინი გასროლის დროს ფლეიტებით სტვენდნენ თურმე. და მას ეთქვა მონგოლისთვის, რომლისთვისაც თეოდულის გაყოლა დაეკისრებინა: „შენ ამ კაცს თან გაჰყვები ფრანკთა მეფესთან და ამ ნივთებს გადასცემ ჩემი მხრით. თუ მას სურს მშვიდობიანად იცხოვროს ჩვენთან, ჩვენ სარკინოზების ქვეყანას დავიპყრობთ, ხოლო დედამიწის დანარჩენ ნაწილს დასავლეთამდე მას დავუთმობთ. თუ მას ეს არ სურს, შენ უკან წამოგვიღებ მშვილდსა და ისრებს, მხოლოდ მას ეტყვი, რომ ასეთი მშვილდებით ჩვენ შეგვიძლია შორს დავუმიზნოთ და ძლიერად მოვარტყათ“.

მემდეგ ხანმა გარეთ გააყვანინა ეს თეოდული, რომლის თარჯიმანი ოსტატი გუილიომის ვაჟი იყო. ამ ახალგაზრდა კაცმა ყური მოჰკრა, როგორ უთხრა მანგუ-ხანმა იმ მონგოლს: „შენ თან გაჰყვები იმ კაცს; კარგად დაათვალიერე ქვეყანა, გზები, ქალაქები, სიმაგრეები, ადამიანები და მათი შეიარაღება“. ახალგაზრდა კაცმა შემდეგ გაჰკიცხა თეოდული და უთხრა, ეს შენი მხრით ცუდია, რომ თან მიგყავს ელჩები, რომელთაც მხოლოდ ჯაშუშობა აქვს დაკისრებულიო. მან უპასუხა, მათ ზღვით წაიყვან, ისე რომ არ ეცოდინებათ საიდან მივიდნენ და უკან როგორ დაბრუნდნენო. მანგუმ მას აგრეთვე თავისი ბულა მისცა, ესე იგი ოქროს ფიცარი, რომლის სიფართოვე ხელის გულის დადებას უდრის, ხოლო სიგრძე ერთ წყრთას: ამ ფიცარზე მისა განკარგულებანი იყო დაწერილი. ვინც ბულას თან ატარებს, შეუძლია ყოველივე მოითხოვოს და მისი სურვილი მსწრაფლ შესრულებულ იქნება.

ამრიგად, თეოდულმა ვასტაცამდე მიაღწია და უნდოდა პაპთანაც მისულიყო, რათა ისიც ისევე მოეტყუებინა, როგორც მანგუ-ხანი მოატყუა. ვასტაცს ეკითხნა, გვაქს თუ არა წერილები პაპისთვისო: იმიტომ რომ ის ვითომ დესპანი იყო და

დესპანის გაყოლა ჰქონდა დაკისრებული. რადგან მას არ უნდოდა თავისი წერილები ეჩვენებინა, ვასტაცმა ის დააჭერიდა, განაძარცვინა და სატუსალოში ჩააგდებინა თურმე. რაც შეეხება იმ მონგოლს, ის იქ ავად გამზდარიყო და გარდაცვლილიყო. ვასტაცს მანგუ-ხანის ბულა მისთვისვე დაებრუნებინა იმ მონგოლის კაცების ხელით, მე მათ არზრუმში შევხვდი, თურქეთის შესავალში. მათგან გავიგე, თუ რა მოსვლოდა იმ საბრალო თეოდულს. ასეთი მატყუვრები მრავლად დარბიან ქვეყანაზე, და მონგოლები მათ ხოცავენ, თუ კი ხელთ იგდეს.

ბერი სმრბი

ნათლილების დღესასწაული მოახლოებული იყო და სომეხმა ბერმა, რომელსაც სერგი ერქვა, მითხრა, დღეს მანგუ-ხანს მოვნათლავო. მე მას ვთხოვე ყოველივე მოემოქმენდა, რაც შეეძლო, რათა მე ამ ცერემონიას დავსწრებოდი. მან აღმითქვა თხოვნის შესრულება.

ნადიმი მანგუ-ხანთან

ცერემონიის დღეს ბერმა მე არ დამიძახა; მაგრამ შევექვსე საათზე სასახლეში მიმიწვიეს და ბერი დავინახე, ის ხუცებითა და თავის ჯვრით უკან ბრუნდებოდა; ხუცებს ხელში საცეცხლური და სახარება ჰქოდათ. ამ დღეს მანგუ-ხანმა ნადიმი გამართა. იქ ასეთი ჩვეულებაა, რომ ამ დღეებში, რომელსაც მისნები არდადეგებს უწოდებენ, ხოლო ზოგიერთი ნესტორიანელი ხუცესი წმინდა დღეებს, ხანი მთელი დარბაზის ერს იწვევს. ქრისტიანი მღვდლები პირველნი მიდიან დიდი ამბით, მისთვის ლოცულობენ და მის ფილას აკურთხებენ. მათი წასვლის შემდეგ სარკინოზების სასულთნბერო პირები შედიან და იმასვე აკეთებენ. ბოლოს წარმართთა მოგვები წარუდგებიან ხოლმე, რათა იგივე განიმეორონ. ბერმა მითხრა, ხელმწიფეს მხოლოდ ქრისტიანებისა სწამს, მაგრამ სურს, რომ ყველამ ილოცოს მისთვისო. ბერი სტყუიდა, როგორც ამას შემდეგ დაინახავთ. ყველანი სასახლეს ეხვევიან, როგორც ბუზები თავფლს, და იქიდან ყველანი კმაყოფილი გა-

მოდინ, რადგან წარმოდგენილი აქვთ, რომ ხელმწიფის მეგობრობა მოიპოვეს: ამიტომ მას ყოველგვარ წარმატებას უსურვებენ.

ჩვენ სასახლის წინ დავჯექით საკმაოდ დიდ მანძილზე, და ხორცი მოგვიტანეს საკმელად. ჩვენ ვუთხარით, რომ იქ არ ვქამდით და თუ ჩვენთვის რაიმე საკვების მოცემა სურდათ, მას ჩვენს ბინაში მივიღებდით. მათ გვიპასუხეს: „დაბრუნდით თქვენს ბინაში, იმიტომ რომ აქ მხოლოდ საკმლისთვის იყავით მოწვეული“. ჩვენ შინ დავბრუნდით იმავე ბერთან ერთად, რომელიც წითლდებოდა თავისი ტყუილის გამო; მე არ მინდოდა კრინტი დამეძრა ამ საგანზე, მაგრამ ნესტორიანელები სცდილობდნენ დავერწმუნებინეთ, რომ ხანი მონათლული იყო. მე მათ ვუპასუხე, ეს არ მწამს და ამის შესახებ სხვებს არაფერს ვეტყვი, იმიტომ რომ ჩემი თვალით არაფერი დამინახავს მეთქი.

მივედით ჩვენს ბინაში, რომელიც ცივი და ყოველმხრივ მოუწყობელი იყო. საწოლებითა და საბნებით მოგვამარაგეს. მოგვიტანეს აგრეთვე ცოტაოდენი ცეცხლის დასანთები მასალა და გამხდარი ცხვრის ხორცი, მეტად მცირე რაოდენობისა სამი კაცის დასაკმაყოფილებლად ექვსი დღის განმავლობაში; ყოველდღე ერთ თევშ ფეტვს გვაძლევდნენ და ერთ ფიალა ფეტვის ბურახს; მოგვცეს აგრეთვე ქვაბი და სამფეხი, რათა ხორცი მოგვეხარშა. ხორცის მოხარშვის შემდეგ ფეტვს ვხარშავდით ხორცის ბულიონში. ასეთი იყო ჩვენი საკვები და ის გვეყოფოდა, თუ დამშვიდებით ჭამა შეგვძლებოდა. მაგრამ იქ უამრავი ღატაკი იყო, ისინი შიმშილით იხოცებოდნენ: ამიტომ, როგორც კი დაგვინახავდნენ, რომ საკმელს ვამზადებდით, გარს გვეხვეოდნენ და სცდილობდნენ ჩვენი ტრაპეზი გაენაწილებინათ. მე იქ ვნახე იმ წამების მაგალითი, რომელსაც სიღარიბე განიცდის.

დაბინავება მანბუ-ხანის სასახლეში

რადგან სიცივე უფრო და უფრო სუსხიანი ხდებოდა, მანგუხანმა მაიმუნის ტყავის სამი წამოსასხამი გამოგვიგზავნა, რომელ-

მონგოლთა მხედართმთავარი ახრულებს რიტუალურ ცეკვას.
XIV ს. დასაწყისის ერანული მინიატურიდან.

თაც ბეწვი გარედან ჰქონდა და რომელნიც ჩვენ მადლობით მივიღეთ. ჩვენ აგრეთვე შეგვეკითხნენ, საკმაოდ გვექონდა თუ არა საქმელ-სასმელი, რაზედაც ვუპასუხე, ჩვენ ცოტა რამ გვეყოფნის, მაგრამ შესაფერი სახლი არ გვაქვს, სადაც შეგვეძლოს მანგუ-ხანისთვის ვილოცოთ-შეთქი. ჩვენი ბინა, მართლაც, ისეთი პატარა იყო, რომ იქ შეუძლებელი იყო ფეხზე დგომა და ჩვენი წიგნების კითხვა, როცა ცეცხლი ენთო. ეს პასუხი გადასცეს ხანს, რომელმაც ბერისთვის აკითხვინა, სურდა თუ არა მას ჩვენი მიღება თავის ბინაში; მან უპასუხა, სიამოვნებით მივიღებო.

ამის შემდეგ უკეთესი ბინა მოგვცეს, და ჩვენ ბერთან დავრჩით სასახლის პირდაპირ, სადაც არავინ ბინადრობდა ჩვენსა და თათრების მისნებს გარდა; მაგრამ ისინი უფრო ახლო ცხოვრობდნენ, ხანის პირველი ცოლის სასახლის პირისპირ. ჩვენ, პირიქით, საწინააღმდეგო კუთხეში მოგვათავსეს, აღმოსავლეთისკენ, მისი უკანასკნელი ცოლის სასახლის პირისპირ. ეს ნათლილების შემდეგ მოხდა, შაბათს. მეორე დღეს ნესტორიანელი ხუცები გათენებამდე თავიანთ სამლოცველოში შეიკრიბნენ, ძელს შემოკრეს, ცისკრის ლოცვა სთქვეს, თავიანთი სამოსელი ჩაიცვეს და საცეცხლური და საკმეველი მოამზადეს. როდესაც ისინი ამრიგად კარიბჭესთან იდგნენ, ხანის პირველი ცოლი, სახელად კატოტა კატუნი⁷¹ სამლოცველოში შევიდა მრავალ მანდილოსანსა და თავის უფროს ვაჟთან ერთად; ამ უკანასკნელს ბალკუ ჰქვია, მას რამდენიმე უმცროსი ძმა ახლდა. ისინი ყველანი დაემხვნენ, ისე რომ შუბლს მიწაზე ადებდნენ, ნესტორიანელების წესის მიხედვით; შემდეგ ყველა ხატს მარჯვენა ხელით ეხებოდნენ, ხელს კოცნიდნენ და სხვებს აძლევდნენ საკოცნელად. ასეთია ცერემონიალი, რომელსაც ნესტორიანელები იცავენ, როდესაც ეკლესიაში შედიან.

ხუცებმა დიდხანს იგალობეს, ამასთანვე საკმეველს ხელზე უდებდნენ დედოფალს, რომელიც თავის მხრით მას ცეცხლზე ჰყრიდა; შემდეგ მას შეუკმეია. ბოლოს, როდესაც გათენდა, მან თავსაბურავი მოიხადა, და მე დავინახე, რომ ის მელოტი იყო: მან ჩვენი თავი გარეთ გააყვანინა და გასვლის დროს შე-

ვამჩნიე, რომ მას ვერცხლის ლარნაკი მიუტანეს. არ შემიტყვი მონათლული იყო ის თუ არა; მაგრამ ვიცი, რომ ნესტორიანელები არ სწირავენ კარავში; ისინი ეკლესიად მტკიცე ნაგებობას იყენებენ, რომლის გადატან-გადმოტანა არ შეიძლება. აღდგომას მე დავინახე, რომ მათ ემბაზები აკურობდნენ დიდის დიდებით; მაგრამ ეს მათ არ უქნიათ იმ დროს, რომელზედაც მე ვლაპარაკობ.

როდესაც ჩვენს ბინაში დავბრუნდით, თვით მანგუ-ხანი გამოვიდა და ამ ეკლესიასა თუ სამლოცველოში შევიდა; მას ოქროს ტახტი მოუტანეს. ის თავის ცოლთან ერთად ზედ დაჯდა საკუროთხევლის პირდაპირ. ჩვენ გვაცნობეს, ეკლესიაში დაბრუნდითო, ისე რომ მანგუ-ხანის მოსვლა არ ვიცოდით; შესვლისას მეკარეებმა გაგვჩხრიკეს, რადგან ეშინოდათ თან დანები არ შეგვეტანა. მე კი არაფერი მქონდა, გარდა ბიბლიისა და ლოცვანისა. მე პირველად საკუროთხევლის წინაშე დავიხარე, შემდეგ ხანის წინაშე; გავლია დროს ბერსა და საკუროთხევლს შუა ვიმყოფებოდით, შემდეგ გვაგალობეს და ფსალმუნი გვათქმევინეს ჩვენი წესის მიხედვით. ჩვენ ვიგალობეთ: „მოვედინ სულო წმიდაო“. ხანმა ჩვენი წიგნები მიგვატანინა. ბიბლია და ლოცვანი, და ცნობისმოყვარეობით გამოგვეკითხა სურათების შინაარსი. ნესტორიანელებმა პასუხი ვასცეს როგორც სურდათ, იმიტომ რომ ჩვენი თარჯიმანი არ შემოსულა ჩვენთან ერთად. როდესაც მე პირველად ვიყავი მასთან, ბიბლია თან მქონდა, მან ის მიმატანინა და დიდხანს ათვალიერა.

შემდეგ ის წავიდა, ხოლო დედოფალი დარჩა და იქ მყოფ ქრისტიანებს საჩუქრები დაურიგა. ბერსა და ხუცეების მთავარდიაკონს თითო იასკო აჩუქა. ჩვენს წინაშე გააშლევინა ერთი ნასიკი, ესე იგი საბნის სიფართოვე, მეტად გრძელი მაუდი და ერთიც ბუხარანი. მე მართებულად არ მივიჩნიე მათი მიღება, და ეს საჩუქრები თარჯიმანს მისცეს; მან ბუხარანი თავისთვის დაინარჩუნა, ხოლო ნასიკი კვიპროსზე წაიღო, სადაც ოთხმოც კვიპროსულ ბიზანტად გაჰყიდა; მაგრამ მოგზაურობამ ეს ქსოვილი გააფუჭა. ამის შემდეგ ბრინჯისა და დელა როშელის ღვინის მსგავს წითელი ღვინიდან გაკეთებული სასმელი და

კუმისი დაგვალევინეს. მაშინ დედოფალმა, რომელსაც ხელში
 სავსე თასი ეჭირა, მუხლი მოიდრიკა და ლოცვა-კურთხვა
 გვთხოვა; ხუცები ხმამაღლა გალობდნენ, სანამ ის თავის თასს
 სცლიდა. როდესაც მან მეორედ დალია, ჩვენ ვიგალობეთ.
 როცა ყველამ იმდენი დალია, რომ თითქმის შეზარხოშდნენ,
 ცხვრის ხორცი შემოიტანეს, რომელიც მაშინვე ჩანთქმულ იქნა;
 ამის შემდეგ თევზი შემოიტანეს, ესე იგი კობრი უმარილოდ და
 უპუროდ; მე იძულებული გავხვდი ის მიქამა. ამრიგად გან-
 ვლო მთელმა დღემ დაღამებამდე. როცა სიმთვრალემ თვით
 დედოფალი, ცოტა არ იყოს, შეაბარბაცა, ის თავის ფორანში
 ჩაჯდა და გზას გაუდგა ხუცების გალობასა და ღრიალში.

მომდევნო კვირას, როდესაც იკითხება სახარება „ქორ-
 წინება კანას გალილეისა“ (მეორე კვირას ნათლისღების შემ-
 დეგ), მოვიდა ხანის ქალი, რომლის დედა ქრისტიანი იყო, და
 იგივე გააკეთა, მხოლოდ ნაკლებ დღესასწაულებრივ გარემოც-
 ვაში: იმიტომ რომ მას საჩუქრები არ დაურიგებია, მხოლოდ
 ხუცებს ასვა, სანამ ისინი დათვრებოდნენ და, ამას გარდა, მათ
 ერბოში მომწვარი ფეტვი აქამა. უძღები შვილის კვირიკის წინ
 ნესტორიანელები სამ დღეს მარხულობენ; ისინი მას უწოდებ-
 ნენ იონას მარხვას, მის მიერ ნინეველებისადმი ნაქადაგებს.
 სომხები იმ დროს ხუთ დღეს მარხულობენ და მას თავისი
 უდიდესი წმინდანის სარქისის მარხვას ეძახიან; ბერძნები ამ-
 ტკიცებენ ის წმინდანად იყო შერიცხულიო. ნესტორიანელები
 თავიანთ მარხვას სამშაბათს იწყებენ და ხუთშაბათს ასრულებენ;
 ისე რომ პარასკევს ხორცს სჭამენ მე ვნახე, რომ მდივანთ-
 უხუცესმა, სახელად ბულგაიმ, მათთვის პარასკევს ხორცი მოა-
 ტანიანა, და მათ ის დღესასწაულებრივი ცერემონიით აკურთ-
 ხეს, როგორც სააღდგომო ბატკანი; მაგრამ თვითონ მან ეს
 ხორცი არ სჭამა, როგორც ეს ურჩია ოსტატმა გულიომ პარი-
 ზელმა, რომელიც მასთან ხშირადაა სტუმრად. მე ისიც მით-
 ხრეს, რომ თვით ბერმა მანგუ-ხანი ამარხულა ამ კვირაშიო.
 ამიტომ უძღები შვილის კვირიკის წინა დღით, როცა სომხები
 აღდგომას დღესასწაულობენ, ჩვენ პროცესიით წავედით მანგუს

სასახლისკენ და ბერი და ჩვენ ორნი, წინასწარი გაჩხრეჭვის შემდეგ, რათა თან დანები არ შეგვეტანა, ხანთან შეგვიყვანეს სადარბაზოდ.

ღამწვარი ძვლები

როდესაც ჩვენ შევდიოდით, გამოვიდა ერთი პიროვნება, რომელსაც ცხვრის ბეკის ძვალი მოჰქონდა, სრულიად დანახშირებული, და მე ცნობისმოყვარეობამ მომიცვა გამეგო, რას უპირობდა იგი ამ ძვალს. როცა უფრო გვიან ვიკითხე რას ნიშნავს ეს-მეთქი, მითხრეს, ჩვენ არავითარ მნიშვნელოვან საქმეს არ ვიწყებთ ისე, რომ წინასწარ ასეთ ძვლებს არ დავეკითხოთო; და არავის ნება არ აქვს ხანის ბინაში შევიდეს, თუ ჯერ ამ ძვლებს არ დაეკითხაო. ეს ერთგვარი მისნობაა: როდესაც ხანს რაიმე საქმის დაწყება სურს, ის სამ ძვალს მოატანინებს, ხელში დაიჭერს და ფიქრობს იმის შესახებ, თუ რა უნდა გააკეთოს: დაიწყოს ეს საქმე, თუ არ დაიწყოს? შემდეგ ამ ძვლებს ერთერთ თავის მსახურს გადასცემს დასაწვავად. ამისთვის სასახლის მახლობლად ორი პატარა სახლი დგას, სადაც ასეთ ძვლებს სწვავენ დიდი მზრუნველობით. როდესაც ძვლები დანახშირდება, ხანს მიუტანენ და ის ყურადღებით აცქერდება, დაუმსხვრეველი გადაურჩენს თუ არა ისინი ცეცხლს მთელ თავიანთ სიგრძეზე. თუ ჰო, ხანი ფიქრობს, რომ მას შეუძლია თავისი გეგმები განახორციელოს, თუ, პირიქით, ის მცირედენ გაბზარვას ამჩნევს ან მათ ნამტვრევები სცილდება, ის თავს იკავებს და საქმეს არ იწყებს.

ახალი დარბაზობა მანგუ-ხანთან

როდესაც ჩვენ წინასწარი გაფრთხილების შემდეგ, რომ კარის ზღურბლს არ შევხებოდით, ხანის პირისპირ აღმოვჩნდით, ნესტორიანელმა ხუცებმა მას საკმეველი მიართვეს, ხანმა მისი მცირეოდენი ნაწილი საცეცხლურში ჩასდო, ხოლო ხუცებმა უკმის. შემდეგ მათ გალობით მისი სასმელი აკურთხეს; ბერმაც იგივე ჰქმნა მათთან ერთად, ჩვენც მათ წავბძეთ. ხანმა შეამჩნია, რომ ბიბლიები გვეჭირა ხელში, მიგატანინა

ვიდა, ხოლო ქალი დასავლეთისკენ. და ამ ქალს, იმდენად დასუსტებულს, რომ ის ძლივს იდგა ფეხზე, მან იმავე კაღინ-ერებით უბრძანა ხელახლა საძვერ დამზობილიყო, რათა ჯვრისთვის თაყვანი ეცა აღმოსავლეთისკენ ქრისტიანების წესის მიხედვით, რაიცა ქალმა შეასრულა. ამას გარდა, ჯვარი გამოასახვინა შუბლსა და მკერდზე. შემდეგ ხანის ცოლი ლოგინში ჩაწვა, ჩვენ მისთვის ვილოცეთ და მესამე სახლისკენ გავსწიეთ, სადაც ჩვეულებრივ ქრისტიანი მანდილოსანი იმყოფებოდა. მისი სიკვდილის შემდეგ მისი ადგილი დაეჭირა ერთ ახალგაზრდა ქალს, რომელმაც სიამოვნებით მიგვიღო თავისი პატრონის ქალიშვილთან ერთად; ამ ბინაზე ყველამ დიდი მოკრძალებით თაყვანი სცა ჯვარს, რომელიც მოთავსებულ იქნა აბრეშუმზე, მომაღლო ადგილას.

შემდეგ ცხვრის ხორცი შემოიტანეს; ის მესტუმრეთუხუცესის წინ დასდეს, ხოლო შემდეგ ხუცებს გაუნაწილეს. ბერსა და მე არც არაფერი გვიჭამია და არც არაფერი გვისვამს. ჭამა-სმის დასრულების შემდეგ ახალგაზრდა ქალის შერიმას ოთახში უნდა წავსულიყავით, რომელიც მისი დედის დიდი სახლის უკანაა მოთავსებული. ჯვრის დანახვაზე ის მიწაზე დაემხო და მოკრძალებით თაყვანი სცა, ვინაიდან მეტად განათლებული იყო თავის სარწმუნოებაში, შემდეგ მომაღლო ადგილას მოათავსა აბრეშუმის ქსოვილზე. ყველა ქსოვილი, რომელზედაც ჯვარს ათავსებდნენ, ბერს ეკუთვნოდა. ეს ჯვარი მოტანილი ყოფილა ვინმე სომხის მიერ, რომელიც ბერთან ერთად მოსულა იერუსალიმიდან, თუ მას დაეჯერება; ის ვერცხლისა იყო, ოთხ მარკას იწონიდა და ოთხი პატიოსანი თვალი ჰქონდა კუთხეებში, ხოლო ერთი შუაზე. მასზე მაცხოვარი არ იყო გამოხატული, ვინაიდან სომხებსა და ნესტორიანელებს სცხვენიათ ჯვარცმული ქრისტეს დანახვის. ბერმა ის მანგუს წარუდგინა, რომელმაც ჰკითხა, რა მოგცე მასშიო. ბერმა უპასუხა, მე ერთი მღვდლის შვილი ვარ, მამაჩემის ეკლესია საოკინოზებმა დაანგრის, გთხოვ მის აღდგენაში დამეხმარო. მაშინ მანგუმ ჰკითხა, რა საფასურით შეიძლება ეკლესიის ხელახლა აგებაო; ბერმა უპასუხა ორას იასკოთო, რაიცა ორიათას მარ-

دوشی پیش از آنکه نسیب تمام نماند تا این بزرگسواران را در دست داشت
 بختان را در دست بزرگسواران را در دست داشت برادری نونی است نماند برادری

ჯუზი-ხანის ტახტზე ასვლა. ჩალატაუოი ჯელნაწერიდან „ტავარიზ-გუზიდე“
 XIV ს. დასაწყისის ერანული მინიატურიდან.

ცუდად გამხდარიყო; ის კვდებოდა და კერპთთაყვანისმცემელთა ჯადოქრობა ვერაფერს შველოდა. მანგუმ ბერს კაცი გამოუგზავნა საკითხავად, შეგიძლია თუ არა რაიმე გააკეთო ავადმყოფისათვისო, და ბერმა საკმაოდ უგუნურად უპასუხა, ხანს ჩემს თავს მივცემ საწინდრად, რომ ამ ქალს მოვარჩენო. ამ პასუხის შემდეგ ბერმა დაგვიძახა, ტირილით საქმის ვითარება გაგვაცნო და გვთხოვა მასთან ერთად გველოცნა მხელი დამე, რაიცა ჩვენ შევესრულეთ. მას ჰქონდა ერთი მცენარის ძირი, რომელსაც რევანდს უწოდებენ; მან ის ფხვიერად აქცია და წყალში ჩასდო პატარა ჯვართან ერთად, რომელიც მაცხოვრის გამოხატულებით იყო შემკული. ის გვარწმუნებდა, ამით გავიგებ, მორჩება თუ მოკვდება ავადმყოფიო. თუ ავადმყოფი გადასარჩენი იყო, ჯვარი მის მკერდს მიეკვროდა, თითქო მიწებებული ყოფილიყო; თუ გადასარჩენი არ იყო, არ მიეკვროდა. მე დარწმუნებული ვიყავი, რომ ეს რევანდი რალაც წმინდა ნივთი იყო, იერუსალიმის წმინდა მიწიდან მოტანილი. ის ამ წყალს ასმევდა ყველა ავადმყოფს, რასაც აუცილებლად მოსდევდა ის, რომ ასეთი მწარე სასმელის გამო მათ შიგნეულობის წვა აუვარდებოდათ ხოლმე. სხეულის ასეთი აშლილობა ბევრს სასწაულად ეჩვენა.

როდესაც ის ამ წამალს ამზადებდა, მე ვუჩიე ის რომაული ეკლესიის ნაკურთხ წყალზე გაეკეთებინა, ვინაიდან ამ წყალს დიდი ძალა აქვს დემონების გასადენად, ხოლო, როგორც ჩვენ გავიგეთ, დიუფალი დემონით იყო შეპყრობილი. მისი თხოვნის თანახმად ჩვენ მას ნაკურთხი წყალი მივეციით, და ბერმა ის რევანდს შეურია და შიგ მთელი ღამით თავისი ჯვარი ჩასდო. მე ვუთხარი, თუ ხუცესი ხარ, ორდენის სიწმინდე ეშმაკეულის განდევნის ძალას მოგანიჭებს-მეთქი. მან მიპასუხა, არასოდეს ორდენი არ მიმიღია, წერა-კითხვაც კი არ ვიცი. ვინაიდან ხელობით ტილოს მქსოველი ვარო. ეს მართლაც ასე ყოფილიყო, როგორც უფრო გვიან მის სანშობლოში გავიგე, როცა იქ გამოვლით უკან დავბრუნდი.

მეორე დღეს ჩვენ, ბერი, ორი ნესტორიანელი ხუცესი და მე ავადმყოფ დიუფალთან მივედით; ეს პატარა ოთახში

იწვა თავისი მთავარი სადგომის უკან. ჩვენი შესვლისთანავე თავის საწოლზე წამოდგა, ჯვარს თაყვანი სცა, თავის მახლობლად დაადგმევინა აბრეშუმის ქსოვილზე, რევანდს შერეული ნაკურთხი წყალი დალია და იმავე წყლით მკერდი მოიბანა. ბერმა მთხოვა სახარება წამეკითხა მის თავზე. მე წავიკითხე მაცხოვრის ვნებანი წმინდა იოანე მახარობლისა. ბოლოს, ქალმა თავი უკეთ იგრძნო, გამხიარულდა, ოთხი ვერცხლის იასკო მოატანინა და თავდაპირველად ჯვრის ფეხთან დააწყო; შემდეგ ერთი ბერს უბოძა, ხოლო მეორე მე მომაწოდა, მაგრამ არ გამოვართვი. მაშინ ბერმა ხელი გაუშვირა და მეორე იასკო მიიღო. ამის შემდეგ ქალმა თითო იასკო მისცა ხუცებს, ასე რომ მან ორმოცი მარკის ღირებულება დაარჩია. მან მოატანინა აგრეთვე ღვინო და ხუცებს მისცა დასალევად, მეც იძულებული გავხდი მისი ხელით სამჯერ დამეღია წმინდა სამების პატივსაცემად. მას უნდოდა აგრეთვე ჩემთვის თავისი ენა ესწავლებინა და იცინა, იმიტომ რომ მე თარჯიმანი არ მახლდა და მუნჯივით ვიყავი.

მეორე დღეს ჩვენ დავბრუნდით დიუფალთან; მანგუ-ხანმა გაიგო, რომ ჩვენ იქ ვიყავით და დაგვიძახა, ვინაიდან გავგონა, რომ ამ მანდილოსნის მდგომარეობა გაუმჯობესებულიყო. როდესაც ხანთან შევედით, ის რამდენიმე თავის მახლობელთან ერთად რალაც თხელ მიწას, ესე იგი ცომისებურ საკვებს სჭამდა⁷², რათა თავი გაემაგრებინა, ხოლო მის წინ ცხვრის ბეჭების დამწვარი ძვლები ეწყო; მან ჯვარი დაიჭირა ხელში. მაგრამ მე არ დამინახავს, რომ მას ჯვრისთვის ეამბოროს ან თაყვანი ეცეს; მხოლოდ უცქეროდა და არ ვიცი რალაცას სთხოვდა. შემდეგ ბერმა სთხოვა, ნება მომეცით ჯვარი შუბის წვერზე ვატარო, იმიტომ რომ მე ამის შესახებ ველაპარაკე ბერს; მანგუმ უპასუხა: „ატარეთ, როგორც უფრო მართებულად მიგაჩნდეთ“. შემდეგ ჩვენ მას გამოვეთხოვეთ და დიუფალთან დავბრუნდით; ის ჯანსაღი და მხიარული იყო და ხელახლა დალია ნაკურთხი წყალი, ხოლო ჩვენ ქრისტეს ვნებანი წაუკითხეთ

ამ უბადრუკ მღვდლებს მისთვის არასოდეს არაფერი ჩაეგონებინათ სარწმუნოებაზე, არც ეთქვათ, რომ მონათლულიყო. მე იქ უსიტყვოდ დავჯექი, რადგან არაფრის თქმა არ შემეძლო, ხოლო მან ისევ თავისი ენის სწავლება დამიწყო. ხუცებმა მას ჩააგონეს, რომ არ მიემართა ჯადოქრობისთვის; მე მის სადგომში ოთხი მახვილი დავინახე, სანახევროდ ამოღებული ქარქაშიდან, ერთი მისი საწოლის თავთან, მეორე ფეხებთან, ხოლო ორი დანარჩენი კარის თვითეულ მხარეს. მე დავინახე აგრეთვე ვერცხლის ბარძიმი, ჩვენი ბარძიმების მსგავსი, რომელიც შეიძლება ჰუნგრეთის რომელიმე ეკლ სიიჯან იყო მოტაცებული. ის ნაცრით იყო სავსე და ოთახის სატიხარზე ეკიდა, ხოლო ნაცარზე შავი ქვა იდო, ხუცებს კი მისთვის არასოდეს ეთქვათ, ეს ცუდიაო. პირიქით, ისინიც ასევე იტყვიან და თავიანთი ყოფაქცევით ცუდ მაგალითს აძლევენ.

სამი დღის განმავლობაში ჩვენ დავდიოდით ამ ქალთან, და მისი ჯანმრთელობა სავსებით აღდგენილ იქნა. მაშინ ბერმა ჯვრიანი ბაირალი გააკეთა და შუბივით გრძელ ჯოხზე მიამაგრა, და ჩვენ თან ვატარებდით ამ ბაირალს. მე ეპისკოპოსივით პატივს ვცემდი ამ ბერს, იმიტომ რომ მან იცოდა ამ ქვეყნის ენა. მაგრამ ის ბევრ ისეთ რამეს სჩადიოდა, რაც მე არ მომწონდა. მაგალითად, მან დასაკეცი საჯდომი გააკეთებინა, როგორც ჩვეულებრივ მღვდელმთავრებს აქვს, შეიძინა აგრეთვე ხელთათმანები და ფარშავანგის ფრთებით და ოქროს ჯვრით შემკული ქუდი; მე მხოლოდ ჯვარი მოვუწონე. მას დაწყულლებული ფრჩხილები ჰქონდა და ზედ მალამოს იცხებდა. ის გულზევიადი ადამიანის ენით ლაპარაკობდა. ნესტორიანელები ფსალმუნის სიტყვებს მღეროდნენ ორ გადაჯვარედინებულ ჯოხზე, რომელიც ორ ადამიანს ეჭირა ხელში. ბერი ყოველივე ამას ხედავდა, და მასში სხვა ბევრი რამ სასაცილო იყო, რაიც მე არ მომწონდა. ამისდა მიუხედავად ჩვენ მას არ ვავშოროდით იმ პატივისცემის გამო, რომელიც ჯვრის მიმართ გვქონდა. ჩვენ ამ ჯვარს მალა ამართულს ვატარებდით ყველგან, სადაც კი ვიმყოფებოდით და თან ვგალობდით, „მეფის დროშანი ჩნდებიან“, რის გამო სარკინოზები დიდად გაოცებული იყვნენ.

ანუ არაკაცების შესახებ, რომელთაც ისიდორი და სოლინი იხსენიებენ. მითხრეს, არაფერი ამის მსგავსი არ გვინახავსო, და დიდად გაკვირვებული დავრჩი ამ პასუხით. თუმცა ეს ხალხები ღარიბები არიან, ასე თუ ისე მაინც სამსახური უნდა გაუწიონ მონგოლებს, იმიტომ რომ, ჩინგიზის ბრძანების თანახმად, არავინ განთავისუფლებული არაა შრომისგან, თუ ამას სიბერე არ უშლის ხელს.

მახინჯი არსებანი

ერთხელ გვერდით დამიჯდა ერთი ხატაელი ხუცესი, რომელსაც მეტად მშვენიერი წითელი ფერის მაუდი ეცვა, და მე ვკითხე, საიდან ღებულობთ ამ ფერს-მეთქი. მიამბო, რომ ხატაეთის აღმოსავლეთით მეტად მაღალი კლდეებია, სადაც ადამიანის მსგავსი არსებანი ცხოვრობენ, მხოლოდ მუხლის მოკეცა არ შეუძლიათო. ამრიგად, არ ვიცი როგორ, ისინი ასკინკილა მოძრაობენ თურმე. მათ ერთი წყრთის სიგრძე ტანი ჰქონიათ, მათი სხეული ბალნით ყოფილა დაფარული. ეს არსებანი მიუწვდომელ მღვიმეებში ცხოვრობენო. მონადირეებს ბურახი მიაქვთ მათ დასათრობად; ისინი კლდის ზედაპირს ფილჯამივით ამოხვრეტენ თურმე და შიგ ბურახს ასხამენ. ხატაელებს ღვინო არ აქვთ, მხოლოდ ახლა იწყებენ ვაზის მოშენებას, მაგრამ ბრინჯიდან იციან სასმელის გამოსხდა.

მონადირეები იმალებიან თურმე, ის ველურები კი თავიანთი ხვრელებიდან გამოდიან, ბურახს მოსვამენ და ყვირიან: „ჩინ, ჩინ“. იმ მხეცებმა ამ ყვირილიდან მიიღეს თავიანთი სახელწოდება, ვინაიდან მათ ჩინჩინს ეძახიან. მაშინ ისინი ერთად გროვდებიან, ამ სასმელს ეწაფებიან და დამთვრალნი ამ კლდეებზე იძინებენ. მონადირეები მძინარეებს უახლოვდებიან და მათ ხელებსა და ფეხებს უბორკავენ. შემდეგ კისერზე ძარღვს უჭრიან, იქიდან სამ-ოთხ წვეთ სისხლს ღებულობენ და ანთავისუფლებენ. ხატაელი ხუცის მტკიცებით ეს სისხლი საუცხოვოდ ღებავს ძოწეულის ან ალისფრად. მიამბეს აგრეთვე, მაგრამ მე ეს არ მჯერა, რომ ხატაეთს იქით ერთი

«ბალა-ხანი მისდევს ბორაკს. ჩალატაური ხედნაწერიდან «ტავარიზ-გუზიდე»

ქვეყანაა, სადაც არცერთი იქ შესული ადამიანი არ ბერდება, — როგორც უნდა იყოს მისი ასაკიო.

ხატაეთი ოკეანეს ესაზღვრება, და ოსტატმა გულიომ პარიზელმა მიამბო, მე იქ ერთგვარი ადამიანების წარმოდგენლები ვნახე, რომელთაც კაულებს და მანზებს უწოდებენო⁷⁵, ისინი ცხოვრობენ კუნძულებზე, რომელიც ზამთარში გაყინული ზღვითაა გარემოცული, ისე რომ ამ დროს თათრებს შეუძლიათ მათ შეესიონო. ამიტომ მშვიდობიანობის დასაცავად მათ თათრებს შესთავაზეს, წლიურად სამჯერ ორი ათას თუმან იასკოს გადავიხდითო.

ჰალალდის ფული. ჩინური დამწერლობა

ხატაეთის ჩვეულებრივი ფული წარმოადგენს ბამბის ქალალდს, ხელის გულის ოდენას სიფართოვითა და სიგრძით, რომელზედაც დაბეჭდილია სტრიქონები, მსგავსი მანგუ-ხანის ბეჭდისა. ხატაველები სწერენ ფუნჯით, როგორსაც მხატვრები ხმარობენ, და თვითეული სახე რამდენიმე ანბანს შეიცავს. მთელი ერთი სიტყვის გამომხატველს⁷⁶. ტიბეტელები ისევე სწერენ როგორც ჩვენ, მარცხნიდან მარჯვნივ, და მათი ანბანი სავსებით ჩვენსას წააგავს. ტანგუთელები მარჯვნიდან მარცხნივ სწერენ არაბებივით და ხაზებს თანდათან ამრავლებენ ზევითკენ. უიღურები, როგორც ზემოთ ვთქვი, ზემოდან ქვემოთ სწერენ. რუსების ჩვეულებრივი ფული პატარა ზომის სხვადასხვაგვარ ტყავებს წარმოადგენს, მწვანესა და ნაცრისფერს⁷⁷.

როდესაც ბერთან მივედით, მან გულმოწყალებდ გვიჩიოთავი შეგვეკავებინა ხორცის ჰამისაგან, მაგრამ დაუმატა, რომ ჩვენი მსახური მას სჭამდა მის მსახურებთან ერთად, ხოლო ჩვენ ის ფქვილით, ზეთით და ერბოთი მოგვამარაგებდა. ჩვენ დავაკმაყოფილეთ მისი სურვილი, თუმცა ჩემი ამხანაგი დიდად იტანჯებოდა სისუსტის გამო. ამრიგად, ჩვენი საკვები ფეტვისა და ერბოსგან შესდგებოდა ან კიდევ ერბოიან თუ მაწვნიან წყალში მოხარშული ცომისგან და უსათუარო ჭურისგან, რომელიც ხარებისა და ცხენების წივაზე ცხვებოდა-

მარხვა თათრებში

დადგა საურწყო, რომელიც მარხვის პირველ დღეს წარ-
 მოადგენს მთელ აღმოსავლეთში, და კოტოტამ, უწარჩინე-
 ბულესმა მანდილოსანთ შორის, მთელი კვირა იმარხულა თა-
 ვის ქალებთან ერთად. ის ყოველდღე მოდიოდა ჩვენს სამლო-
 ცველოში და სანოვაგეს უნაწილებდა ხუცებსა და სხვა ქრის-
 ტიანებს, რომელნიც ამ პირველი კვირის განმავლობაში მრავ-
 ლად მოდიოდნენ, რათა წირვა-ლოცვას დასწრებოდნენ. მე და
 ჩემს ამხანაგს ტუნიკა და ნაცრისფერი სამიკოს (სამირის) ⁷⁸
 შარვალი მოგვცა, რომელთაც შიგნით სელის ანაჩეჩი ჰქონდა
 დადებული, იმიტომ რომ ჩემი ამხანაგი ხშირად ჩიოდა, ტყა-
 ვების ტარება მიმძიმსო. მე საჩუქარი მივიღე მისი სიბრაღუ-
 ლის გამო, მაგრამ ბოდიში მოვიხადე, ასეთ ტანისამოსს ვერ
 ჩავიცვამ-მეთქი და ის ჩემს თარჯიმანს მივეცი.

როდესაც სასახლის მეკარეებმა დაინახეს, რომ ყოველ-
 დღე ამდენი ხალხი აწყდებოდა ეკლესიას, რომელიც სასახლის
 კარმიდამოს საზღვრებში იყო მოთავსებული, ბერს ერთ-ერთი
 თავიანთთაგანი გამოუგზავნეს სათქმელად, რომ მათ არ სურ-
 დათ ამდენ ხალხს თავი მოეყარა სასახლის საზღვრებში. ბერ-
 მა მათ მკვახედ გასცა პასუხი; მას უნდოდა გაეგო მანგუს მიერ
 იყო თუ არა გაცემული ეს განკარგულება და მათ დაემუქრა
 მანგუსთან გიჩივლებთო. მაგრამ მათ დაასწრეს და ხანთან მას
 უჩივლეს, ბერს ლაპარაკობს და დიდძალ ხალხს აგროვებს
 თავის გარშემო.

ამის შემდეგ ჩვენ სასახლეში დაგვიძახეს დიდმარხვის
 კვირას, და ბერი სამარცხვინოდ გაჩხრიკეს, რათა გამოერკვი-
 ათ დანა ხომ არ ჰქონდა თან; ის აიძულეს ფეხსაცმელებიც
 გაეხადა. ჩვენ ხანთან შეგვიყვანეს; მას ხელში დამწვარი
 ცხვრის ბეჭი ეჭირა და დიდი გულისყურით უცქეროდა, თით-
 ქო რალაცას კითხულობდა. შემდეგ ბერი დატუქსა; ჰკითხა,
 რად ესაუბრები შენ ამდენ ხალხს, როდესაც მხოლოდ ღმერთს
 უნდა ლოცულობდეო. ამ დროს მე უკან ვიდექი, თავშიშვე-
 ლი. ხანმა მკითხა, ქუდს რად არ იხდი, როდესაც ჩემს წინა-
 შე დგებარ, როგორც ამას ეს ფრანკი შვრებაო. მე მიბრძანა

ახლო მივსულიყავი. შეშფოთებულმა ბერმა კაპიშონი მოიხა-
 და ბერძნების და სომხების ჩვეულების წინააღმდეგ; და რო-
 დესაც ის ხანმა საყვედურებით აავსო, ჩვენ გარეთ გამოვედით.
 მაშინ ბერმა მთხოვა ჯვარი მეტარებინა სამლოცველომდე,
 ვინაიდან, თავის შეშფოთების გამო, მას არ უნდოდა ის ეტ-
 ვირთა. რამდენიმე ხნის შემდეგ ის ხანს შეურიგდა: აღუთქვა
 პაპთან წავალ და შენს ძალა-უფლებას ვალიარებინებ დასაე-
 ლეთის ყველა ერის მიმართო.

როდესაც მანგუ-ხანის ამ დარბაზობიდან გამოვედით და
 სამლოცველოში შევედით, ბერმა გამოძკითხა პაპის შესახებ.
 მკითხა, მიმიღებს თუ არა ის, მანგუს სახელით რომ წარვუ-
 დგე და მომცემს თუ არა ცხენებს კომპოსტელის წმინდა ია-
 კობამდეო⁷⁹. თქვენს შესახებაც მელაპარაკა და მკითხა, რო-
 გორ ფიქრობ, ისურვებს თუ არა თავისი ვაჟის გამოგზავნას
 მანგუსთანო. მე გავაფრთხილე, არავეითარ შემთხვევაში ყალბი
 აღთქმები არ მისცე მანგუს, ვინაიდან ეს უკანასკნელი ტყუი-
 ლი უარესი იქნება ვიდრე პირველი, ხოლო ღმერთს ჩვენი
 ტყუილები არ სჭირდება-მეთქი.

საღვთისმეტყველო პაექრობა

ამ ხანებში ერთი უთანხმოება წარმოიშვა ბერსა და ერთ ხუ-
 ცესს შორის; ამ ხუცესს იონა ერქვა. ის მეტად განათლებული კაცი
 იყო, არქიდიაკონის შვილი; მას სხვა ხუცეები თავიანთ მასწავლებ-
 ლად სთვლიდნენ. ბერი იმ აზრს იცავდა, რომ ადამიანი სამო-
 თხეზე აღრეა გაჩენილი, და ეს სახარებაში სწერიიო. ამ საკითხის
 გადასაჭრელად მე დამიძახეს. მე არ ვიცოდი, რაში მდგომა-
 რეობდა მათი უთანხმოება და ვთქვი, სამოთხე მესამე დღეს
 შეიქმნა, დედამიწის სხვა მცენარეებთან ერთად, ადამიანი კი
 მეექვსე დღეს-მეთქი. მაშინ ბერმა სთქვა: „განა ეშმაკმა პირ-
 ველ დღესვე მიწა არ მოიტანა სამყაროს ოთხივე კუთხიდან და
 განა ამ თიხიდან არ გაკეთდა ადამიანის სხეული, რომელსაც
 ღმერთმა სული ჩაბერა“?

როდესაც მანიჭეველობის ეს მწვალებლური აზრი გავი-
 გონე, ასე საჯაროდ და ასე უგუნურად გამოთქმული, მე მას

გაცხარებით წინააღმდეგი და ვუთხარი, ტუჩზე თითქმის დამიდევ, იმიტომ რომ სამლოცველოში წერილს არ იცნობ და ამრიგად თავიდან ააცილე შეცდომა-მეთქი. მაგრამ მან სასაცილოდ ამიგდო, ვინაიდან მე არ ვიცოდი მისი ენა. მაშინ მე ის დავტოვე და ჩემს ბინაში დავბრუნდი. შემდეგ ის და ხუცები დღესასწაულებრივი პროცესიით სასახლეში წავიდნენ, ისე რომ მე არ მივუწვევივართ: ბერი ჩვენი შეტაკების შემდეგ მე აღარ მელაპარაკებოდა და ჩემი თან წაყვანა აღარ სურდა ჩვეულების მიხედვით. როდესაც ისინი უჩემოდ მანგუს წარუდგნენ, ხანი მათ შეეკითხა, სად ვიყავი და რად არ ვიმყოფებოდი მათ შორის. ხუცებს შეეშინდათ და ბოდიში მოიხადეს. მათ მანგუს სიტყვები გადმომცეს და საყვედური გამოსთქვეს ბერის მიმართ. ამის შემდეგ ბერი მე შემირიგდა, ხოლო მე ბერს შევურიგდი, ამასთანვე ვთხოვე დამხმარებოდა ადგილობრივი ენის გაგებაში, ხოლო ჩემი მხრით აღვუთქვი სამლოცველოში წერილის სწავლაში მეშველა: ვინაიდან ძმა, რომელსაც ძმა თანამიუდგება, გამაგრებულ ქალაქს ჰგავს.

მარხვის პირველი კვირის გავლის შემდეგ დიუთალი ჩვენ სამლოცველოში აღარ მოსულა და თავისი ჩვეულების მიხედვით კერძითა და ბურახით აღარ გაგემასპინძლებია. ბერი ნებას არ იძლეოდა, რომ ჩვენთვის საჭმელი მოეტანათ, ვინაიდან ის, მისი სიტყვით, ცხვრის ქონით მზადდებოდა. ზეთს კი ჩვენ მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში ვღებულობდით. ამიტომ საჭმელად არაფერი გვქონდა, გარდა ნაცარში გამომცხვარი პურისა და თოვლის ან გამდნარი ყინულის წყალში მოხარშული ცომისა; ასეთი წყალი კი ძლიერ ცუდია. ჩემი ამხანაგი ამან მეტად დაალონა. მე ჩვენი მოთხოვნილებანი თვით დავითს გადავეცი, ხანის უფროსი ვაჟის ოსტატს, ხოლო მან ჩემი სიტყვები ხელმწიფეს მიუტანა; მან ბრძანა დაუყოვნებლივ ღვინო, ფქვილი და ზეთი მოეცათ ჩვენთვის.

ნესტორიანელები და სომხები არასოდეს თევზს არ სჭამენ მარხვაში. ჩვენ ერთი ტიკი ღვინო მოგვიტანეს. ბერი ამბობდა, მე მხოლოდ კვირაობით ვჭამო. დედოფალმა ძმარში მოხარშული ცომი გამოგვიგზავნა ვახშმად. ბერს სა-

კურთხევის ქვეშ კალათი ჰქონდა, ნუშით, ქიშმიშით, ქლიავის ჩირით და სხვა მრავალი ხილით სავსე, ის ყოველდღე სჭამდა, როდესაც მარტო იყო. ჩვენ დღეში მხოლოდ ერთხელ ვჭამდით და ისიც დიდად დამწუხრებულნი, იმიტომ რომ როდესაც გაიგეს, რომ მანგუხანმა ღვინო გეიბოძა, ძალღებვივით ურცხვად თავს დაგვეხნენ: თავდამსხმელთა შორის იყვნენ ეს ნესტორიანელი ხუცებიც, რომელნიც ყოველდღე ითრობოდნენ სასახლეში, და ეს ბერთან დამეგობრებული მონგოლებიც. თვით ბერიც, როდესაც მას ვინმე ისეთი ესტუმრებოდა, ვისთვისაც მას ღვინის დაღვეინება უნდოდა, ჩვენ გვთხოვდა ღვინოს. ამიტომ ეს ღვინო ჩვენთვის უფრო მწუხარების წყაროდ გადაიქცა, ვიდრე ნუგეშისცემისა, იმიტომ რომ ჩვენ არ შეგვეძლო მისთვის უარი გვეთქვა, თუ შეურაცხყოფის მიყენება არ გვინდოდა. როცა მას ვაძლევდით, ჩვენ გვაკლდებოდა, ხოლო როდესაც ჩვენ გვაკლდებოდა, ვერ ვბედავდით კიდევ გვეთხოვა სასახლეში.

მანგუ-ხანის სასახლე

დიდი მარხვის მესამე კვირის ხუთშაბათს ოსტატ გუილიომას (ოქრომჭედლის) ვაჟმა მშვენიერი ვერცხლის ჯვარი მოიტანა, ისეთი როგორსაც საფრანგეთში აკეთებენ, ვერცხლის ქრისტეს გამოხატულებით ზემოდან. ბერებმა და ხუცებმა ის დანახვისთანვე ხელიდან გამოსტაცეს, და ახალგაზრდა კაცი იძულებული გახდა ეს ჯვარი თავისი პატრონის სახელით მიერთმია თვით ბულგაისთვის, რომელიც პირველი მდივანია სასახლეში. მე აღმაშფოთა ამ ამბვის გაგონებამ. ამ ახალგაზრდა კაცმა აგრეთვე მანგუ-ხანს განუცხადა, რომ ნივთი, რომლის გაკეთებაც თქვენ დამიკვეთეთ, დასრულებულიაო. მე მას ავიწერთ.

მანგუს ყარაყორუმში ქალაქის გაღავნის ქვემოთ დიდი სასახლე აქვს, აგურის კედელ-შემორტყმული, როგორსაც ჩვენში ბერების სავანეს ავლებენ ხოლმე. იქ არის ერთი სასახლე, სადაც ხანი დიდ ნაღიმს მართავს ორჯერ წელიწადში, აღდგომას, როდესაც იქ გაივლის ხოლმე, და ზაფხულში, როდესაც იქ ბრუნდება. ეს უკანასკნელი დღესასწაული განსაკუთ-

ჩინგიზ-ხანი, XIII ს. ჩინური ნახატიდან.

რებით დიდაა, იმიტომ რომ მაშინ სასახლეში მიდის ყველა კეთილშობილი, რომელიც მას ორი თვის სავალით არის დაშორებული, ხოლო ხელმწიფე მათ ტანისამოსსა და საჩუქრებს ურიგებს და გულუჭვობასთან ერთად მთელ თავის ბრწყინვალეობას აჩენს. იქ არის აგრეთვე მრავალი საბძელივით გრძელი სახლი, რომელშიც სურსათი და განძეულობაა ჩაკეტილი. ამ დიდი სასახლის შესავალთან, — რადგან იქ რძით და სხვა სასმელებით სავსე ტიკების შეტანა შეუფერებელია, — პარიზელმა ოსტატმა გუილიომმა დიდი ვერცხლის ხე დასდგა, რომლის ძირში ოთხი ვერცხლის ლომი მოათავსა, მათ მიღები აქვთ გაკეთებული და პირიდან ცხენის თეთრ რძეს ანთხევენ. ოთხი მილი ხეშია გაყვანილი მის მწვერვალამდე და იქიდან სითხე მოვარაყული გველების პირიდან ინთხევა, ამ გველებს თავიანთი კუდი ხის ტანზე აქვთ შემოხვეული. ერთი ამ მილთაგანი ღვინოს აქცევს, მეორე — ყარაკოსმოსს, ესე იგი ცხენის გაწმენდილ რძეს, მესამე — ბოალს, "ესე" იგი თაფლის სასმელს, მეოთხე — ბრინჯის ბურახს; და თვითეული ეს სითხე ხის ძირში გროვდება საგანგებოდ მოწყობილ აუზში.

სულ ზემოთ ხელოვანს ანგელოზი მოუთავსებია საყვირითურთ, ხოლო ხის ქვემოთ აკლდამა გაუთხრია, სადაც ერთ კაცს შეუძლია დაიმალოს. ხეში ლულაა გაკეთებული ანგელოზამდე. ოსტატს თავდაპირველად საბერველებიც გაეკეთებია, მაგრამ ისინი საკმაოდ ვერ უბერავენ. სასახლის გარეთ ერთი სარდაფია, სადაც სასმელებია მოგროვილი და სადაც იმყოფებიან მოსამსახურეები, რომელნიც მზად არიან სითხე მიაწოდონ ანგელოზის საყვირის პირველ გაგონებაზე. ამ ხის ტოტებიც, ფოთლებიც და ნაყოფიც აგრეთვე ვერცხლისაა. როდესაც მეწედეთუხუცესს სასმელი შემოაკლდება, ის ანგელოზს დაუძახებს, საყვირი დაჰკარაო. მაშინ აკლდამაში დამალული კაცი იმ ლულაში ჩაჰბერავს, რომელიც ანგელოზთან თავდება; ანგელოზი საყვირს პირზე იდებს და მისი ძლიერი ხმა შორს გაისმის. ამ მგრგვინავი ხმის გაგონებაზე სარდაფში მყოფი მსახურნი სითხეს აქცევენ თავთავიანთ მილებში, საიდანაც სითხე ხის ძირში მოთავსებულ აუზებში გროვდება, იქიდან კი მეწდეებს

სასახლეში მიაქვთ და კარისკაცებს და მანდილოსნებს ურიგებენ.

ეს სასახლე ეკლესიას ჰგავს, მას შუაზე ნავი აქვს, ხოლო ორივე მხრით დაბალი ფრთები, რომელთაც ნავისგან სვეტების ორი რიგი ჰყოფს. მას სამხრეთით სამი კარი აქვს, შუა კარის წინ შიგნით ის ხეა ამართული. ხანს თავისი ტახტი ჩრდილოეთისკენ აქვს, ესტრადაზე, რათა ყველამ დაინახოს; ამ ესტრადას ორი კიბე აქვს, ერთზე აღიან, რათა მას საკმელ-სასმელი მიუტანონ, ხოლო მეორეზე ჩამოდიან. მთელი სივრცე ხესა და ამ კიბეებს შუა ცარიელია, იმიტომ რომ იქ იმყოფება მსახური, რომელსაც დაკისრებული აქვს ხანს მიართვას საკვები, რის ჭამაც მას სურს. იქვე თავსდებიან ელჩები, რომელთაც ძღვენი მოაქვთ, ხოლო ხანი იქ მომალლოდ ზის როგორც ღმერთი. მისგან მარჯვნივ, ესე იგი დასავლეთით მამაკაცები იმყოფებიან, ხოლო მარცხნივ დედაკაცები; სასახლე თავისი სიგრძით ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენაა მიმართლი. მარჯვნივ, სვეტების მახლობლად, ამფითეატრია ამართული, რომელზედაც ხანის ვაყები და ძმები თავსდებიან ხოლმე, ხოლო მარცხნივ მისი ცოლები და ქალიშვილები იჭერენ ადგილს. მხოლოდ ერთადერთი ცოლი ჯდება მის გვერდით, მაგრამ უფრო დაბალ ტახტზე.

როდესაც ხელმწიფემ გაიგო, რომ ოსტატმა გუილიომმა თავისი ნაწარმოები დაასრულა, უბრძანა ის თავის ადგილას მიეტანა და კარგად დაედგა. ვნების კვირას ხელოვანი ვზას გაუდგა თავისი პატარა მოძრავი სახლებითურთ, ხოლო მისი დიდი სახლები უკან ჩამორჩა. ბერი და ჩვენ თან გავყევით და მან ერთი ტიკტორა ღვინო გვაჩუქა. მან გადაიარა მთები, სადაც ძლიერი ქარი ჰქროდა, საშინლად ციოდა და თოვლი ბარდნიდა. ამიტომ შუალამისას გვთხოვა გველოცნა, რათა ღმერთს ავდარი დაეცხრო, ვინაიდან მთელი ამ კუთხის პირუტყვს სიკვდილი ელოდა, განსაკუთრებით ისეთს, რომელიც მაკე იყო და მზად იყო ეშობა. მაშინ ბერმა მას საკმეველი გაუგზავნა და ურჩია ნაკვერჩხალზე დაედო და ღმერთის-

თვის შეეწირა. არ ვიცი გააკეთა მან თუ არა ყოველივე ეს, მხოლოდ ქარბუქი, რომელიც ორ დღეს გრძელდებოდა, დაცხრა მესამე დღის გათენებისას.

ყ ა რ ა ყ ო რ უ მ ი

ბზობის კვირას ყარაყორუმში მივედი. დილის პირველ გარიჟრაჟზე ჩვენ ვაკურთხეთ ბზა, რომელსაც წვენი ჯერ კიდევ არ გამოდიოდა, ხოლო ცხრა საათზე ქალაქში შევედით; ჯვარი მიმალლოდ გვეჭირა, ბაირალი გაშლილი გვექონდა; ამ სახით განვლეთ სარკინოზების უბანი და მათი საჯარო მოედნები ეკლესიამდე. ნესტორიანელები პროცესიით შეგვეგებნენ. როდესაც ტაძარში შევედით, დავინახეთ, რომ ისინი მზად იყვნენ წირვა დაეწყოთ; წირვის დასრულების შემდეგ ისინი ყველანი ეზიარნენ, შემდეგ მკითხეს, ხომ არ გსურთ ჩვენთან ერთად ზიარება მიიღოთ. მე ვუპასუხე, უკვე ერთხელ დავლიე, საიდუმლოების მიღება კი მხოლოდ უზმოზე შეიძლება-მეთქი.

წირვის გამოსვლის შემდეგ სალამო მოახლოვდა და ოსტატმა გუილიომმა დიდი სიხარულით წაგვიყვანა თავის სახლში, რათა ჩვენთან ერთად ევახშმა. მისი ცოლი ლოტარინგიელი კაცის ქალიშვილი იყო, ჰუნგრეთში დაბადებული. ის კარგად ლაპარაკობდა ფრანგულად და კომანურად. ჩვენ იქ შევხვდით მეორე ევროპელს, სახელად ბასილს, რომელიც მამით ინგლისელი იყო, უნგრეთში დაბადებულიყო და იმავე ენებზე ლაპარაკობდა. ვახშამმა გულწრფელ მზიარულებაში ჩაიარა, შემდეგ თათრებმა ბინაზე წაგვიყვანეს, ის ჩვენთვის ეკლესიისა და ბერის სამლოცველოს მახლობლად მოემზადებინათ.

მეორე დღეს ხანი მოვიდა თავის სასახლეში, ხოლო ბერი, ხუცები და მე მასთან წავედით. ჩემს ამხანაგს ნება არ მისცეს თან გაგვეყოლოდა, იმიტომ რომ ერთხელ მან ფეხი ჰკრა შესავლის ზღრუბლს. თვით მე დიდხანს ვცოყმანობდი, წავსულიყავი თუ არ წავსულიყავი. თუ მე სხვა ქრისტიანებს გამოვაკლდებოდი, შეიძლებოდა უსიამოვნება გამომეწვია, მით უმეტეს,

რომ ხანს ჩემი ნახვა სურდა. რადგან მეორე მხრივ მეშინოდა ხელი არ შემეშალა სიკეთის მიღებისათვის, რის იმედიც მქონდა, მე გადაეწყვიტე სასახლეში წავსულიყავი, თუმცა ვხედავდი, რომ ის ჯადოქრობისა და კერპთაყვანისმცემლობის სამყოფს წარმოადგენდა. მე ხმამალლა ვილოცე მთელი ეკლესიისა და ხანისთვის, რათა ღმერთს ის საუკუნო ხსნის გზაზე დაედგინა.

ამრიგად, ჩვენ ამ ეზოში შევედით, რომელიც საკმაოდ კარგადაა განლაგებული და ზაფხულში არხებით ირწყვება. შემდეგ თვით სასახლეში შევედით, რომელიც კაცებითა და ქალებით იყო სავსე, და ხანის წინ შევედექით; ჩვენს უკან იდგა ის ხე, რომელსაც აუზებთან ერთად სასახლის უდიდესი ნაწილი ეჭირა. ხუცებმა ორი სეფისკვერი და ხონჩით ხილი მოიტანეს, მათ ეს ხილი აკურთხეს და ხანს მიართვეს. მეკუჰნავენ ის მიუტანა ხანს, რომელიც მაღალ ესტრადაზე იჯდა. მანგუმ მაშინვე ერთი სეფისკვერი შექამა, ხოლო მეორე თავის ვაჟსა და უმცროს ძმას გაუგზავნა; ორივენი ნესტორიანელი ხუცესის მიერ არიან აღზრდილნი და ცოტა რამ იციან სახარებიდან. მან მე აგრეთვე ჩემი ბიბლია მთხოვა, რათა დაეთვალეირებინა. ხუცების შემდეგ ბერმა ილოცა, ბერის შემდეგ მე ვილოცე. მანგუმ მე ნება დამართო მეორე დღეს ეკლესიაში მივსულიყავი, ის საკმაოდ დიდიცაა და ლამაზიც, რადგან მთლიანად ოქროქსოვილი აბრეშუმითაა მოფენილი. მაგრამ მეორე დღეს მან თავისი გზა განაგრძო, ხუცების წინაშე კი ბოდიში მოიხადა, ეკლესიაში შემოსვლას ვერ გავბედავ; იმიტომ რომ, როგორც გავიგე, იქ მიცვალებულნი მოუტანიათო. ხოლო ჩვენ ბერთან და სასახლის სხვა ხუცებთან ერთად ყარაყორუმში დავრჩით, რათა იქ პასექი გვედღესასწაულა.

პასექის დღისასწაული ყარაყორუმში

ახლოვდებოდა დიდი ხუთშაბათი და აგრეთვე პასექი, მე კი არ მქონდა ჩემი სამღვდლო სამოსელი; მე ვაკვირდებოდი თუ როგორ ხდებოდა კურთხევა ნესტორიანელების მიერ

და მეტად შემკრთალი ვიყავი. ნუ თუ მე საიდუმლო ზიარებას მათი ხელიდან მივიღებ? თუ მე თვით ვეზიარები მათ სამოსელში, მათი ბარძიმიდან, მათ საკურთხეველზე? თუ მე სრულიად თავს შევიკავებ საიდუმლოების მიღებისგან? იქ მრავალი ქრისტიანი იმყოფებოდა, ჰუნგრელები, ალანელები, რუსები, ქართველები, სომხები, რომელნიც მათი დატყვევების დღიდან მოკლებული იყვნენ საიდუმლო ზიარებას, იმიტომ რომ ნესტორიანელებს არ უნდოდათ ისინი თავიანთ ეკლესიაში მიეღოთ, თუ მათ მიერ არ იყვნენ მონათლული. ამისდა მიუხედავად ამ ხუცებს ამ მხრივ არავითარნი დაბრკოლება არ შეუქმნიათ ჩვენთვის. პირიქით, ისინი აღიარებდნენ, რომ რომის ეკლესია ყველა ეკლესიის თავი იყო და თვით მათ თავიანთი პატრიარქი პაპისგან უნდა მიეღოთ, თუ გზებით სარგებლობა შესაძლებელი ყოფილიყო. და მათ თავისუფლად გვაზიარეს, ხოლო მე ხორის შესავალთან მომათავსეს, რათა დამენახა მათი წესი ზიარებისა; პასექის წინალამით კი ემბაზის მახლობლად დამაყენეს, რათა მე მეცქირა როგორ ნათლავდნენ ისინი.

ისინი ირწმუნებიან, იმ ნელსაცხებლის ნაწილი გვაქვს, რომელიც მარიამ მაგდალინელმა მაცხოვრის ფეხებს წასცხოო. ისინი ზეთს უხვად აქცევენ და მასში თავიანთ პურს აწებენ. აღმოსავლეთლები თავიანთ პურს საფუარის მაგივრად ან ქონს უშვრებიან, ან ერბოს, ან ცხვრის ღუმას, ან კიდევ ზეთს. ნესტორიანელები აგრეთვე ირწმუნებიან, რომ იმ ფქვილის ნაწილი აქვთ, რომლიდანაც მაცხოვრის მიერ ნაკურთხი პური გამოცხვა და ამ ფქვილს ხელახლა ნაწილნაწილ ავსებენ მისი დახარჯვის მიხედვით. მათ ოთახი აქვთ ეკლესიის ხორის გვერდით, აგრეთვე ღუმელი, სადაც ცხვება პური, რომელიც მათ დიდი მოწიწებით უნდა აკურთხონ. ისინი ამ ზეთით ხელის გულის ოდენა პურს ამზადებენ, რომელსაც თავდაპირველად თორმეტ ნაჭრად ჰყოფენ თორმეტი მოციქულის სამახსოვროდ. შემდეგ ამ ნაჭრების დანაწილება ხდება საზიარებელთა რიცხვის მიხედვით; ხუცესი იესო ქრისტეს სხეულს ხელზე უდებს თვითეულ მათგანს, ყველანი მას დიდი მოწიწებით ღებულობენ და ხელს მაღლა სწევენ კეფამდე.

ამ ქრისტიანებმა და ბერმა დაჟინებით მოხვეწეს მათთვის წმინდა საიდუმლონი განმემარტა. მაშინ მე, როგორც შემეძლო, თარჯიმანის შემწეობით მათი აღსარება მოვისმინე და ჩემი მხრით განვეუმარტე ღვთის ათი მცნება, შვიდი მთავარი ცოდვა და ყოველივე რაც საჭიროა შენანებისა და ცხოვნებისთვის. მათ ცოდვად არ სცნეს მცირედი ქურდობა; ამტკიცებდნენ, ცხოვრება არ შეგვიძლია თუ არ მოვიპარეთ, იმიტომ რომ ბატონები არც საკვებს გვაძლევენ, არც ტანისამოსსო. მაშინ მე მხედველობაში მივიღე ეს უსამართლო მომჭირნეობა და მათ ვუთხარი, შეგიძლიათ თქვენი პატრონების ქონებიდან მიითვისოთ ყველაფერი, რაც თქვენთვის აუცილებლად საჭიროა-მეთქი; მე მზად ვიყავი ეს თეზისი თვით მანგუ-ხანის წინაშე დამეცვა. ქრისტიანებს შორის მოიპოვებოდნენ აგრეთვე მხედრები, რომელნიც თავის გასამართლებლად ამბობდნენ, თუ ომში არ წავედით, სიკვდილით დასჯა მოგველისო. მე მათ ენერგიულად ავუკრძალე ქრისტიანების წინააღმდეგ წასულიყვნენ ან მათვის რაიმე ეწყენინებიათ; ვუთხარი, სიკვდილი გირჩევნიათ, ვინაიდან მოწამენი გახდებით-მეთქი. აგრეთვე დავუმატე, თუ ვინმეს განზრახული აქვს ასეთი მოძღვრება მანგუ-ხანის წინაშე მისაყვედუროს, მე მზად ვარ მის გასაგონად ვიქადაგო-მეთქი; საქმე ისაა, რომ სასახლის ნესტორიანელები დაესწრნენ ჩემს ქადაგებას და მე ეჭვი მქონდა, რომ ჩემს სიტყვებს ხანს მიუტანდნენ.

ოსტატმა გუილიომმა ჩვენთვის რკინის კალაპოტი გააკეთა სეფისკვერისთვის, აგრეთვე ზოგიერთი სამკაული მოამზადა, იმიტომ რომ ცოტაოდენი წერა-კითხვა იცოდა და მედავითნეს ვალდებულებას ასრულებდა ეკლესიაში. მან აგრეთვე ფრანგულ სტილზე წმინდა ღვთისმშობლის ხატი გააკეთებინა, ხოლო კარედის ფარებზე სახარების ფიგურები გამოაქანდაკა დიდი ნიჭით. მასვე ეკუთვნის ვერცხლის ყუთი, რომელშიც მოთავსებულია იესო ქრისტეს სხეული და პატარა უჯრები წმინდა ნაწილების ჩასადებად. ბოლოს მან გააკეთა

სანთან, რომელმაც სთქვა: „ავადმყოფის წინააღმდეგ გაჯავრებულია ერთი გამხდარი კაცი, რომელიც არ ჰამს და არ სვამს და არც ლოგინში იძინებს. ის შეიძლება მორჩეს, თუ მისი ლოცვა-კურთხევა მიიღო“. მიხვდნენ, რომ საკითხი ბერს ეხებოდა, და შუალამისას არქიდიაკონის ცოლი და ვაჟი ბერთან მივიდნენ, რათა მისთვის ავადმყოფის დალოცვა ეთხოვათ. ჩვენც გვთხოვეს ჩვენი ლოცვა შეგვეერთებია ბერის ლოცვა-კურთხევისთვის. მაგრამ ბერმა ჩვენს თხოვნაზე გვიპასუხა: „თავს ნუ იწუხებთ ავადმყოფისათვის, იმიტომ რომ მან სხვა სამ თავის მსგავსთან ერთად გეგმა შეადგინა სასახლეში წავიდნენ და მანგუხ-ხანი დაარწმუნონ, რომ „თქვენ და მე ამ ქვეყნიდან გაგვდევნონ“. ბერსა და ხუცებს შორის უთანხმოება წარმოშობილიყო, იმიტომ რომ მანგუსა და მის ცოლებს პასექის წინა დღით ოთხი იასკო და აბრეშუმის ქსოვილი გაეგზავნათ მათ შორის გასანაწილებლად, ამ ოთხი ფულიდან კი ერთი სპილენძისა, მაშასადამე, ყალბი ყოფილიყო. ხუცებს ჩვენებოდათ, რომ ბერს მეტად დიდი წილი ერგო; და შეიძლება ზოგი რამ მათი ნათქვამიდან ბერს გადასცეს.

გათენებისას მე ის ავადმყოფი ვინახულე, მას ფერდის მწვავე ტკივილები სტანჯავდა და ის სისხლს აფურთხებდა; ამის მიხედვით მე დავასკვენი, რომ ეს დაჩირქებული სიმსივნე იყო. მე მას ვურჩიე, რომ პაპი მთელი საქრისტიანოს მამად ეცნო, რაიცა მან მაშინვე შეასრულა; აღმითქვა, თუ ღმერთი ჯანმრთელობას დამიბრუნებს, გავემგზავრები, რათა ფეხებზე ვემთხვიო უზენაეს მღვდელთმთავარსო, და ამას ისე ვიზამ, რომ წმინდა მამა თავის ლოცვა-კურთხევას გამოუგზავნის მანგუხ-ხანსო. მე მას ჩავავაგონე, უკან დაებრუნებია რაც მას არ ეკუთვნოდა. მან მიპასუხა, ისეთი არაფერი მაქვს, რაც სხვას ეკუთვნოდესო. ველაპარაკე აგრეთვე უკანასკნელი ზეთის ცხების საიდუმლოზე. მან მიპასუხა: „ეს ჩვენ ჩვეულებად არ გვაქვს და ჩვენმა ხუცებმა არ იციან როგორ გააკეთონ ის; მე გთხოვთ ეს ისე გააკეთოთ, როგორც მართებულად მიგაჩნიათ“. მე მას ველაპარაკე აგრეთვე აღსარების შესახებ, რომელიც მიღებული არაა მათ შორის. მან ყურში რამდენიმე სიტყვა

წაუჩუროჩულა ერთ-ერთ თავის ამხანაგს. ამის შემდეგ თავისი თავი უკეთ იგრძნო და მთხოვა ბერი მომეყვანა. მე თხოვნა შევესრულე. თავდაპირველად ბერს არ უნდოდა წამოსულიყო; მაგრამ როდესაც მან გაიგო, რომ ავადმყოფი თავს უკეთ გრძნობდა, ის წამომყვა თავისი ჯვრით, მე კი ხელში მეჭირა ოსტატი გუილიომის კიდობანი, სადაც მოთავსებული იყო იესო ქრისტეს სხეული, რომელიც მე აღდგომა დღეს შევინახე ჩემი თანამემამულის თხოვნის მიხედვით. ბერმა წიხლების ჩარტყმა დაუწყო ავადმყოფს, ხოლო ეს უკანასკნელი მის ფეხებს ეამბორებოდა დიდი მოკრძალებით. მე მას ვუთხარი: „რომაულ ეკლესიაში ჩვეულებაა, რომ სნეულები იესო ქრისტეს სხეულს ღებულობენ როგორც ზიარებას და როგორც საშუალებას მტრის მანქანების წინააღმდეგ. აი ქრისტეს სხეული, რომელიც მე აღდგომა დღეს შევინახე. შენ ის უნდა იწამო და მოითხოვო“. მაშინ მან წარმოსთქვა ძლიერი სასოებით: „მე მწამს, რომ ეს არის ჩემი შემოქმედი და ჩემი მაცხოვარი, რომელმაც სიცოცხლე მომანიჭა და ხელახლა დამიბრუნებს სიკვდილის შემდეგ, მეორედ მოსვლის დროს“. ამრიგად მან ჩემი ხელიდან მიიღო იესო ქრისტეს სხეული, რომელიც მე მოვამზადე რომაული ეკლესიის წესების თანახმად.

ბერი მასთან დარჩა და ჩემი იქ არ ყოფნის დროს მისთვის რაღაც წამლები მიეცა. მეორე დღეს ავადმყოფმა სიკვდილის მოახლოება იგრძნო. მაშინ მე ავიღე ზეთი, რომელსაც ნესტორიანელები წმინდად სთვლიან და მას წავსცხე ეკლესიის წესის მიხედვით; ამასთანვე სულისმობრძავთა ლოცვა წარმოვთქვი (მე თან არ მქონია ჩვენი ზეთი, ვინაიდან სარტახის ხუცეებმა ყოველივე თან დაიტოვეს).—როდესაც ჩვენ მისი სულის ხსნას ღმერთს შევთხოვდით, ხოლო მე მინდოდა მის სიკვდილს დავსწრებოდი, ბერმა შემომითვალა, უნდა წახვიდე, იმიტომ რომ, თუ მასთან დარჩი, იცოდე—მანგუ-ხანს ველარ წარუდგები მთელი წლის განმავლობაშიო. მისმა მეგობრებმა, რომელთაც მე დავეკითხე ამ საგანზე, მითხრეს, ეს მართალიაო და მირჩიეს წავსულიყავი, რათა არ მომკლებოდა სიკეთე, რომლისკენაც მივისწრაფოდი. ავადმყოფი გარდაიცვალა, ხოლო

ბერმა მითხრა: „ნუ სწუხართ, მე ის მოვაკვდინე ჩემი ლოცვებით. მხოლოდ ის იყო მათ შორის განსწავლული და ჩვენ გვმტრობდა. სხვებმა არაფერი იციან. ამიერიდან ყველანი და თვით მანგუ-ხანიც ჩვენს ფეხთ ქვეშ იქნებიან“. ზაშინ მან მისნის პასუხი მიაძმო. რადგან მე ვეჭვიანობდი, მიცვალებულის მეგობარ ხუცებს დავეკითხე, მართალია თუ არა ეს-მეთქი. მათ მიპასუხეს, ეს მართალია, მხოლოდ არ ვიცით წინასწარ გაფრთხილებული იყო მისანი თუ არაო.

შემდეგ მე გავიგე, რომ ბერს თავის სამლოცველოში მიეყვანა მისანი და მისი ცოლი, მათთვის მტვერი გაეცრევინებია და ამისდა მიხედვით ეკითხვებიან. მასთანვე ყოფილიყო ერთი რუსი დიაკონი, რომელიც დახმარებას უწევდა მის საქმიანობაში. როდესაც ყოველივე ეს გავიგე, შიშის ძრწოლამ ამიტანა მისი სიგიჟის გამო და ვუთხარი: „ძმაო, სულიწმინდით აღსავსე ადამიანი, რომელიც ყოველივეს ასწავლის, რჩევა-დარიგებას არ უნდა ჰკითხავდეს მისნებს, არც მათ პასუხში ეძებდეს შთაგონებას; ყოველივე ეს აკრძალულია და ვინც ასეთ საქმეებს ჩადის, ის იღვენება ეკლესიიდან“. მან დამიწყო მტკიცება, რომ არაფერს ასეთს არ ჩავედივარო. მე მისი დატოვება არ შემეძლო, იმიტომ რომ მასთან მანგუ-ხანის ბრძანებით ვიყავი დაბინავებული და სხვაგან წასვლაც არ შემეძლო, თუ მისგან ნებართვას არ მივიღებდი.

ისევ ჰარაყურში

რაც შეეხება ქალაქ ყარაყორუმს, უნდა მოგახსენოთ, რომ თუ თვით ხანის სასახლეს მხედველობაში არ მივიღებთ, ის სენდენის დაბად არა ღირს, ხოლო სენდენის მონასტერი ორჯერ მაინც სჯობს ამ სასახლეს. ქალაქში ორი უბანია, ერთი სარკინოხევისა, სადაც არის ბაზრები და მრავლად იმყოფებიან ვაჭრები, რაიცა ერთი მხრივ სასახლის სიახლოვეთ აიხსნება, ხოლო მეორე მხრივ ელჩების სიმრავლით. მეორე უბანი ეკუთვნის ჩინელებს, რომელნიც გამოუკლებლივ ხელოსნები არიან. ამ სასახლეს გარდა იქ რამდენიმე დიდი პალატია, სადაც სასახლის მდივნები ცხოვრობენ. ქალაქში

თორმეტი ტაძარია, შეწირული სხვადასხვა ერის კერპებისადმი, ორი მეჩითი, სადაც მაჰმადის რჯულს იცავენ და ერთი ქრისტიანული ეკლესია ქალაქის განაპირას. ქალაქი მიწის გაღვანიტაა შემორტყმული და მას ოთხი კარიბჭე აქვს. აღმოსავლეთით ფეტვითა და სხვა ხორბლეულით ვაჭრობენ, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ხორბლეული იშვიათია; დასავლეთით ცხვრების და თხების აღებმიცემობა ხდება, სამხრეთით—ხარებისა და ფორნებისა, ხოლო ჩრდილოეთით ცხენებისა.

გავეყვით რა ხანის კარს, ჩვენ ყარაყორუმში მივედით კვირა დღეს, ამაღლების წინ. მეორე დღეს ჩვენ ყველანი ბულგაიმ მიგვიწვია (ის სახელმწიფოს პირველი მდივანი და მთავარი მსაჯულია): ბერი და მთელი მისი ოჯახი, ჩვენ, ყველა დესპანი და უცხოელი, რომელნიც ბერის ბინაზე დადიოდნენ; ჩვენ ცალცალკე დაგვიძახეს ბულგაისთან, ჯერ ბერი, ხოლო შემდეგ ჩვენ; დაგვიტხეს, საიდან ხართ, რად მოხვედით და რა დახმარებას თხოულობთო. ასეთ დაწვრილებით დაკითხვას აწარმოებდნენ იმიტომ, რომ მანგუ-ხანს აცნობეს, თითქო ორმოცი ასასინი გამოსულიყოს, სხვადასხვანაირად შენიღბულნი, მის მოსაკლავად. ამავე დროს ჩემ მიერ შემოთხსენებული მანდილოსანი ავად გახდა და ბერის მოსაყვანად კაცი გაგზავნა. მაგრამ მას იმ ქალთან წასვლა არ სურდა: „მან უკვე მოიწვია კერპთაყვანისმცემლები, რომელნიც მას მოუვლიან თუ შეუძლიათ. მე იქ აღარ წავალ“, უპასუხა ბერმა.

ამაღლების წინადღით ხანის ყველა სახლი დავიარეთ; მე შევემჩინე, რომ როდესაც ის სმას დააპირებდა, კუმისს ასხამდნენ ქეჩის კერპებსაც. ამიტომ ბერს ვუთხარი: „რა არის საერთო ქრისტესა და ბაალს შორის? რა კავშირია ჯვარსა და ამ კერპებს შორის?“

სხვათა შორის მანგუ-ხანს რვა ძმა ჰყავს, სამი ღვიძლი და ხუთიც ერთი მამისაგან. მან ერთ-ერთი თავისი ღვიძლი ძმა⁸⁰ ასასინების ქვეყანაში გაგზავნა, ამ უკანასკნელთა მიერ მულიბეტად წოდებულში, და უბრძანა ისინი ყველანი დაეხოცნა. მეორე ხატაეთში გაისტუმრა⁸¹, რათა დაემორჩილებია

ყველა, ვინც ჯერ კიდევ არ სცნობს მის უზენაეს ხელისუფლებას. ერთი კიდევ სპარსეთში წავიდა, შიგ შევიდა კიდევ, და როგორც ფიქრობენ თურქეთშიც შევა, ხოლო იქიდან ჯარს გაგზავნის ბალდახისა და ვასტაციის წინააღმდეგ. მანგუ ხანმა თავისთან დატოვა თავისი ყველაზე ახალგაზრდა ღვიძლი ძმა, სახელად არაბუქხა, რომელიც მათი დედის სასახლეს განაგებს; ეს ქალი ქრისტიანი იყო და მის სამსახურში იმყოფებოდა ოსტატი გუილიომი. ეს უკანასკნელი მანგუ-ხანის ერთ-ერთმა ძმამ დაატყვევა ჰუნგრეთის ქალაქში, რომელსაც ბელგრადს ეძახიან; ამ ქალაქში ყოფილა ერთი ნორმანდიელი ეპისკოპოსი რუანის მახლობელი ბელვილიდან და მას ჰყოლია ძმისწული, რომელიც მე ყარაყორუმში შემხვდა. მას ოსტატი გუილიომი მანგუს დედისთვის დაუთმია, ვინაიდან ამ უკანასკნელს ძალიან სდომებია მისი შეძენა. ამ ქალის სიკვდილის შემდეგ ოქრომჭედელი არაბუქხას სამსახურში გადავიდა ყველაფრით რაც განსვენებულის სასახლეს ეკუთვნოდა. მანგუ-ხანს ის არაბუქხას შემწეობით გაუცვნია და მისთვის ის ნაწარმოები დაუკვეთნია, რომლის შესახებ ზემოთ ვილაპარაკე; სამაგიეროდ მისთვის ასი იასკო, ესე იგი ათასი მარკა მიუცია.

ამაღლების წინადღით მანგუ-ხანმა სთქვა, დედა ჩემის სასახლეში მინდა წავიდე მის სანახავადო; ის დედის მახლობლად ცხოვრობდა. ბერმა უთხრა, თან გაგყვებით და დავლოცავთ დედათქვენის სულსო. ხანს ეს მოეწონა. ამაღლება საღამოს დიუფლის მდგომარეობა გაუარესდა და მისნების მეთაურმა ბერს განკარგულება გამოუგზავნა, ძელი არ დაჰკრათო. მეორე დღეს ხანის კარი უკან დაბრუნდა, ხოლო დიუფლისა იქვე დარჩა. მაგრამ როდესაც იმ ადგილს მივალწიეთ, სადაც ხანის კარი უნდა შეჩერებულიყო, ბერს ბრძანება მოუვიდა, ჩვეულებრივზე უფრო დაშორებოდა ხანის კარს, რაიცა მან შეასრულა. მაშინ არაბუქხა თავისი ძმის ხანის შესახვედრად წავიდა. ბერმა და ჩვენ გავიგეთ, რომ ხანი ჩვენს მახლობლად გაივლიდა და ჩვენც მისკენ გავეშურეთ ჯვრითურთ. მან ჩვენ გვიცნო, იმიტომ რომ ერთხელ ჩვენს სამლოცველოში გვნახა; მან ხელი გაიწოდა და ლოცვა-კურთხევა გვიბოძა როგორც

ამას ეპისკოპოსი შვრება. ამის შემდეგ ბერი ცხენზე შეჯდა და მას უკან გაჰყვა; თან ხილი წაიღო. მაგრამ არაბუქხა თავის ძმის კარის წინ ჩამოხტა და ნადირობიდან მის დაბრუნებას დაუცადა. ბერიც იქვე ჩამოხტა და არაბუქხას ხილი მიართვა. მის გვერდით ხანის ორი კარისკაცი, ორი სარაციანი იჯდა. არაბუქხამ იცოდა რა განსხვავება არსებობდა ქრისტიანებსა და სარკინოზებს შორის და ბერს ჰკითხა, იცნობ თუ არა ამ ორ სარკინოზსო. ბერმა უპასუხა: „მე მათ ვიცნობ, იმიტომ რომ ისინი ძაღლები არიან; რად არიან ისინი თქვენს გვერდით?“ სარკინოზებმა სთქვეს: „რად გვლანძღავთ, როდესაც ჩვენ არ გელაპარაკებით?“ ბერმა დაიძინა: „ეს მართალია, რომ თქვენც და თქვენი მაჰმადიცი საშინელი ძაღლები ხართ“. მაშინ მათ მკვრეხელობა დაიწყეს ქრისტეს წინააღმდეგ, მაგრამ არაბუქხამ ისინი შეაჩერა: „ნუ ლაპარაკობთ ამრიგად, იმიტომ რომ ჩვენ ვიცით—მესია ღმერთია“. იმავე წუთში მთელ ამ ადგილას ისეთი ძლიერი ქარი ამოვარდა, რომ თვალით დაინახეს როგორ გაიარეს დემონებმა; ცოტა ხნის შემდეგ ხმა გავრცელდა, ხანის დედა მოკვდაო.

მეორე დღეს არაბუქხა სასახლეში მეორე გზით დაბრუნდა, ვიდრე წამოსული იყო; ცრუმორწმუნეობის გავლენით თათრები არასოდეს იმ გზით უკან არ ბრუნდებიან, რომლითაც მოვიდნენ. იმავე მიზეზით ვერავინ ვერც ქვეითად, ვერც ცხენით ვერ გაბედავს იმ ადგილას გაიაროს, სადაც ხანის კარი შეჩერდა, რამდენადაც მისი გამგზავრების შემდეგ იქ დანთებული ცეცხლის კვალი რჩება. იმავე დღეს ბერს გზაში მრავალი სარკინოზი დაეწია და ის საკამათოდ გამოიწვიეს. რადგან მას არ შეეძლო თავი დაეცვა მსჯელობით, ისინი კი მას დასცილოდნენ, მან მოინდომა მათ წინააღმდეგ მათრახი ეხმარა, რომელიც ხელში ეჭირა, და იმდენი ქნა, რომ მისი ნათქვამი ხანის კარზე მიიტანეს. ამის შემდეგ ჩვენ გვიბრძანეს სხვა ელჩებთან ერთად ჩამომხტარვიყავით და არა ხანის კარის წინ, სადაც ჩვეულებრივ ვხტებოდით ხოლმე.

მე სულ იმედი მქონდა, რომ სომხეთის მეფე მოვიდოდა.⁸² აგრეთვე პასექის მახლობელ დღეებში ვილაც მოვიდა

ჩინეიზ-ხანი, ჩინური გრავეურადან სეზე.

ბოლატიდან, სადაც ის გერმანელები ცხოვრობენ, რომელთა გულისთვის მე იქ გამგზავრებას ვაპირობდი; მან მითხრა, ერთი გერმანელი მღვდელი სასახლეში უნდა მოვიდესო. ამიტომ მე ერთხელაც ვერ გავბედე მანგუსთვის მეკითხა, უნდა დავრჩენილიყავი თუ წავსულიყავი. არსებითად მან ნება დაგვართო ორი თვე დავრჩენილიყავით მის ქვეყნებში, მას შემდეგ კი ოთხმა თვემ განვლო და ჩქარა მეხუთე გაივლიდა. უკვე მაისი თავდებოდა, ჩვენ კი იქ ვიყავით იანვრის, თებერვლის, მარტის, აპრილის და მაისის განმავლობაში. რადგან მე არაფერი მესმოდა არც მეფესა, არც იმ მღვდელზე და მეშინოდა, რომ ზამთარში არ შეგვგზავდროდა უკან დაბრუნება (ზამთრის სუსხი კი ერთხელ განცდილი გვქონდა), მე ვაკითხინე მანგუ-ხანისთვის, რა გინდათ გვიყოთ-მეთქი, იმიტომ რომ ჩვენ სიამოვნებით დავრჩებოდით მასთან, თუ ეს მას სურდა; მაგრამ თუ ჩვენ უნდა წავსულიყავით, უმჯობესი იყო ეს ზაფხულში მომხდარიყო.

მანგუ-ხანმა მაშინვე მაცნობა არ მოვწორებოდი, იმიტომ რომ მას სურდა მეორე დღეს ჩემთან ელაპარაკნა. მე დაუყოვნებლივ ვუპასუხე, თუ ჩემთან ლაპარაკი გსურთ, ოსტატ გულილიომის ვაჟი უნდა მოიწვიოთ მეთქი, იმიტომ რომ ჩემი თარჯიმანი ნაკლებ გამოსადეგი იყო. ის, ვინც ხანის სიტყვა მომიტანა, სარკინოზი იყო და ელჩი ვასტაცის კარზე. მან ვასტაცს ურჩია ელჩები გაეგზავნა მანგუ-ხანისთვის. ამ მოლაპარაკებაში დრო გადიოდა, ვასტაცს კი ეშინოდა თათრები ჩემს ქვეყნებს არ შემოესიონო. მან ელჩები გამოგზავნა და როცა შეიტყო რას წარმოადგენდნენ თათრები, ისინი აბუჩად აიგდო და არ მოისურვა მათთან საზავო მოლაპარაკება დაეწყო; ისინი კი ჯერ არ შესევინან მის მიწა-წყალს. ამას ხელი შეუშალა მისმა მზადებამ თავის დასაცავად; თათრები არასოდეს ამა თუ იმ ქვეყანას არ იპყრობენ თუ არ თვალთმაქცობით; და როდესაც ისინი ვინმესთან მშვიდობიანობას ამყარებენ, ამას მის მოსასპობად იყენებენ.

ამ სარკინოზმა ცნობების შეგროვება დაიწყო პაპსა და საფრანგეთის მეფეზე, იკითხა თუ რა გზით შეიძლებოდა მათთან მისვლა. ბერმა საიდუმლოდ გამაფრთხილა, ნუ უპასუხებ,

იმიტომ რომ მას უნდა საშუალება იპოვოს მათთან ელჩების გასაგზავნად. მე დავდუმდი, რადგან არ მინდოდა პასუხი გამეცა. მან რაღაც სალანძღავი სიტყვით მომმართა, რისთვისაც მისი გასამართლება უნდოდათ და ან მოჰკლავდნენ ან სცემდნენ სისხლის დანთხევამდე, მაგრამ შე წინააღმდეგე.

ახალი უმხმედრა მანგუ-ხანთან

მეორე დღეს, ესე იგი სულიწმინდის მოფენის დღის წინა კვირას, მე სასახლეში წამიყვანეს. სახელმწიფოს მდივნები, რომელთაგან ერთი, მონგოლი, ხანის მეწოდელ ითვლება, სხვები კი სარკინოზები არიან, ხანის სახელით შემეკითხნენ, რისთვის ხარ მოსული აქაო. მაშინ მე გავიმეორე რაც უკვე ნათქვამი მქონდა, როგორ მივედი სარტახთან, ხოლო სარტახისგან ბათოსთან და როგორ გამომგზავნა ბათომ აქ. მე მათ ვუბასუხე: „მე არაფერი მაქვს სათქმელი ვისგანაც უნდა იყოს ეს (იმიტომ რომ თქვენ უნდა იცოდეთ, რაც ბათომ მოიწერა); მე მხოლოდ ღვთის სიტყვა უნდა ვუქადაგო, ვისაც მისი მოსმენა სურს“. ამ სიტყვებზე ისინი შემეკითხნენ, რა ღვთაებრივი სიტყვა გინდათ გვაუწყოთო; ფიქრობდნენ, რომ მე მრავალ სხვადასხვა რაიმე კარგი ამბის წინასწარმეტყველებას ვაპირებდი. მე ვუბასუხე: „თუ თქვენ გსურთ, რომ ღვთაებრივი სიტყვა ვიქადაგო, ერთი თარჯიმანი მომეციო“. მათ მიბასუხეს: „ჩვენ უკვე კაცი გავგზავნეთ მის მოსაქებნად; თქვენ მისი მეშვეობით ილაპარაკებთ შეძლებისამებრ და ჩვენ კარგად გაგიგებთ“. და დაჟინებით მომთხოვეს მელაპარაკნა.

მაშინ მე წარმოვთქვი: „ვისაც მრავალი მიეცა, მრავალი მოეთხოვება; აგრეთვე ვინც მრავალი მიიღო, ფრიად უნდა შეიყვაროს“. ამ ღვთაებრივი სიტყვების შემდეგ მანგუ-ხანს ვუთხარი, რომ ღმერთმა მას დიდი ძლიერება მიანიჭა და რომ სიმდიდრე, რომელიც მან მიიღო, მოცემულია არა წარმართების კერპებისაგან, არამედ ყოვლის შემძლე ღმერთისაგან, რომელმაც ზეცა და დედამიწა გააჩინა; მის ხელშია სამეფო და მას ბატონობა ერთი ერიდან მეორეზე გადააქვს ადამიანთა შეცოდების გამო. იმიტომ თუ მას ღმერთი უყვარს, ყო-

ველივეს მიაღწევს, თუ არა—მან ანგარიში უნდა ჩააბაროს უკანასკნელ გროზამდე. ამაზე ერთმა სარკინოზმა მითხრა: „განა არსებობს ადამიანი, რომელსაც ღმერთი არ უყვარდეს?“ მე ვუპასუხე: „უკეთუ ვისმე უყუარდეს მე, სიტყვანი ჩემნი დაიმარხეს, ხოლო რომელსა არა უყუარდეს მე, სიტყვანი ჩემნი არა დაიმარხეს“ (იოანე, 14). მაშასადამე, ვინც ღვთის მცნებას არ ასრულებს, მას ღმერთი არ უყვარს. მაშინ სარკინოზმა მითხრა: „განა თქვენ ზეცაზე ყოფილხართ, რათა ღვთის მცნებანი გაგეგოთ?“—„არა, მაგრამ ღმერთმა თავისი მცნებანი წმინდა ადამიანებს გადასცა და თვით ის ზეციდან ჩამოვიდა, რათა ყველა ადამიანისთვის ესწავლებია; ეს მცნებანი ჩვენ ბიბლიაში გვაქვს და ადამიანის მოქმედების მიხედვით ვატყობთ, იცავს იგი მათ თუ არა“. ის შემეკითხა: „გინდათ თუ არა თქვენ სთქვათ, რომ მანგუ-ხანი არ იცავს ღვთის მცნებათ?“ მე ვუთხარი: „თქვენ სთქვით, რომ თარჯიმანი მოვაო; და თუ მანგუ-ხანი ნებას დამრთავს, მე მის წინაშე ვიტყვი როგორია ღვთის მცნებანი; ის თვით განსჯის, იცავს ის მათ თუ არა“. ამის შემდეგ მე გამშორდნენ, ხოლო ხანს უთხრეს, თითქო მე მეთქვას, რომ ის კერპთაყვანისმცემელი იყოს და არ იცავდეს ღვთის მცნებათ.

მეორე დღეს ხანმა თავისი მდივნები გამომიგზავნა, რომელთაც მითხრეს: „ჩვენმა პატრონმა თქვენთან გამოგვგზავნა და შემოგითვალათ, რომ თქვენ აქ ქრისტიანები, სარკინოზები და კერპთაყვანისმცემლები ხართ. თვითეული თქვენგანი ამბობს, ჩემი სჯული საუკეთესოა, ხოლო ჩემი წერილი, ესე იგი წიგნები, ყველაზე ჭეშმარიტია; ამიტომ მას სურს, რომ ყველანი ერთ ადგილას შეიკრიბოთ და თვითეულმა თქვენგანმა დასწეროს სარწმუნოების მცნებანი, რათა მან შესძლოს სიმართლის გაგება“. მიშინ მე ვთქვი: „მადლობა ღმერთს, რომელმაც ხანს ეს აზრი ჩააგონა! ჩვენი წერილი გვასწავლის, რომ ღმერთის მსახურმა კი არ უნდა იბაექროს, არამედ ის გულმოწყალები უნდა იყოს ყველას მიმართ. მე მზად ვარ ყოველი სიძულვილის და შიშის გარეშე ქრისტიანების სარწმუნოებასა და სასოებაზე ანგარიში ჩავაბარო ყველას, ვინც შემე-

კითხება“. მათ ჩემი პასუხი ჩასწერეს და ხანს მიუტანეს. ნესტორიანელებსაც უბრძანეს ყოველივე დაეწერათ, რის თქმაც უნდოდათ; იგივე მოსთხოვეს სარკინოზებსაც და კერპთაყვანისმცემელ ქურუმებსაც (ტუინებსაც).

მეორე დღეს მდივნები ხელახლა მოვიდნენ ჩემთან და მითხრეს: „მანგუ-ხანს სურს გაიგოს, რისთვის მოგზაურობთ ამ ქვეყნებში. მე ვუპასუხე: „მან ეს უნდა იცოდეს ბათოს წერილებიდან“. მათ განაგრძეს: „ბათოს წერილები დაიკარგა, ხანს კი დაავიწყდა რა მოსწერა ბათომ; მას სურს ეს თქვენგან გაიგოს“. ცოტა არ იყოს გამხნივებულმა ვუპასუხე: „ჩვენი სჯული გვაკისრებს ვალდებულებას სახარება ვუქადაგოთ ყოველ ადამიანს. როდესაც მონგოლთა მოდგმის სახელი გავიგე, სურვილი აღმეძრა აქ მოვსულიყავი და ამ სურვილით შთაგონებულმა გავიგე, რომ სარტახი ქრისტიანი არისო. ამიტომ მისკენ გავემართე. ჩემმა პატრონმა, ფრანკთა მეფემ მას წერილი გამოუგზავნა, რომელიც კეთილ სიტყვებს შეიცავს; სხვათა შორის ის ამბობს ვინ ვართ ჩვენ და სარტახს სთხოვს, ნება დაგვრთოს მონგოლებს შორის ვიცხოვროთ. სარტახმა ჩვენ ბათოსთან გაგვაგზავნა, ხოლო ბათომ მანგუ-ხანთან; ამიტომ ჩვენ მას ვთხოვეთ და ახლაც ვთხოვთ ნება დაგვრთოს აქ დავრჩეთ“. მდივნებმა ყოველივე ეს ჩასწერეს და მას მიუტანეს მეორე დღეს. მან ხელახლა შემომითვალა: „ხანს კარგად ესმის, რომ თქვენ არავითარი მინდობილობა არ გაქვთ მისთვის გადასაცემად და მხოლოდ ლოცულობთ მისთვის, როგორც სხვა მართალი მღვდლები; მაგრამ მას სურს გაიგოს, ყოფილან თუ არა თქვენი ელჩები ჩვენთან და გამოგვიგზავნია თუ არა ჩვენ ჩვენი ელჩები თქვენთან?“ მაშინ მე მათ ვუამბე ყველაფერი, რაც დავითისა და ძმა ანდრიას შესახებ ვიცოდი, ხოლო მათ ყოველივე ეს ჩასწერეს და ხანს მიუტანეს. მან ხელახლა შემომითვალა: „ჩვენი პატრონი ხანი ამბობს: თქვენ აქ დიდ ხანს დარჩით: მას სურს, რომ თქვენ შინ დაბრუნდეთ და გკითხავთ, თან წაიყვანთ თუ არა მის ელჩებს“.

მე მათ ვუპასუხე: „მე ვერ გავბედავ მისი ელჩები გავიყვანო მისი მიწა-წყლის საზღვრებიდან, იმიტომ რომ ჩვენსა და

თქვენს შორის სძევს ქვეყნები, რომელნიც ომობენ, არის ზღვები და მთები; მე ერთი საბრალო ბერი ვარ; ამიტომ მე ვერ ვაგებდავ მათი წაყვანა ვიკისრო“. მათ ყოველივე ეს ჩაიწერეს და უკან დაბრუნდნენ.

დადგა სულიწმინდის მოფენის უქმის ძალი. ნესტორიანელებმა ისტორია დასწერეს სამყაროს დასაბამიდან ქრისტეს ვნებამდე, ხოლო ვნების შემდეგ რამდენიმე სიტყვა სიქვეს ამაღლებასა, მიცვალებულთა მკვდრედით აღდგენასა და უკანასკნელ სამსჯავროზე. ამ ისტორიაში ბევრი რამ იყო მიუღებელი და მე ეს მათ ვუჩვენე. ჩვენ დავსწერეთ სარწმუნოების სიმბოლო: „მწამს ერთი ღმერთი“. შემდეგ მათ ვკითხე, როგორ გინდათ იმოქმედოთ-მეთქი. მიპასუხეს, ჯერ გვინდა სარკინოზებს შევეკამათოთო. მე მათი ყურადღება მივაქციე იმას, რომ ეს არ იქნებოდა კარგი, ვინაიდან სარკინოზები ჩვენთან ერთად სცნობენ, რომ მხოლოდ ერთი ღმერთი არსებობს-მეთქი: „მაშასადამე თქვენ ამ მხრიდან დამხმარეები გეყოლებათ წარმართების წინააღმდეგ“. მათ მიიღეს ჩემი შენიშვნა. შემდეგ მათ შევეკითხე, იცოთ თუ არა როგორ წარმოიშვა ქვეყანაზე კერპთაყვანისმცემლობა-მეთქი; ეს მათ არ იცოდნენ. როდესაც მე ეს მათ ავუხსენი, სთქვეს: „ეს თქვენ მათ უამბეთ და ჩვენ მაგივრად ილაპარაკეთ, იმიტომ რომ ძნელია თარჯიმანის შემწეობით ლაპარაკი“. მე ვუპასუხე: „ვნახოთ როგორ მოიქცევით მათ მიმართ. მე წარმართების შეხედულებას დავიცავ, თქვენ კი ქრისტიანებისა დაიცავით. წარმოიდგინეთ, რომ მე იმ სექტის წევრი ვარ, რომელიც ფიქრობს, რომ ღმერთი არ არსებობს; თქვენ დაასაბუთეთ, რომ ღმერთი არსებობს. იმიტომ რომ არის სექტა, რომელიც ამტკიცებს, რომ ამა თუ იმ საგნის მთელი სული, მთელი სათნოება ამ საგნის ღმერთს წარმოადგენს და სხვა ღმერთი არ არსებობს“. მაგრამ ნესტორიანელებმა ვერაფრის დასაბუთება შესძლეს, მხოლოდ იმას იმეორებდნენ, რაც ბიბლიაში სწერია. მე მათ ვუთხარი: „მათ ბიბლია არ სწამთ. თქვენ ერთ რამეს დაიმოწმებთ, ხოლო ისინი მეორეს“. მე მათ ვურჩიე, ჩემთვის მოენდოთ მათთან კამათი, იმიტომ რომ თუ მე დავ-

მარცხდებოდი, ისინი კიდევ იპოვნინდნენ ლაპარაკის გაგრძობის საშუალებას. ისინი დამეთანხმნენ.

სულიწმინდის მოფენის წინაღლით ჩვენ თავი მოვიყარეთ ჩვენს სამლოცველოში და მანგუ-ხანმა სამი მდივანი გამოგვიგზავნა მედიატორებად. ერთი ქრისტიანი, ერთი სარკინოზი, ხოლო მესამე წარმართი. ერთმა მათგანმა გამოაცხადა: „მანგუს ბრძანება შემდეგია, და არავენ გაბედოს სთქვას, რომ ეს ბრძანება განსხვავდება ღვთის ბრძანებისგან. ის ბრძანებს, რომ არავენ უსიამოვნო ან სალანძღავი სიტყვები არ იხმაროს თავისი მოწინააღმდეგის მიმართ. არც რაიმე აურზაური გამოიწვიოს, რასაც შეუძლია ხელი შეუშალოს ამ კრებას; დამნაშავეს სიკვდილი ელის“. მაშინ ყველანი დადუმდნენ.

იქ დიდძალმა ხალხმა მოიყარა თავი, იმიტომ რომ თვითელმა მხარემ საუკეთესო მცოდნეები მოიწვია თავისი ტომიდან და მრავალი სხვაც დაესწრო. ქრისტიანებმა შუაში ჩამიყენეს და ტუინებს უთხრეს კამათი დაეწყოს ჩემთან. მაგრამ ტუინებმა, რომელნიც იქ ძალიან ბევრნი იყვნენ, დრტვინვა დაიწყეს მანგუ-ხანის წინააღმდეგ, იმიტომ რომ არასოდეს არც ერთ ხანს არ უცდია მათი საიდუმლოების გამომჟღავნება. მათ ჩემს წინააღმდეგ გამოიყვანეს ერთი ვინმე, ხატაეთიდან მოსული, რომელსაც თარჯიმანი ჰყავდა. ჩემი თარჯიმანი ოსტატი გუილიომის ვაჟი იყო; მან მითხრა: „მეგობარო, თუ თქვენ ძლიერი არა ხართ, თქვენზე უფრო მეცნიერი მოძებნეთ“. მე დავდუმდი. მაშინ ტუინი შემეკითხა, რის შესახებ მინდოდა კამათი პირველ რიგში, ქვეყნის დასაბამზე თუ სულფა მომავალზე სიკვდილის შემდეგ. მე ვუპასუხე: „მეგობარო, ეს არ შეიძლება ჩვენი თათბირის დასაწყისი იყოს. ყოველი საგანი ღვთისგან გამომდინარეობს და ის ყოველი საგნის წყარო და არსებაა; ჩვენ კამათი ღმერთისგან უნდა დავიწყოს, მის შესახებ თქვენ სხვა აზრი გაქვთ, ვიდრე ჩვენ, მანგუს კი სურს იცოდეს როგორია საუკეთესო შეხედულება ღმერთზე“. მედიატორებმა განსაჯეს, რომ ეს სწორი იყო.

ნესტორიანელებს სურდათ ამ თეზისებს შეხებოდნენ, იმიტომ რომ უკეთ ჰქონდათ შესწავლილი; ისინი ყველანი ერთიკოსი მანიქეველნი არიან და ფიქრობენ, რომ საგნების ნახევარი ცუდია, ხოლო ნახევარი კარგი, და ორი პრინციპი არსებობს; და ყველა ისინი ფიქრობენ, რომ სულელები ერთი სხეულიდან მეორეში გადადიან. სხვათა შორის, ყველაზე განსწავლული ნესტორიანელი ხუცესი შემეკითხა, შეუძლიათ თუ არა ცხოველების სულებს სადმე თავი შეაფარონ ისე, რომ იძულებული არ გახდნენ მომსახურება გასწიონ სიკვდილის შემდეგო.

ამ ცდომილების დასადასტურებლად, როგორც ოსტატმა გულიომმა მიაჩნო, ხატებითიდან ერთი ბავშვი მოეყვანათ, რომელიც გარეგნულად სამ წელიწადზე მეტისა არ ყოფილიყო. ამისდა მიუხედავად მას სრული კკუა ჰქონებოდა და მის შესახებ თურმე ამბობდნენ, სამჯერ განიცადა განხორციელება⁸³ და წერა-კითხვა იცოდაო. მე ვუთხარი ზემოხსენებულ ტუინს: „ჩვენ მტკიცედ გვწამს მთელი გულით და ჩვენი პირითაც ვადასტურებთ, რომ მხოლოდ ერთი ღმერთი არსებობს, ერთადერთი და სავსებით განუყოფელი. თქვენ რაღა გწამთ?“ მან მაპასუხა: „უგუნურნი ამბობენ, რომ მხოლოდ ერთი ღმერთი არსებობს, მაგრამ გონიერნი ამტკიცებენ, რომ ღმერთი რამდენიმეა. განა თქვენს ქვეყანაში რამდენიმე დიდი ბატონი არ არის, აქ კი ერთი უდიდესი—სახელდობრ მანგუ-ხანი? იგივე ითქმის ღმერთებზე, ვინაიდან ისინი სხვადასხვანი არიან სხვადასხვა ქვეყანაში“. მე განვაგრძე: „თქვენ ცუდი მაგალითი მოიყვანეთ; შეუძლებელია ადამიანებსა და ღმერთს შორის მსგავსება არსებობდეს; თუ ასე ვიმსჯელებთ, ყოველი ძლიერი ადამიანისთვის შეიძლებოდა მის ქვეყანაში ღმერთი გვეწოდებია“.

როდესაც მე ამ შედარების გაბათილება დავიწყე, მან დამასწრო და მკითხა: „როგორია თქვენი ღმერთი, რომლის შესახებ თქვენ ამბობთ, რომ ის ერთიაო?“ მე ვუპასუხე: „ჩვენი ღმერთი ყოვლის შემძლეა, სხვა არ არსებობს მის გარდა, მას არავის მხრით დახმარება არ სჭირდება; მაგრამ ჩვენ

ყველანი მის დახმარებას ვსაქიროებთ. ადამიანებზე ეს არ ითქმის, არავის შეუძლია ყველაფერი გააკეთოს მარტოდ-მარტომ; ამიტომ საჭიროა, რომ დედამიწაზე რამდენიმე ბატონი არსებობდეს, ვინაიდან ერთს არ შეუძლია ყველაფრის მართვა. ჩვენმა ღმერთმა ყველაფერი იცის, ამიტომ მას არ ესაქიროება ვისიმე რჩევა; კიდევ მეტი: ყოველი მეცნიერება მისგან გამომდინარეობს. ის ყოვლის მომხადლებელია და არ საჭიროებს ჩვენგან რაიმეს მიმადლებას. კიდევ მეტი: ჩვენ ვცხოვრობთ, ჩვენ ვმოძრაობთ და ჩვენ ვარსებობთ მასში. ასეთია ჩვენი ღმერთი და საჭირო არაა სხვა ღმერთის წარმოდგენა“. — „არა, მიპასუხა მან, ეს ასე არ არის. ზეცაში უზენაესი ღვთაება არსებობს, რომლის წარმოშობა ჩვენ ჯერ კიდევ არ ვიცით; მაგრამ მის ქვემოთ ათი სხვა ღმერთი არსებობს, ხოლო მათ ქვემოთ ქვემდებარე ღმერთები არიან. მიწაზე მათი რიცხვი უთვალავია“. რადგან მას სურდა ამაზე სხვა ზღაპრები ამოექარგა, მე ვკითხე, გწამთ თუ არა, რომ ეს უზენაესი ღმერთი ყოვლის შემძლეა-მეთქი; კითხვები მივეცი სხვა ღმერთების შესახებაც.

მან გვერდი აუხვია ჩემს კითხვას და თავის მხრით მკითხა: „თუ თქვენი ღმერთი ისეთია, როგორც თქვენ ამბობთ რატომაა მის მიერ შექმნილი საგნების ნახევარი ცული?“ — „ეს სწორი არაა, ვუპასუხე მე, ის, ვინც ბოროტება შექმნა, ღმერთი არ არის. და ყოველივე რაც არის, კეთილია“. ყველა ტუინი გაკვირვებული დარჩა ჩემი პასუხით და ის ჩაიწერეს როგორც ყალბი და შეუძლებელი. შემდეგ მე მკითხეს: „მაშ, საიდან მოდის ბოროტება?“ — „თქვენ კითხვას უკულმა სვამთ“, ვთქვი მე. „სანამ გამოიძიებდეთ საიდან მოდის ბოროტება, თქვენ უნდა იკითხოთ, რა არის იგი. მაგრამ დავუბრუნდეთ პირველ კითხვას: გწამთ თუ არა, რომ ყოვლის შემძლე ღმერთი არსებობს? შემდეგ მე თქვენ გიპასუხებთ ყველაფერზე, რასაც მკითხავთ“. ის დაჯდა და დიდხანს უარს ამბობდა პასუხის გაცემაზე, სანამ დამსწრე მდივნებმა ხანის სახელით არ უბრძანეს ჩემთვის ეპასუხა. ბოლოს სთქვა, ყოვლის შემძლე ღმერთი არ არსებობსო. მაშინ სარკინოზებს სიცილი აუტყდათ.

კა მეც, ტუინსაც და მის თარჯიმანსაც. ხანი შემეკითხა: „მართალი მითხარბით, სთქვით თუ არა თქვენ იმ დღეს, როდესაც მე მდივნები გამოგიგზავნეთ, რომ მე ტუინი ვარ?“ მე ვუპასუხე: „ხელმწიფევე, მე ეს არ მითქვამს; თუ თქვენ გნებავთ, მე გაგიმეორებთ ჩემს სიტყვებს“. მართლაც გავიმეორე ჩემი ნათქვამი, ხოლო მან მიპასუხა: „მე ვფიქრობდი, რომ თქვენ არ წარმოგიტქვამთ ეს სიტყვები, იმიტომ რომ თქვენ არ შეგეძლოთ ასე გელაპარაკნათ; თქვენი თარჯიმანის ბრალია, რომ თქვენი ნათქვამი ასე ცუდად გადმოთარგმნა“. მან გამომიწია კვერთხი, რომელზედაც ის ეყრდნობოდა და მითხრა: „ნურადურის გეშინიათ“. მე გავიციე და ხმადაბლა ვუთხარი: „თუ მე მშინებოდა, აქ არ მოვიდოდი“. მან თარჯიმანს ჰკითხა, რა სთქვაო, ხოლო თარჯიმანმა ჩემი სიტყვები განუმეორა. ამის შემდეგ მან თავისი მრწამსი მითხრა: „ჩვენ მონგოლებს გვწამს, რომ მხოლოდ ერთი ღმერთი არსებობს, რომლის წყალობით ვცოცხლობთ და მოვკვდებით, და ჩვენ მართალი გული გვაქვს მისთვის“.

მე მას ვუთხარი: „დაე ღმერთმა თავისი წყალობა არ მოგაკლოთ, იმიტომ რომ უამისოდ არაფერი შეგიძლიათ“. ხანმა იკითხა, რა სთქვაო, თარჯიმანმა განუმეორა, ხოლო მან დაუმატა: „ისევე როგორც ღმერთმა ხელს რამდენიმე თითი მისცა, ისევე ადამიანებს რამდენიმე გზა მიანიჭა. ღმერთმა თქვენ საღმრთო წერილი გაუწყათ, თქვენ ქრისტიანები კი მას არ იცავთ. იქ არ სწერია, რომ ერთმა მეორეს უნდა შეაგინოს, ხომ მართალია?“ — „არა ხელმწიფევე, ვუპასუხე მე, — მე თქვენ თავიდანვე მოგახსენეთ, რომ არავისთან უთანხმოების ქონა არ მსურვებია“. — „მე თქვენზე არ ვლაპარაკობ, მითხრა მან; — აგრეთვე იქ არ სწერია, რომ ადამიანმა სამართალი უნდა უარჰყოს ფულის გულისათვის“. — „არა, ხელმწიფევე, ვუპასუხე მე: რა საკვირველია, მე ამ ქვეყნებში ფულის მოსახვეჭად არ მოვსულვარ; პირიქით, მე უარი ვთქვი იმაზეც, რასაც მთავაზობდნენ“. და იქვე იდგა მდივანი, რომელმაც დაადასტურა, რომ უარი ვთქვი ერთ იასკოსა და აბრეშუმის ქსოვილებზე. „მე ამაზე არ ვლაპარაკობ, სთქვა მან, — ღმერთმა თქვენ აღთქმის წიგნი მოგ-

ცათ, თქვენ კი მას არ იცავთ. ჩვენ მან მისნები მოგვცა, ჩვენ კი ვაკეთებთ, რასაც ისინი გვეუბნებიან და მშვიდობიანად ვცხოვრობთ“. თუ არ ვცდები, მან ოთხჯერ მაინც დალია ამ დიალოგის დასრულებამდე. თუმცა მე ველოდი, რომ ის თავისი სარწმუნოების სხვა მხარესაც აღიარებდა, მაგრამ ჩემს უკან დაბრუნებაზე დაიწყო საუბარი და მითხრა: „დიდი ხანია რაც თქვენ აქ ხართ; ჩემი სურვილია თქვენ გაემგზავროთ. თქვენ ამბობთ, რომ არ გასურთ ჩემი დესპანები წაიყვანოთ თან; იკისრებთ თუ არა ჩემი სიტყვების გადაცემას, თუ მხოლოდ ჩემს წერილებს წაიღებთ?“

ამის შემდეგ მე არც შემთხვევა მქონია, არც დრო მისთვის კათოლიკური რელიგია ამეხსნა. არავის შეუძლია მის წინაშე იმდენი ილაპარაკოს, რამდენიც მას სურს, თუ ის ელჩი არ არის; ელჩს კი შეუძლია სთქვას ყოველივე, რაც სურს, და მას ყოველთვის ჰკითხავენ ხოლმე, დასამატებელი ხომ არაფერი გაქვსო. რაც შემეხება მე, ნება არ მქონდა მეტი მელაპარაკნა, არამედ მისი შეკითხვები უნდა მომესმინა და მათზე პასუხი გამეცა. მე ვუპასუხე, თქვენი სიტყვები უნდა გამაგებინოთ და ჩამაწერინოთ-მეთქი. მე სიამოვნებით ვიკისრე, შეძლებისდაგვარად მისი სიტყვები აღმენუსხა. შემდეგ მან მკითხა, ოქრო, ვერცხლი ან მდიდრული ტანისამოსი ხომ არ გინდაო. მე ვუთხარი: „ჩვენ არ ვღებულობთ ასეთ რამეებს; მაგრამ ჩვენ არაფერი გვაქვს მგზავრობის ხარჯების დასაფარავად და, თუ თქვენი დახმარება არ გვექნა, ვერ შევძლებთ თქვენი სამფლობელოებიდან გასვლას“. მაშინ მან სთქვა: „მე თქვენთვის მოვაცემინებ ყველაფერს, რაც თქვენთვის აუცილებლად საჭიროა მთელ ჩემს იმპერიასში; კიდევ მეტი გინდათ?“ მე ვუპასუხე: „ეს ჩეთვის საკმაოა“. შემდეგ მკითხა: „სანამდე გინდათ მიგიყვანონ?“. მე ვუპასუხე: „თქვენი ძალა-უფლება სომხეთის სამეფომდე ვრცელდება; იქამდე რომ მიმიყვანდნენ, მე კმაყოფილი ვიქნებოდი“. მან მითხრა: „მე თქვენს თავს იქამდე მივაყვანინებ; შემდეგ თქვენვე იზრუნეთ თქვენს თავზე“. და დაუმატა: „ყოველ თავს ორი თვალი აქვს, ამისდა მიუხედავად ერთი მხედველობა არსებობს, და საითკენაც ერთი თვალი

გაიხედავს, მეორეც იქით მიიმართება. თქვენ აქ ბათოს მხრიდან მოხველით, საჭიროა, რომ მასთანვე დაბრუნდეთ“. როდესაც მან დაასრულა, მე ვთხოვე, ნება მომეცით ვილაპარაკო-მეთქი. ილაპარაკეთო, მითხრა, და მე სიტყვა ავიღე: „ხელმწიფევ, ჩვენ მეომრები არა ვართ. ჩვენ გვინდა, რომ მსოფლიოს; ძლიერება იმათ ეკუთვნოდეთ, ვინც მას მეტი სამართლიანობით მართავს ღვთის ნების მიხედვით. ჩვენი ვალდებულებაა ადამიანებს ვასწავლოთ ღვთის ნების მიხედვით იცხოვრონ. ამისთვის მოვედით ამ ქვეყანაში და აქ სიამოვნებით დავრჩებოდით, თუ ეს თქვენთვის სასურველი ყოფილიყო. მაგრამ თუ თქვენ უმჯობესად მიგაჩნიათ, რომ ჩვენ უკან დავბრუნდეთ, ჩვენ ამას ვიზამთ, მე უკან დავბრუნდები და თქვენი წერილების გადაცემას ვიკისრებ, როგორც ეს შემიძლია და როგორც თქვენი განკარგულება იქნება. მაგრამ მე მინდოდა თქვენი დიდებულებისთვის მეკითხნა, როდესაც თქვენს წერილებს მივიტან, ნებას ხომ არ დამრთავთ უკან დავბრუნდე, განსაკუთრებით იმიტომ რომ თქვენ აქ ბოლაკში საწყალი ქვეშევრდომები გყავთ, რომელნიც ჩვენს ენაზე ლაპარაკობენ; მათ არ ჰყავთ მღვდლები, რომელთაც მათი და მათი ბავშვების დარიგება შეეძლოთ სარწმუნოების საკითხებში; მე სიამოვნებით ვიცხოვრებდი მათ შორის“. მან მკითხა: „გამოგზავნიან თუ არა ხელახლა თქვენი პატრონები ჩემთან?“ მე ვუპასუხე: „ხელმწიფევ, მე არ ვიცი რა განზრახვები აქვთ ჩემს პატრონებს; მაგრამ მე მათგან ნებართვა მივიღე ყველგან წავიდე, სადაც მსურს და სადაც ღვთაებრივი სიტყვის ქადაგებაა საჭირო: მე კი მგონია, რომ ეს თქვენს ქვეყნებშია საჭირო; იმიტომ სულერთია, გამოგვიგზავნით ჩემი მეფე ელჩებს თუ არა, მე აქ დავბრუნდები, თუ თქვენ ნებას დამრთავთ“. მაშინ ის დადუმდა და დიდხანს თითქოს ჩაფლული იყო თავის აზრებში, ხოლო თარჯიმანმა მითხრა, მეტს ნულარაფერს იტყვიო. მე კი შემკრთალი ველოდი მის პასუხს. ბოლოს მან მითხრა: „თქვენ გრძელი გზა უნდა განვლოთ; გამაგრდით საკვებით, რათა თქვენს ქვეყანაში ჯანმრთელად მიხვიდეთ“. და მან ჩემთვის

სასმელი მოაცემინა. შემდეგ გავიდა და მე ის აღარ მჩანს. თუ მე სასწაულების მოხდენა შემძლებოდა მოსე წინასწარ-მეტყველივით, შეიძლება ის მოთვინიერებულყო.

კარათაყვანისმცემელთა ხუცები

ამრივად მისნები, როგორც თვით მან სთქვა, მათი ხუცე-ბი არიან და ყოველივე, რასაც ისინი ბრძანებენ, დაუყოვნებ-ლივ სრულდება. მე მოგახსენებთ როგორია მათი მსახურება, რამდენადაც მე შემიძლია იმის მიხედვით განვსაჯო, რაც ოსტატმა გულიომმა და სხვებმა მითხრეს დასაჯერებელი-ისინი მრავალრიცხოვანი არიან და ერთი უფროსი ჰყავთ, რომელიც მღვდელთმთავარივით არის; მას თავისი სახლი მუ-დამ მანგუ-ხანის მთავარი ბინის პირდაპირ აქვს, ერთი ქვის გასროლის მანძილზე. როგორც უკვე ვთქვით, მის ზედამხედვე-ლობის ქვეშ არის ფორნები, რომელნიც მათ კერპებს ატა-რებენ. სხვები სასახლის უკან ცხოვრობენ, მათთვის მიჩნეულ ადგილებზე.

ამ მისნებს ქვეყნის ყოველი კუთხიდან სთხოვენ რჩევას. ზოგიერთი მათგანი ვარსკვლავთმრიცხველობაშია განსწავლუ-ლი; ეს განსაკუთრებით მათ უფროსზე ითქმის; ისინი წინასწარ-მეტყველობენ მზის და მთვარის დაბნელებას და როდესაც ეს უნდა მოხდეს, მთელი მოსახლეობა მათ საკვებს აწვდის, ისე რომ მათ თავიანთი სახლი არ უნდა დასტოვონ. როდე-საც მზის თუ მთვარის დაბნელება დასრულებულია, ისინი ზარებს რეკენ და დაფდაფებს ურტყამენ, ამასთანავე ხმამალა ჰყვირიან; ერთი სიტყვით, დიდი ღრიანცელი ატყდება ხოლმე. შემდეგ ისინი უზომო მხიარულებას იწყებენ და გადაჭარბებით ბევრს ჭამენ და სვამენ. ისინი წინასწარმეტყველებენ წალმართ და უკუღმართ დღეებს ცხოვრების ყველა შემთხვევისათვის. ამი-ტომ თათრები არასოდეს ომს არ აცხადებენ და არასოდეს ბრძო-ლას არ იწყებენ მათ დაუკითხავად, და ისინი კარგა ხნის წინათ დაბრუნდებოდნენ ჰუნგრეთში, თუ მათ მისნებს ამის ნება დაერ-თოთ. მისნები ცეცხლში ატარებენ ყველაფერს, რაც სასახლე-ში იგზავნება და ამისთვის კარგ წილს ლებულობენ. ისინი

ცეცხლით სწმენდენ აგრეთვე მიცვალებულთა მიერ დატოვებულ ავეჯს. როდესაც ვინმე კვდება, ისინი განზე ალაგებენ ყველაფერს, რაც მას ეკუთვნოდა, და არავის სასახლიდან ნებას არ აძლევენ ხელი მოჰკიდოს რომელიმე გაუწმენდელ საგანს. მე ამის დაკვირვება მოვახდინე დიუფლის სასახლეში, სადაც მას სული აღმოხდა ჩვენი იქ ყოფნის დროს; ამითვე აიხსნება თუ რატომ გაატარეს ძმა ანდრია და მისი თანამგზავრები ცეცხლში: ერთი იმიტომ, რომ მათ საჩუქრები მიჰქონდათ, მეორე იმიტომ, რომ ეს საჩუქრები ეკუთვნოდა კენხანს, რომელიც ცოტა ხნის წინათ გარდაიცვალა. ჩემს მიმართ ასე არ მოქცეულან, იმიტომ რომ მე არაფერი მიმიტანია. თუ ცეცხლით განწმენდის დროს რომელიმე ცხოველი ან ნივთი მიწაზე დაეცა, ის მისნების საკუთრება ხდება.

ამ უკანასკნელთ აგრეთვე ჩვეულებად აქვთ მაისის მთვარის თვის მეცხრე დღეს თავი მოუყარონ და შესწირონ ჯოჯის ყველა თეთრი ჭაკი ცხენი. ქრისტიანი მღვდლები ვალდებული არიან ამ ცერემონიას დაესწონთ თავიანთი საცეცხლურით. ისინი მიწაზე ასხამენ თავიანთ ახლადგაკეთებულ კუმისს და ეს დიდ დღესასწაულად ითვლება, ვინაიდან, როგორც ისინი ამბობენ, ამ დღეს პირველად სვამენ ახალ კუმისს; ეს ჰგავს იმას, რაც ზოგიერთ ჩვენს ქვეყანაში ყურძნის კრეფის დროს ხდება წმინდა ბართლომეს ან წმინდა სიქსტეს დღეს, ან კიდევ ხილის კრეფის დროს წმინდა იაკობის ან წმინდა ქრისტეფორეს დღეს. მისნებს უძახიან აგრეთვე ბავშვის დაბადების დროს, რათა მისი ბედი იწინასწარმეტყველონ, ან კიდევ როდესაც ვინმე ავად ხდება, რათა გამოარკვიონ, ბუნებრივია მისი ავადმყოფობა თუ გათვალვის შედეგი.

ლოტარინგიელმა ქალმა, რომლის შესახებ ზემოთ გელაპარაკეთ, ბევრი რამ არაჩვეულებრივი მიაგმო ამ მხრივ.

ერთ დღეს მეტად ძვირფასი ბეწვეულები მიიტანეს თურმე ძღვნად მისი პატრონი ქალის სასახლეში, მისი პატრონი ქალი კი ქრისტიანი იყო, როგორც უკვე ვთქვი. მისნებმა ეს ბეწვეულები ცეცხლში გაატარეს და მეტი დაიტოვეს ვიდრე ერგებოდათ. ერთმა დედაკაცმა, რომლის ზედამხედ-

ველობის ქვეშ იმ მანდილოსნის სალარო იმყოფებოდა, მათ ბრალი დასდო თავისი ქალბატონის წინაშე, ხოლო ამ უკანასკნელმა ისინი გაჰკიცხა. შემდეგ ეს ქალბატონი ავად გახდა და ტკივილები იგრძნო სხეულის ყველა ასოში. დაუძახეს მისნებს, რომელნიც შორიახლოს დადგნენ და ერთ-ერთ ახალგაზრდა ქალიშვილს უბრძანეს, ხელი დაადე მტკივნეულ ადგილს და აიღე რაც იქ ნახოო. ახალგაზრდა ქალიშვილი ადგა, გააკეთა რაც მას უბრძანეს და მის ხელში ქეჩის ნაქერი თუ რალაც ამის მსგავსი აღმოჩნდა. მათ უბრძანეს ეს ნივთი მიწაზე დაედო, მაგრამ როგორც კი ის მიწაზე აღმოჩნდა, ხოხვა დაიწყო ცოცხალი ცხოველივით. როდესაც წყალში ჩასდეს, წურბელას დაემსგავსა; მაშინ მისნებმა სთქვეს: „ქალბატონო, თქვენ ავი თვალი გცემიათ და დაუქრიხართ“. და მათ ბეწვეულების მოპარვა დააბრალეს იმ დედაკაცს, რომელიც მათ სდებდა ბრალს. ის ურდოდან მინდორში გაიყვანეს და შვიდი დღის განმავლობაში ჯოხით სცემეს და სხვადასხვანაირად აწამეს, რათა გამოეტყხათ. ამ წამების დროს მისი ქალბატონი მოკვდა; როდესაც მსახურმა ქალმა ეს უბედურება გაიგო, მან სთქვა: „მე ვიცი, რომ ჩემი ქალბატონი გარდაიცვალა; მომკალით მეც, რათა მას გავყვე, ვინაიდან მისთვის არასოდეს ცუდი არ მიქნია“. რადგან ის არაფერში არ გამოტყდა, მანგუმ ბრძანა, არ მოჰკლათო; მაშინ მისნებმა ზემოხსენებული ქრისტიანი ქალბატონის ბავშვის ძიძას დასდეს ბრალი, ამ ძიძის ქმარი ყველაზე პატივცემული იყო ნესტორიანელ ხუცებს შორის. ეს ქალი საწამებლად წაიყვანეს ერთ მის მხევალთან ერთად, რათა გამოეტყხათ; მხევალი გამოტყდა, რომ მისმა ქალბატონმა ის ცხენთან გაგზავნა, როგორც ერთგვარ მკითხავთან. თვით ქალბატონმა აღიარა, ეს იმისთვის ჩავიდინე, რომ ქმრის გული მომეგო და მისგან რაიმე სიკეთე მიმელო, მაგრამ მისთვის არაფერი მიქნია საზიანოო. მას ჰკითხეს, იცოდა თუ არა ეს შენმა ქმარმაო. მან ის გაამართლა, მან სთქვა, რომ ჩემმა ქმარმა დასწვა ჩემ მიერ დაწერილი ასოებით. ამის შემდეგ ძიძა სიკვდილით დასაჯეს, ხოლო მისი ქმარი, რომელიც ხუცესი იყო, მანგუმ მის ეპისკოპოსს გაუგ-

• სულდაი, ჩინური გრავეირიდან ზეზე.

ზავნა ხატაეთში, რათა ის გაესამართლებია, თუმცა ის არ უცნიათ დამნაშავედ.

იმ ხანებში მანგუ-ხანის პირველმა ცოლმა ვაჟიშვილი შვა; მოწვეულ იქნენ მისნები, რათა ბავშვის ბედი ეწინასწარმეტყველათ; ყველამ ბედნიერი მომავალი უწინასწარმეტყველა, დიდხანს იცხოვრებს და დიდი ხელმწიფე იქნებაო. რამდენიმე დღის შემდეგ ეს ბავშვი მოკვდა. მაშინ გაათურებულმა დედამ მისნები მოაყვანიდა და უთხრა: „თქვენ სთქვით, რომ ჩემი ვაჟი იცოცხლებდა და ის კი მოკვდა“. მათ უპასუხეს: „დიუფალო, ჩვენ ვხედავთ ჯადოქარს, შირინას ძიძას, რომელიც იმ დღეს მოჰკლეს. აი მან მოჰკლა თქვენი ვაჟი, ჩვენ დავინახეთ როგორ წაიღო თან“.

მიცვალეულ ძიძას ურდოში მოზრდილი ქალ-ვაჟი დარჩენოდა; გონებადაკარგულმა ხანის ცოლმა ორივე მოაყვანიდა და მოაკვლევინა, ახალგაზრდა ვაჟი—მამაკაცს, ხოლო ახალგაზრდა ქალი—დედაკაცს, რათა შური ეძია თავისი საკუთარი ვაჟის მაგიერ, რომელიც, მისნების სიტყვით, თითქო მათი დედის მიერ იყო მოკლული. ცოტა ხნის შემდეგ ხანმა სიზმარი ნახა; მას ეს ბავშვები დაესიზმრა, ამიტომ იკითხა, რა უყვეს მათო. მსახურებს შეეშინდათ მისთვის ეთქვათ რაც მოხდა, ის კი ცნობისმოყვარეობამ გააღიზიანა და დაჟინებით მოითხოვდა ეცნობებინათ, სად იყვნენ ისინი, იმიტომ რომ ღამით სიზმარში გამოეცხადნენ. მაშინ იმათ მას უთხრეს, რაც მოხდა. მან კი დაუყოვნებლივ თავისი ცოლი მოაყვანიდა და ჰკითხა, რატომ დასაჯე სიკვდილით ქალი ქმრის უცოდინრადო. მან თავისი ცოლი შვიდი დღით სატუსალოში ჩამოწყვდევინა და აკრძალა მისთვის რაიმე საკვები მიეწოდებინათ. მან თავი მოაქრევეინა თათრისთვის, რომელმაც ახალგაზრდა ვაჟი მოჰკლა, ხოლო მისი თავი იმ დედაკაცის ყელზე ჩამოაკიდებინა, რომელმაც ახალგაზრდა ქალი მოჰკლა; შემდეგ მისთვის შუა ბანაკში ანთებული მუგუზლები აცემინა, ხოლო ბოლოს მოაკვლევინა. ის თავის ცოლსაც მოაკვლევინებდა თუ ბავშვები არ ჰყოლოდა მისგან; მაგრამ ამ ქალმა დასტოვა სასახლე და მხოლოდ ერთი მთვარის თვის შემდეგ დაბრუნდა უკან.

მისნები ჰაერს აშფოთებენ თავიანთი ჯადოქრობით, მაგრამ როდესაც დიდი სიცივები დგას, მათ, რასაკვირველია, არაფრის გაკეთება არ შეუძლიათ; მაშინ ისინი ამა თუ იმ პირებს ურდოში ბრალს სდებენ, რომ ეს სუსხიანი დარი გამოიწვიეს, და ამ უკანასკნელთ დაუყოვნებლივ ხოცავენ.

ცოტა ხნის წინათ ჩემს უკან დაბრუნებამდე ხანის ერთ-ერთი ხასა ავად გახდა და ძლიერ იტანჯებოდა. მისნებმა რამდენიმე მისტიკური სიტყვა წარმოსთქვეს ტევტონური წარმოშობის მონა-ქალის თავზე, და ამ უკანასკნელმა დაიძინა სამი დღით. როდესაც მან გამოიღვიძა, ჰკითხეს რა ნახე სიზმარშიო. მას რამდენიმე პირი ენახა და ფიქრობდა, რომ ისინი ყველანი უნდა დახოცილიყვნენ. რადგან მათ შორის მისი ქალბატონი არ ერია, მათ დაასკვნეს, რომ ის არ მოკვდებოდა ამ ავადმყოფობით. მე ვნახე ეს ახალგაზრდა ქალი, მას თავი კიდევ მეტად დაღლილი ჰქონდა ხანგრძლივი ძილით.

ზოგიერთი ამ მისანთაგანი აგრეთვე დემონებს იწვევს. ისინი ღამით თავიანთ სახლში თავს უყრიან იმათ, ვისაც დემონის პასუხის მიღება სურს; ისინი მოხარულ ხორცს სდებენ შუა ადგილას და ხამი⁸⁴ მისტიკური სიტყვების წარმოთქმას იწყებს: მას ხელში დაირა უჭირავს და ღონივრად ურტყამს მიწაზე. ბოლოს, ის აფთრდება და მას ბოკავენ. მაშინ დემონი მოდის სიბნელეში; ხამი მას ამ ხორცს აძლევს საკმელად, ხოლო ის თავის პასუხებს უკარნახებს.

ერთხელ, როგორც ოსტატმა გუილიომმა მითხრა, ერთი ჰუნგრელი დამალულიყო მისნების სახლში; დემონს, რომელიც ჭერზე იმყოფებოდა, დაეჩივლა, არ შემიძლია შემოსვლა, იმიტომ რომ ქრისტიანია თქვენთანო. ამ ხმაურობაზე ეს უკანასკნელი გაქცეულიყო, იმიტომ რომ მისი ძებნა დაეწყოთ. ესა და სხვა მრავალი ამგვარი საქმე გააკეთეს, ყველაფრის მოყოლა შორს წაგვიყვანდა.

აღმოსავლელი მკვლევარების

სულიწმინდის მოფენის დღიდან დაიწყეს წერილების შედგენა, რომელიც თქვენთვის უნდა გამოეგზავნათ. ამ დროს

ოსტატი გულილიომი ყარაყორუმში დაბრუნდა; ხანმა დიდი დღესასწაული მოაწყო სულიწმინდის მოფენის (1254 წლის 25 ივნისს) კვირაში და ისურვა, რომ ყველა ელჩი დასწრებოდა უკანასკნელ დღეს. მას ჩვენ წასაყვანადაც გამოეგზავნა კაცი, მაგრამ მე ეკლესიაში ვიყავი წასული, რათა სამი ბავშვი მომენათლა ერთი საბრალო გერმანელისთვის, რომელიც ამ ქალაქში შეგვხვდა.

ამ დღესასწაულზე ოსტატი გულილიომი მეღვინეთუხუცესი იყო, იმიტომ რომ მან გააკეთა ხე, რომელიც სასმელს ასხამდა, ხოლო ღარიბები და მდიდრები მღეროდნენ და ცეკვავდნენ და ტაშს უკრავდნენ ხანის წინაშე. ხანმა მათ შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „მე ჩემი ძმები განვიშორე და სახიფათო საქმეებზე გავგზავნე შორეულ ქვეყნებში. ახლა ვნახოთ თქვენ რას იზამთ, როდესაც მე მსურს თქვენ დაგავალოთ, რომ ჩვენი ხელისუფლების გასაძლიერებლად იმუშაოთ“.

ამ ოთხი დღის განმავლობაში ის ყოველდღე იცვლიდა ტანისამოსს, და მთელი მისი ტანსაცმელი ფეხსაცმელებიდან დაწყებული ტიარამდე ერთნაირი ფერის იყო. ამ ხანებში მე ვნახე ბალდადის ხალიფის ელჩი, რომელიც ორ ჯორზე დაკიდებული ჯალამბერით დაჰყავდათ; მე მითხრეს მან ზავი დაამყარა თათრებთან იმ პირობით, რომ მათ ორი ათას ცხენს მისცემენ ომის დროსო. სხვები, პირიქით, ამტკიცებდნენ, მანგუ ზავს არ ჩამოაგდებს, თუ მათ თავიანთი ციხეები არ დაანგრიესო. ელჩს ეპასუხნა: „როდესაც თქვენ ფოლებს ააძრობთ თქვენს ცხენებს, ჩვენ ყველა ჩვენს ციხე-სიმაგრეს მოვშლით“. მე ვნახე აგრეთვე ინდოეთის ერთი სუდანის⁸⁵ დესპანები, რომელთაც თან რვა ავაზა და ათი მწვევარი მოეყვანათ; ეს მწვევრები ისე გაეწვრთნათ, რომ ცხენების გავაზე ჩერდებოდნენ, როგორც ავაზები ჩერდებიან ხოლმე. როდესაც ვიკითხე საით არის ინდოეთი-მეთქი, დასავლეთისკენ მიმითითეს. და როდესაც ეს დესპანები ჩემთან ერთად უკან დაბრუნდნენ, დაახლოებით სამი კვირა მათ სულ დასავლეთისკენ იარეს. მე იქ ვნახე აგრეთვე თურქეთის სულთნის დესპანები; მათ ძვირფასი საჩუქრები მოიტანეს და ჩვენ გვითხრეს (ეს მე საკუთარი ყურე-

ბით მოვისმინე), ჩვენს პატრონს არც ოქრო აკლია, არც ვერცხლი, მხოლოდ ადამიანები ესაჭიროებაო; აქედან მე დავასკვნე, რომ ის დახმარებას მოითხოვდა ომის შემთხვევაში.

მანგუ-ხანის წერილები წმინდა ლუისადმი

წმინდა იოანეს დღეს ხანმა დიდი დღესასწაული მოაწყო და მე დავთვალე ას ხუთი ფორანი ცხენის რძით დატვირთული და ოთხმოცდაათი ცხენი; იგივე განმეორდა პეტრე-პავლობას. ბოლოს თქვენდამი მომართული წერილები დამთავრებული იყო, მე დამიძახეს და განმიმარტეს. აი მათი შინაარსი, რამდენადაც მათი გაგება შეეძელი თარჯიმანის თარგმანის მიხედვით⁸⁶.

„ღმერთის საუკუნო წესწყობილება შემდეგია: ზეცაზე მხოლოდ ერთი მუდმივი ღმერთია; დედამიწაზე სხვა უფალი არ არის, გარდა ჩინგიზ-ხანისა, ღვთის შვილისა და დემუჩინ ჩინგეისა, ე. ი. რკინის ხმისა“ (ჩინგიზს რკინის ხმას უწოდებენ, იმიტომ რომ ის წინათ მკედელი იყო; ხოლო მისი პატივმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად მას ღვთის შვილს ეძახიან)⁸⁷.

„ესაა სიტყვა, რომელიც თქვენ მოგიტანეს. ვინც უნდა ვიყოთ ჩვენ, მონგოლები, ნაიმანები, მერკიტები თუ მუსტელემანები, ყველგან, სადაც ყურებს შეუძლია გაიგონოს, ყველგან, სადაც ცხენს შეუძლია გაიაროს, იქ თქვენ მას გაიგონებთ და გაიგებთ. რა რომ ჩემს ბრძანებებს გაიგონებენ და გაიგებენ, ისინი ირწმუნებენ და ჩვენთან ომს არ ისურვებენ; თქვენ მოისმენთ და დაინახავთ ადამიანებს, რომელთაც თვალები აქვთ, მაგრამ ვერ ხედავენ და როდესაც მათ ხელში რაიმე ნივთის დაჭერა ენდომებათ, ისინი უხელონი იქნებიან: ეს ღმერთის საუკუნო წესწყობილებაა. ღვთის საუკუნო ძალით, მონგოლების დიდი ქვეყნით მანგუ-ხანის განკარგულება გადაცემულია ფრანკთა უფროსის—მეფე ლუისადმი და ყველა სხვა დიდებულისადმი და მღვდლებისადმი და ფრანკთა დიდი ხალხისადმი, რათა ჩვენი სიტყვები გაიგონ. საუკუნო ღვთის ბრძანება ჩინგიზ-ხანის ბრძანება გახდა, და არც ჩინგიზ-ხანის შემდეგ, არც სხვების შემდეგ ეს ბრძანება არ მოსულა თქვენამდე. ვინმე დავი-

თი თქვენთან წამოვიდა, ვითომდა დესპანი იყო, მაგრამ ის სტყუოდა, და თქვენ მასთან ერთად დესპანები გამოუგზავნეთ კენკ-ხანს. შემდეგ კენკ-ხანი მოკვდა და თქვენი დესპანები მის სასახლეში მივიდნენ. მისმა ცოლმა კამუსმა** თქვენ ნასიკის ქსოვილები და წერილები გამოგიგზავნათ. მე ვერ ვიტყვი, როგორ შეეძლო ამ ქალს, რომელიც ძალზე უფრო საძაგელი იყო, სცოდნოდა ომის და ზავის საქმეები, დაემშვიდებინა დიდი ხალხი და სიკეთე ექმნა“. (თვით მანგუმ საკუთარი პირით მითხრა, კამუსი უსაზიზღრესი კუდიანი იყო და თავის კუდიანობით მთელი ჩემი ნათესაობა დალუპაო). „ორი ბერი, რომელიც თქვენგან სარტახთან მოვიდა, სარტახმა ბათოსთან გაგზავნა, ხოლო ბათომ ჩვენ გამოგვიგზავნა, იმიტომ რომ მანგუხანი უდიდესია მონგოლების ქვეყანაში. და ახლა, რათა თქვენმა ხალხმა, თქვენმა მღვდლებმა და თქვენმა ბერებმა მშვიდობიანად იცხოვრონ და ისარგებლონ იმ კეთილდღეობით, რომელიც ღვთის განგებას დაუწყარებია თქვენ შორის, ჩვენ ვისურვეთ მონგოლი დესპანები გამოგვეგზავნა თქვენს სასულიერო პირებთან ერთად; მაგრამ მათ გვიპასუხეს, თქვენსა და ჩვენს შორის ომის მდგომარეობაში მყოფი ქვეყნები და ბოროტი ადამიანები არიან, და გზებიც ძნელი სავალიაო. მათ შეეშინდათ, რომ ჩვენს დესპანებს თქვენამდე უვნებლად და ჯანმრთელად ვერ მოიყვანდნენ; მაგრამ მათ წინადადება მოგვცეს მათთვის მიგვენდო ჩვენი წერილები, რომელნიც ჩვენს განკარგულებათ შეიცავდა, და აღგვიტქვეს თვით მეფე ლუის გადაცემითო. ამიტომ არის, რომ ჩვენს უწყებას გიგზავნით მათთან ერთად. ამრიგად გიგზავნით მარადის მყოფი ღვთის მიერ დაწერილ ბრძანებას თქვენი ზემოხსენებული სასულიერო პირების ხელით, მარადის მყოფი ღვთის ბრძანებას, რომლის შემწეობით თქვენ ჩვენ გაგვიგებთ. და როდესაც თქვენ მას მიიღებთ და ირწმუნებთ, თქვენს ელჩებს გამოგვიგზავნით და ამრიგად გვაუწყებთ — მშვიდობიანად ცხოვრება გსურთ ჩვენთან თუ ომი. როდესაც მარადი ღვთის ძლიერებით აღმოსავლეთიდან დასავლეთამდე მთელი დედამიწა გაერთიანდება სიხარულსა და მშვიდობიანობაში, მაშინ გამოჩნდება რის გაკეთება შეგვიძლია ჩვენ, თუ თქვენ

მარადის მყოფი ღვთის ბრძანება გაიგონეთ და მიხვდით. ხოლო თუ თქვენ წინააღმდეგობას გაგვიწევთ და იტყვიან: „ჩვენი მიწა შორს არის, ჩვენი მთები მაღალია და მრავალრიცხოვანი, ჩვენი ზღვა დიდია“, და ამ აზრით ჩაგონებულნი ომს გამოგვიცხადებთ, მარადის მყოფმა ღმერთმა უწყის, რომ ჩვენ ვიცით რა შეგვიძლია, ღმერთმა რომელიც აადვილებს რაც ძნელია და აახლოებს რაც დაშორებულია“.

ხანის მოხელეებმა მას ჩემი სიტყვები მიუტანეს. როდესაც უკან დაბრუნდნენ, გამომიცხადეს, ხანმა უმჯობესად სცნო ასე ემოქმედნაო, ჩვენ კი გვიბრძანა ჩავწეროთ რასაც იტყვიანო. მე მათ ვთხოვე მოეშორებინათ ეს ელჩის სახელწოდება და ჩვენთვის მარტივად ბერები და მღვდლები ეწოდებინათ. ამ მოლაპარაკების დროს ჩემმა თანამგზავრმა გაიგონა, რომ ჩვენ უდაბნოს გზით უნდა დავბრუნებულიყავით, რათა ბათოსთან მივსულიყავით და გამყოლად ერთი მონგოლი უნდა გვეყოლოდა; ის ჩემთვის შეუტყობლად სახელმწიფოს მდივანთან, ბულგაისთან გაიქცა და ნიშნებით გააგებინა, მოვკვდები, თუ ამ გზით მომიხდა სიარულიო. როდესაც გამგზავრების დღე დადგა, ე. ი. თხუთმეტი დღის შემდეგ წმინდა იოანეს დღესასწაულიდან, ჩვენ სასახლეში მიგვიწვიეს და მდივანებმა ჩემს თანამგზავრს უთხრეს:

„მანგუს სურს, რომ შენმა ძმამ ბათოს სამფლობელოში გაიაროს, შენ კი ამბობ ავად ვარო, რაიცა მართალი უნდა იყოს. მანგუ ამას ამბობს: თუ შენს ამხანაგთან გამგზავრება გასურს, წადი, მხოლოდ საკუთარი რისკით; იმიტომ რომ შეიძლება ისეთ იამთან მოგიხდეს შეჩერება, რომელიც შენს მოთხოვნას ვერ დააკმაყოფილებს და დაბრკოლებას შექმნის შენი თანამგზავრისთვის. მაგრამ თუ აქ დარჩენა გასურს, თვით ხანი მოგამარაგებთ ყველაფრით, რაც გჭირდებათ, სანამ ელჩები მოვიდოდნენ, რომელთანაც ერთად შენ შეგიძლია უკან დაბრუნდეს უფრო ნელა და ისეთი გზებით, რომელზედაც ქაღალეები მოიპოვება“. ძმამ უპასუხა: „დაე, ღმერთმა ბედნიერი ცხოვრება მიანიჭოს ხანს! მე დავრჩები“. მაგრამ მე მას ვუთხარი: „ძმაო, ხედავთ თუ არა რას შვრებით. მე თქვენ ვერ

დაგტოვებთ“.—„თქვენ კი არ მტოვებთ, სთქვა მან, მე გტოვებთ, იმიტომ რომ თუ თქვენთან ერთად წამოვედი, ვხედავ, რომ საფრთხე მოელის ჩემს სხეულსაც და ჩემს სულსაც, ვინაიდან ასეთი ტანჯვის ატანა აღარ შემიძლია“.

სამი ტანისამოსი ანუ ტუნიკა მოგვეცეს და გვითხრეს: „თქვენ არ გასურთ არც ოქროს და არც ვერცხლის მიღება და ამდენ ხანს აქ დარჩით, რათა ილოცოთ ხანის დღეგრძელობისათვის. ის გთხოვთ თვითეულმა თქვენიგანმა უბრალო ტანისამოსი მაინც მიიღოს, რათა ხელცარიელი არ წახვიდეთ“. ჩვენ იძულებული გავხდით ეს ნივთები მიგველო მისი პატივისცემის ნიშნად, იმიტომ რომ ისინი ცუდი თვალთ შუკქერიან იმათ, ვინც უარჰყოფს თათრების საჩუქრებს. ჩვენ შეგვეკითხნენ, კიდევ ხომ არაფერი გასურთო, ჩვენ კი სულ ერთსა და იმავეს ვუპასუხებდით, სახელდობრ, რომ ქრისტიანები ზიზხლით შუკქერიან იმ კერპთაყვანისმცემლებს, რომელნიც არაფერს არ ეძებენ, გარდა საჩუქრებისა. და მათ გვიპასუხეს, უგუნურები ხართო, იმიტომ რომ თუ ხანს ჩვენთვის მთელი თავისი სასახლის ჩუქება მოესურვებინა, სიამოვნებით მივიღებდით და ეს გონივრული ქცევა იქნებოდა ჩვენი მხრითო. ამრიგად ჩვენ ტანისამოსი მივიღეთ, და მათ გვთხოვეს ლოცვა გვეთქვა ხანის სადღეგრძელოდ; ეს ჩვენ შევასრულეთ და მისი ნება-რთვით ყარაყორუმში გავემგზავრეთ.

ერთ დღეს, როდესაც ჩვენ ბერსა და სხვა ელჩებთან ერთად დაშორებული ვიყავით ხანის კარს, ბერმა ისე ძლიერად დაარტყა ძელს, რომ მანგუ-ხანმა გაიგონა და იკითხა, ეს რას ნიშნავსო. უთხრეს, რაც იყო; მან მოისურვა გაეგო, რატომ იყო დაშორებული ბერი მის კარს. უპასუხეს, იმიტომ რომ ძნელია ყოველდღე მისი კართან მოყვანა ცხენებითა და ხარებითო; დაუმატეს, რომ უმჯობესია, ეს სასულიერო პირი ყარაყორუმში იყოს ეკლესიის მახლობლად, რათა იქ ილოცოსო. მაშინ ხანმა მას აცნობა, თუ გასურს ყარაყორუმში დარჩე ეკლესიის მახლობლად, არაფერს არ მოგაკლებო. მაგრამ ბერმა უპასუხა: „მე აქ ღვთის ბრძანებით მოვედი წმინდა ქვეყნიდან, მე დავტოვე ქალაქი, სადაც ათასი ეკლესიაა, უკეთესი,

ვიდრე ყარაყორუმში. თუ მას სურს, რომ მე აქ დავრჩე და ღვთის ბრძანების მიხედვით მისთვის ვილოცო, დავრჩები; თუ არა და დავბრუნდები იმ ქვეყანაში, საიდანაც მოვედი“. იმ საღამოსვე მას ხარები მოუყვანეს, ფორნებში შეუბეს და დილით იმ ადგილას მიიყვანეს, სადაც ის ჩვეულებრივ იმყოფებოდა ხანი კარის წინ.

ოტა ხნის წინათ ჩვენ გამომგზავრებამდე ერთი ნესტორიანელი ბერი მოვიდა, რომელიც ბრძენ ადამიანად ითვლებოდა. სახელმწიფოს მდივანმა ბულგაიმ ის ხანის კარის წინ მოათავსებინა, ხოლო ხანმა მას თავისი ბავშვები გამოუგზავნა ლოცვა-კურთხევის მისაღებად.

უკან დაბრუნება

ამრიგად, ჩვენ ყარაყორუმს მივალწვიეთ და როდესაც ოსტატი გუილიომის სახლში ვიმყოფებოდით, ჩემმა მეგზურმა ათი იასკო მომიტანა. მან ხუთი ხელში ჩაუდვა ოსტატ გუილიომს და უთხრა, ხანმა გამოგიგზავნა, რათა ძმების მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად დახარჯო; ხუთი დანარჩენი ღვთის კაცს, ჩემს თარჯიმანს მისცა და უბრძანა გზაში დაეხარჯა ჩემი საკუთარი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. ოსტატ გუილიომს მისთვის ასე ეთქვა ჩვენს უცნობად. მე მაშინვე გავაყიდვინე ერთი იასკო და მისი პროდუქტი იმ ღარიბი ქრისტიანებისათვის გავანაწილებინე, რომელნიც იქ იყვნენ და თვალეში შემოგვცქეროდნენ; მეორეთი ვიყიდეთ ყოველივე, რაც გვჭირდებოდა, ტანისამოსი თუ სხვა რამ. მესამეთი ღვთის კაცმა სხვადასხვა თავისთვის სასარგებლო ნივთები იყიდა. რაც შეეხება დანარჩენ იასკოებს, ისინი გზაზე დავხარჯეთ, ვინაიდან არც სპარსეთში შესვლის დღიდან, არც მით უმეტეს სათათრეთში ჩვენ არაფერს გვაძლევდნენ რაც გვჭირდებოდა და ჩვენ იშვიათად ვპოულობდით რამეს საყიდლად.

ოსტატი გუილიომი, თქვენი ყოფილი მოქალაქე, ძვირფასი ქვით შემკულ სარტყელს გიგზავნით; ასეთ სარტყელს აქ ქეჩა-ქუხილის წინააღმდეგ ატარებენ. ის თქვენ მრავალ

სალამს მოგიძღვნით და მუდამ ლოცულობს თქვენთვის. თვის მე მოწყალებას ვითხოვ ღვთისა და თქვენგან. ჩვენ იქ საერთოდ ექვსი სული მოვნათლეთ; და ჩვენ ერთმანეთს თვალცრემლიანი გამოვეთხოვეთ; ჩემი ამხანაგი ოსტატ გუილიომთან დარჩა, ხოლო მე მარტო გამოვემგზავრე ჩემს თარჯიმანსა, მეგზურსა და მსახურთან ერთად, რომელსაც ნაბრძანები ჰქონდა ჩვენი დასაკმაყოფილებლად თითო ცხვარი შეეძინა ყოველ ოთხ დღეში ერთხელ. ამრიგად, ჩვენ ორ თვესა და ათ დღეში ბათოსთან მივალწიეთ.

ამ ხნის განმავლობაში ჩვენ არსად არც რაიმე ქალაქი გვინახავს, არც რაიმე სახლ-კარის კვალი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რამდენიმე სასაფლაოს და ერთ სოფელს, სადაც პური ვერ ვიშოვეთ საქმელად. ამ ორი თვისა და ათი დღის განმავლობაში მხოლოდ ერთ დღეს დავისვენეთ, იმიტომ რომ ცხენები ვერ ვიშოვეთ. უკან დავბრუნდით უმეტეს ნაწილად იმ ქვეყნებზე გავლით, რომელნიც იქითობას გავიარეთ და აგრეთვე სხვა ქვეყნებზეც. ჩვენ წავედით ზამთარში, ხოლო დავბრუნდით ზაფხულში მთიანი და ჩრდილოეთს დაშორებული ქვეყნების გზით. მაგრამ მთელი თხუთმეტი დღის განმავლობაში ჩვენ იძულებული ვიყავით ერთი მდინარის⁸⁹ ხეობას გავყოლოდით მთებში, სადაც არავითარი ბალახი არ დავგინახავს, გარდა ალაგ-ალაგ თვით მდინარის ნაპირებზე ამოსულისა. ხანდახან დიდი საფრთხის წინაშე ვიდექით, ვინაიდან სულიერ არსებას ვერ ვხედავდით, საქმელ-სასმელი გვაკლდა და ცხენები გვეღლებოდა.

ოცი დღის მოგზაურობის შემდეგ ცნობები მივიღე სომხეთის მეფის შესახებ. აგვისტოს ბოლოში ის სარტახთან მისულიყო, რომელიც თავის მხრით მანგუ-ხანთან მიემგზავრებოდა თურმე თავისი ხარების ჯოგებითა და ცხვრების ფარებით, თავისი ცოლებითა და ბავშვებით. რაც შეეხება სარტახის დიდ სახლებს, ისინი ეტილიასა ანუ ვოლგასა და ტანაისს შორის დაეტოვებინათ. მე თაყვანის საცემლად მივედი სარტახთან და ვუთხარი, სიამოვნებით დავრჩებოდი თქვენს მიწა-წყალზე, მაგრამ მანგუ-ხანმა ისურვა,

ბათო. ჩინური გრავეტორიდან ხეზე.

რომ დავბრუნებულყავი და მისი წერილები წამელო-მეთქი. იმან მიპასუხა, მანგუ-ხანის სურვილის ასრულება აუცილებლად საჭიროაო. მაშინ მე კოიას ვკითხე, როგორ არიან ჩემი მსახურნი, რომელნიც თქვენთან დარჩნენ-მეთქი. მიპასუხა, ისინი ბათოსთან იმყოფებიან საუკეთესო პირობებშიო. ამის შემდეგ ჩვენი სამღვდლო სამოსელი და წიგნები მოვითხოვე. მან მითხრა: „განა ის თქვენ სარტახს არ მიუტანეთ?“ მე ვუპასუხე: „ისინი სარტახს მიუტანე, მაგრამ მისთვის არ მიჩუქნია, როგორც მოგეხსენებათ“. და მე გავიმეორე, რაც მას ვუთხარი, როცა მან მთხოვა ისინი თვით სარტახისთვის მიმეძღვნა. მან სთქვა: „თქვენ მართალს ამბობთ, და არავის შეუძლია ქეშმარიტებას წინაღუდგეს. მე თქვენი საქმეები თვითონ წარვუდგინე მამაჩემს, რომელიც სარაიში ზის, ბათოს მიერ ვოლგის პირათ ახლადაგებულ ქალაქში. მაგრამ ჩვენს ხუცებს აქ თქვენი სამოსელის ზოგიერთი ნაწილი აქვთ“. მე ვუპასუხე: „თუ ჩვენი სამოსლიდან რაიმე მოგწონთ, დაინარჩუნეთ, მხოლოდ ჩემი წიგნები დამიბრუნეთ“. ის შემპირდა — თქვენს სიტყვებს თვით სარტახს გადავცემო. „კარგი იქნებოდა, ვუთხარი მე, რომ თქვენ წერილები მომცეთ მამათქვენთან, რათა დამიბრუნოს რაც მე მეკუთვნის“. უკვე წასასვლელად ემზადებოდნენ და მან მითხრა: „დიუფლების კარი სულ ახლო მოგვდევს უკან; თქვენ იქ ჩამოხტით და მე კაცის ხელით გაცნობებთ სარტახის პასუხს“. მე მეშინოდა არ მომატყუოს-მეთქი; მაგრამ მის წინააღმდეგ ბრძოლა არ შემეძლო.

სალამოთი ჩემთან მოვიდა ის კაცი, რომელზედაც მან მიმითითა; ორი ტუნიკა მომიტანა, რომელიც ჩემი შეხედულებით მთლიანი და ჩაუცმელი აბრეშუმისაგან შესდგებოდა, და მითხრა: „აი ორი ტუნიკა; სარტახი ერთს თქვენ გიძღვნით, ხოლო მეორე, თუ ეს მართებულად მიიჩნიოთ, თქვენს მეფეს გადაეცით მისი სახელით.“ მე ვუპასუხე: „მე არ ვზნაობ ასეთ ტანისამოსს; ორივე ტუნიკას მეფეს გადავცემ პატივისცემის ნიშნად თქვენი პატრონის მხრით“. — „არა, დასძინა მან, ისე მოიქცით, როგორც უკეთესად მიიჩნიოთ“. ჰოდა მე ვარჩიე თქვენთვის გამოიმეგზავნა ორივე ტუნიკა,

რომელთაც ამის მომტანი ზოგართმევთ. მან წერილები გამატანა აგრეთვე კოიაკის მამასთან, რათა მას ჩემთვის დაებრუნებინა, რაც მე მეკუთვნოდა, იმიტომ რომ მას არაფერი სჭირდებოდა ჩემი კუთვნილი ნივთებიდან.

ახალი ღარბაზობა ბათოსთან

ბათოს კარზე მე მივედი იმავე დღეს, რა დღესაც იგი დავტოვე წარსულ წელს, ესე იგი წმინდა ჯვრის ამალღების მეორე დღეს (სექტემბრის 14) და დიდად გავიხარე, რომ ჩემი მსახურნი ჯანმრთელად დამხვდნენ, თუმცა უამრავი ნაკლებულობა განეცადათ, როგორც გოსესაგან გავიგე. თუ სომხეთის შეფეს მათთვის ნუგეში არ ეცა და სარტახისთვის არ წარედგინა, ისინი დაილუპებოდნენ; მით უმეტეს, რომ მათ მე დალუპულად მივაჩნდი. თათრები მათ უკვე ჰკითხავდნენ თურმე, იცით თუ ათა ხარების მოვლა და ჰაკი ცხენების მოწველაო, იმიტომ რომ თუ მე აღარ დავბრუნდებოდი, მათ მონებად აქცევდნენ.

ამის შემდეგ ბათოსთან დამიძახეს და მან ჩემთვის გადაათარგმნინა წერილები, რომელთაც თქვენ მანგუ-ხანი გიგზავნის. მანგუმ მას მისწერა, შეგიძლია იქ დაუმატო, შეასწორო ან წაშალო რაც გსურსო. ამის შემდეგ მან მითხრა: „თქვენ წაიღებთ ამ წერილებს და სადაც ჯერ არს გააგებინებთ“. მკითხა აგრეთვე, რომელი გზით გინდა მოგზაურობა, ზღვით თუ ხმელეთითო. მე ვუპასუხე, ზღვა უკვე დაკეტილია ზამთრის გამო-მეთქი; მაშასადამე, ხმელეთით უნდა მემოგზაურო. მე მეგონა, რომ თქვენ კიდევ სირიაში იმყოფებოდით და სპარსეთისკენ გავემართე. რომ მცოდნოდა, რომ უკვე საფრანგეთისკენ იყავით გამგზავრებული, ჰუნგრეთისკენ ვიბრუნებდი პირს და საფრანგეთში უფრო ადრე მოვიდოდი, ვინაიდან ნაკლებ საწვალელებელი გზით ვივლიდი, ვიდრე სირიის გზაა.

ამრიგად, ჩვენ ერთი თვე ვიმოგზაურეთ ბათოსთან ერთად, სანამ მეგზურს ვიშოვიდით. ბოლოს მოგვიჩინეს ერთი უილური, რომელმაც იფიქრა, რომ მე მას არაფერს მივცემდი:

ამიტომ, თუმცა მე მას ვუთხარი პირდაპირ სომხეთში მინდა წასვლა-მეთქი, მაგრამ მიიღო წერილები, რომელიც მას ავალეებდა თურქეთის სულთანთან წავეყვანე, რადგან იმედი ჰქონდა, რომ ამ უკანასკნელისაგან სანახლათუროს მიიღებდა და საზოგადოდ მეტს მოიგებდა მის ქვეყანაში გავლით.

საკანი და სუმერკმირი

თხუთმეტი დღით ადრე ყველაწმინდამდე მე გზას გავუდექი სარაისკენ: პირდაპირ სამხრეთისკენ გავემართე ვოლგის ნაპირებით. ეს მდინარე სამ დიდ ტოტად იყოფა, რომელთაგან თვითეული ორჯერ უფრო ფართოა, ვიდრე ნილოსი დამიეტთან. უფრო ქვემოთ მდინარე ოთხ ნაკლებ ფართო ტოტს ჰქმნის, და ჩვენ ის შვიდ ადგილას გადავლახეთ ნავით. შუა ტოტზე ერთი ღია ქალაქია, რომელსაც სუმერკერს ეძახიან⁹⁰, ის წყლითაა გარემოცული, როდესაც მდინარე აღიდგება ხოლმე. თათრებს მისთვის რვა წლის განმავლობაში ალყა ჰქონდათ შემორტყმული, სანამ დაიპყრობდნენ. მის მოსახლეობას ალანები და სარკინოზები შეადგენდნენ. ჩვენ იქ ერთი ტევტონი ვნახეთ მისი ცოლითურთ. ძალიან კარგი კაცია, მასთან გოსეს ბინა ჰქონდა. სარტახს ეს უკანასკნელი იქ გაეგზავნა, რათა თავისი სასახლე განეტვირთა. შობის დღეებში ბათო და სარტახი ჩვეულებრივ ამ მიდამოებში იმყოფებიან, ერთი — მდინარის ერთ ნაპირას, ხოლო მეორე — მეორე ნაპირას. მდინარეზე მხოლოდ მაშინ გადადიან, როდესაც ის გაყინულია. იქ ბევრი ბალახია, და თათრები ლერწამში იმალებიან, სანამ ყინული გალხვებოდეს.

სარტახის წერილების მიღების შემდეგ კოიაკის მამამ ჩემი სამოსელი დამიბრუნა სამისტიქარის, ერთი მოქარგული აბრეშუმის ომიფორისა, ერთი ეპიტრაქილის, ერთი სარტყლის, ერთი ოქრომკედ-ამოკერილი საფენისა და ერთი კვართის გამოკლებით. დამიბრუნეს აგრეთვე ჩემი ვერცხლის ჭურჭელი, გარდა ერთი საცეცხლურისა და წმინდა მირონის პინაკისა, იმიტომ რომ ისინი სარტახთან მყოფ ხუცებს წაეღოთ. ბოლოს, დამიბრუნეს ჩემი წიგნებიც დედოფლის ფსალმუნის გა

მოკლებით, რომელიც მან დაინარჩუნა ჩემი ნებართვით; მე არ შემეძლო უარი მეთქვა, ვინაიდან მან მითხრა, ის ძალიან მოეწონა სარტახსო. მან მითხოვა, თუ ამ ქვეყანაში დაბრუნდე, თან წამოიყვანე ადამიანი, რომელმაც პერგამენტის გაკეთებ იცოდესო; მდინარის დასავლეთ ნაპირზე იგი სარტახის განკარგულებით დიდ ეკლესიას და ახალ კოშკს აშენებდა და ამბობდა, წიგნების დაწერინება მინდა სარტახის სახმარადო. მაგრამ მე ვიცი, რომ სარტახი არ ზრუნავს ამ საგნებზე.

სარაი¹¹ და ბათოს პალატი მდინარის აღმოსავლეთ ნაპირზე ძევს; ხეობა, რომელშიც ვოლგის სხვადასხვა ტოტი მიმდინარეობს, შვიდ ლიეზე უფრო ფართოა, და იქ თევზი ბლომად მოიპოვება. ერთი გალექსილი ბიბლია, ერთი არაბული წიგნი, ოცდაათ ბიზანტად ღირებული, და მრავალი სხვა ნივთი სამუდამოდ დაიკარგა ჩემთვის.

ალანების ძველანა

ამრიგად, ჩვენ მას გამოვეთხოვეთ ყველაწმინდის დღეს და სამხრეთისკენ გავემართეთ; წმინდა მარტინის დღეს ალანების მთებს მივალწიეთ. თხუთმეტი დღის განმავლობაში, ბათოს ბანაკსა და სარაის შუა, ჩვენ არც ერთი ადამიანი არ შეგვგზავდრია, გარდა ბათოს ერთი ვაჟისა, რომელიც წინ მიდიოდა თავისი უამრავი შავარდენითა და ბაზიერებით, და მხოლოდ ერთი ბეჩავი პატარა სოფელი დავინახეთ. ამ ხნის განმავლობაში, როდესაც არც ერთი სულიერი არსება არ შეგვეყრია, განსაკუთრებით ერთ დღე და ღამეს დიდი საფრთხე განვიცადეთ უწყლობის გამო.

ამ მთების ალანები ჯერ კიდევ დამორჩილებული არ არიან თათრების მიერ, ისე რომ საჭირო გახდა სარტახის ათი კაციდან ორს ხეობის ყელი დაეცვათ, რათა ამ მთიელებისათვის ხელი შეეშალათ მათი პირუტყვი მოეტაცნათ ველზე, რომელიც გაჭიმულია თათრებსა, ალანებსა და რკინის კარს¹² შორის და რომელი ფართობიც ორი დღის სავალს უდრის. იქ იწყება არკაქსის ველი¹³.

ზღვასა და ამ მოგებს შორის სარკინოზები ცხოვრობენ, ლეკებად სახელწოდებულნი, რომელნიც თათრებისაგან დამოუკიდებელი მთიელები არიან; ისე რომ ალანების მთების ძირში მცხოვრებნი იძულებული გახდნენ ჩემთვის ოცი კაცი მოეცათ, რათა რკინის კარამდე მივეყვანეთ. მე ეს ძალიან გამიხარდა, ვინაიდან იმედი მომეცა, რომ მათ შეიარაღებულთ დავინახავდი; საქმე ისაა, რომ ძლიერი სურვილის მიუხედავად მე ვერ მოვახერხე მათი იარაღი შენახა.

რკინის ძარი

როდესაც ჩვენ ყველაზე სახიფათო გასავალს მივალწიეთ, ორს ამ ოცი კაციდან აბჯარი აღმოაჩნდა. როდესაც ვკითხე, საიდან გაქვთ-მეთქი, მითხრეს, ალანებს წავართვიეთ, ისინი ასეთ ნივთებს კარგად აკეთებენ და აწრობენო. მე აქედან დავასკენი, რომ თათრებს სხვა იარაღი არ აქვთ გარდა ისრებისა, მშვილდებისა და კურტაკებისა. მე მათ შორის მინახავს ისეთები, რომელთაც ტანი რკინის ფირფიტებით ჰქონდათ დაფარული და თავზე სპარსული რკინის მუზარადები ეხურათ, ხოლო ორი მათგანი მანგუს წარუდგა მეტად ტლანქი ტყავის ტუნიკით, რომელიც ძალიან უხერხული ჩასაცვამი და ძნელი სატარებელი იყო.

სანამ რკინის კართან მივიდოდით, ჩვენ ალანების ერთი ციხე დარბაზი დავინახეთ, რომელიც მანგუ-ხანს ეკუთვნოდა, ვინაიდან მან მთელი ეს ქვეყანა დაიპყრო. ჩვენ იქ ვენახები ვნახეთ და ღვინო დავლიეთ. მეორე დღეს რკინის კარში შევედით, რომელიც ალექსანდრე მაკედონელის მიერ არის აშენებული. ეს არის ქალაქი, რომლის აღმოსავლეთი კუთხე ზღვის ნაპირას ძევს. ზღვასა და მთებს შორის პატარა ველია, მასზე ქალაქია გაშლილი მთის მწვერვალამდე, რომელიც მას ზემოდან დაჰყურებს დასავლეთიდან. ამრიგად, ქალაქში გავლის დროს აუცილებლად შუაში მდებარე რკინის კარში უნდა გაიაროთ, იმიტომ რომ ერთი მხრით მიუვალი მთებია, ხოლო — მეორე მხრით ზღვა. აქედან წარმოსდგება ამ ქალაქის სახელი — რკინის კარი; მისი სიგრძე ერთ მილს უდრის, მას მთის მწვერ-

ვალზე ციხე-დარბაზი აქვს, ხოლო მისი სივანე დიდი ქვის გასროლის მანძილს უდრის. მას გარს არტყია სქელი გალავანი, მისი კოშკები უზარმაზარი თლილი ქვისაგან არის აგებული; მაგრამ თათრებს მოუშლიათ კოშკის თავები და გალავნის საბჯენები, ისე რომ გოდოლები გადაჭრილია გალავნის სიმაღლეზე. ამ ქალაქის გარშემო მდებარე ქვეყანა წინათ სამოთხეს ჰგავდა.

ორი დღის სავალზე იქიდან ჩვენ ვნახეთ მეორე ქალაქი, სახელად სამარონი⁹⁴, სადაც მრავალი ებრაელი ცხოვრობს, და როდესაც ის განვვლეთ, მისი გალავანი შევამჩნიეთ, რომელიც მთიდან ზღვამდე ეშვება. ჩვენ დავტოვეთ გზა, რომელიც მას სჭრის და აღმოსავლეთით მიემართება ზღვისკენ, და მთებზე ავედით სამხრეთისკენ.

მეორე დღეს ჩვენ გავიარეთ ერთი ველი, სადაც სჩანდა ერთი მთიდან მეორემდე მიმავალი გალავნის ნანგრევები, და არავითარი გზა არ მიდიოდა მათი მწვერვალებისკენ. ეს იყო ძველი კედელი, ამართული ალექსანდრე მაკედონელის დროს, რათა მას შეეჩერებინა ველური ხალხები, ე. ი. უდაბნოების მეჯოგეები და მათთვის ხელი შეეშალა კულტურულ ქალაქებში და მიწა-წყალზე შეჭრილიყვნენ. არის სხვა დაკეტილი ადგილებიც, სადაც ებრაელები ცხოვრობენ; მაგრამ მე მათ შესახებ არაფერის თქმა არ შემიძლია დანამდვილებით, თუმცა სპარსეთის ყველა ქალაქში მრავალი ებრაელი მოიპოვება.

მეორე დღეს ჩვენ შევედით დიდ ქალაქში, რომელსაც სამაგი ეწოდება⁹⁵, ხოლო იქიდან მეორე დღეს დიდ ველზე გავედით, რომელსაც მოანი⁹⁶ ჰქვია; მას მტკვარი რწყავს. ამ მდინარემ სახელი მისცა გურჯებს, რომელთაც ჩვენ გეორგიელებს ვეძახით. ის შუაზე სჭრის თბილისს, გეორგიელების მთავარ ქალაქს, პირდაპირ ეშვება აღმოსავლეთით კასპის ზღვისკენ და საუცხოვო ორაგულებს ჰკვებავს. ჩვენ თათრები ვნახეთ აგრეთვე არაქსის ველზე; ეს მდინარე პირდაპირ დიდი სომხეთიდან გამოდის და სამხრეთ-აღმოსავლეთით მიემართება. სომხეთს აგრეთვე არარატის ქვეყანა ჰქვია. ამიტომ მეფეთა წიგნში სენაქერიბის ვაჟების შესახებ ნათქვამია, რომ

თავიანთი მამის მოკვლის შემდეგ ისინი სომხების ქვეყანაში გაიქცნენო, ხოლო ისაიას წიგნში სწერია, ისინი არარატის ქვეყანაში გაიქცნენო.

ამ საუცხოვო ველის დასავლეთით ძვეს გურჯი (გეორგია), სადაც წინათ ხვარაზმელები იყვნენ⁹⁷. მთების ძირში არის დიდი ქალაქი, სახელად განჯა, ხვარაზმელების ყოფილი დედაქალაქი; ის გეორგიელებს ხელს უშლის ბარში ჩამოვიდნენ.

ამის შემდეგ მივალწიეთ ნავების ხიდს, რომელიც მიმაგრებული იყო მდინარეზე გაჭიმულ დიდ რკინის ჯაჭვზე, იმ ადგილას, სადაც ტური ანუ მტკვარი და არაქსი ერთდებიან. მაგრამ არაქსი იქ ჰკარგავს თავის სახელს.

რუმბუჯი სტომეზს აზიას

ჩვენ გზა განვაგრძეთ არაქსის გასწვრივ, რომლის შესახებ პოეტმა სთქვა: *Pontem dedignatur Araxes* (*Eneid*; 8) (ე. ი. არაქსს ათვალისწუნებული აქვს ზიდებიო). ჩვენ სპარსეთი მარცხნით დავტოვეთ სამხრეთისკენ, ხოლო კასპიის მთები და დიდი გეორგია (საქართველო) მარჯვნივ დასავლეთისკენ და აფრიკას ვუახლოვდებოდით სამხრეთსა და დასავლეთს შორის. ჩვენ ბატუს⁹⁸ ურდო გადავჭერით. ის მეთაურობს არაქსის ნაპირებზე დაბანაკებულ ჯარს, რომელიც გეორგიელებსა, თურქებსა და სპარსელებს დაეპატრონა.

თავრიზში, სპარსეთში არის მეორე პრინცი, რომელსაც დაკისრებული აქვს ხარკის აკრეფა და სახელად არგონი⁹⁹ ჰქვია. მანგუ-ხანმა ორივე ისინი უკან გაიწვია, რათა მათ ადგილი დაეთმოთ მისი ძმისთვის, რომელიც ამ ქვეყანაში მოდიოდა. ეს ქვეყანა, რომელიც მე თქვენ აგიწერეთ, საკუთრივ სპარსეთი არ არის: მას ჩვეულებრივ ჰირკანიას უწოდებენ. მე ბატუს მის ბინაში ვინახულე და მან ღვინო დავგალევიანა. თვით მან კუმისის სმა დაიწყო, რომლის დაღევას მეც ვამჯობინებდი, თუ ის მას ჩემთვის მოეწოდებინა. უნდა ითქვას, რომ თუმცა ღვინო ახალი და კარგი იყო, მაგრამ კუმისი მაინც სჯობდა მოწყურებული და მოშივებული ადამიანისთვის.

ამრიგად, ჩვენ განვაგრძეთ არაქსის გასწვრივ წინსვლა წმინდა კლემენტის დღიდან დაწყებული დიდი მარხვის მეორე კვირამდე (1255 მარტი), სანამ ამ მდინარის სათავეს მივალწვედით. მთას გადაღმა, სადაც ეს სათავე იმყოფება, სძევს კარგი ქალაქი, სახელად არზრუმი, რომელიც თურქეთის სულთანს ეკუთვნის; ამ ქალაქის მახლობლად ჩრდილოეთისკენ, საქართველოს (გეორგიის) მთების ძირში ეფრატის სათავეა. მე წავიდოდი მის სანახავად, მაგრამ ისეთი დიდი თოვლი იყო, რომ არავის შეეძლო გადაეხვია გაკვალული ბილიკებისგან. კაკვასიის მთების მეორე მხარეზე, სამხრეთით, ტიგროსის სათავეა.

როდესაც ჩვენ ბატუ დავტოვეთ, ჩემი მეგზური თავრიზში წავიდა არგონთან მოსალაპარაკებლად და თან წაიყვანა ჩემი თარჯიმანი. ხოლო ბატუმ კაცი გამაყოლა ქალაქ ნაქსუამდე¹⁰⁰, რომელიც წინათ დიდი სამეფოს ცენტრი იყო და ძალიან დიდსა და ძალიან ლამაზ ქალაქს წარმოადგენდა. თათრებმა ის სრულიად დაანგრიეს. იქ რვაასი სომხური ეკლესია იყო; ახლა მხოლოდ ორი პატარალა-დარჩენილა, დანარჩენი სარკინოზებმა დაშალეს. მე ერთ მათგანში შობას ვწირე როგორც შევძელი ჩვენს მედავითნესთან ერთად. მეორე დღეს ამ ეკლესიის მღვდელი გარდაიცვალა და მის დასასაფლავებლად ეპისკოპოსი მოვიდა მთებიდან ჩამოსულ თორმეტ ბერთან ერთად; ყველა სომეხი ეპისკოპოსი და ბერძენი ეპისკოპოსების უმრავლესობა ბერები არიან. ამ ეპისკოპოსმა მიაბზო, აქ მახლობლად არის ეკლესია, რომელშიც აწამეს წმინდა ბართლომე და აგრეთვე ნეტარი იუდა თადეოსიო; მაგრამ შეუძლებელი იყო იქ წასვლა დიდი თოვლის გამო. მან აგრეთვე მითხრა, ჩემს თანამორწმუნეებს ორი წინასწარმეტყველი ჰყავთო: პირველი არის მეთოდე, მოწამე, რომელიც ჩვენი ტომისგან წარმოსდგებოდა და იწინასწარმეტყველა ყველაფერი, რაც ისმეაღიტებს უნდა მოსვლოდათ და რაც აღსრულდა სარკინოზების მოდგმაზეო. მეორე წინასწარმეტყველს აკაკრონი ჰქვია, მან სიკვდილის წინ იწინასწარმეტყველა, რომ სკვითები გამოვლენ ჩრდილოეთიდან და აღმოსავლეთის ყველა

ქვეყანას დაიმორჩილებენ, მაგრამ ღმერთი დაიცავს აღმოსავლეთის სამეფოს, რათა მათ დასავლეთის სამეფო მისცესო. (ჩვენი ძმები, ფრანკები, როგორც ნაღდი კათოლიკენი, არ ირწმუნებენ ამ წინასწარმეტყველებათ). ისინი ქვეყნებს დაიპყრობენ ჩრდილოეთიდან სამხრეთამდე, მივლენ კონსტანტინეპოლამდე და მის ნავსადგურს დაიკავენბენო; ერთი მათგანი, რომელსაც ბრძენი ეწოდება, ქალაქში შევა და ნახავს რა საფრანგეთის ეკლესიებსა და ლიტურგიას, თავს მოანათლინებს, ხოლო ფრანკებს საშუალებას უჩვენებს როგორ მოსპონ თათრები და როგორ მოჰკლან მათი მბრძანებელიო. ამ სასწაულის ნიშნის მიღებისთანავე ფრანკები, რომელნიც დედამიწის ცენტრში, ესე იგი იერუსალიმში იქნებიან, თავს დაესხმიან თათრებს, რომელნიც მის საზღვრებზე იქნებიანო; და ჩვენი ერის, ესე იგი სომხების დახმარებით ისინი მათ დაედევნებიან, ისე რომ ფრანკთა მეფე თავის დროშას აღმართავს თავრიზის კედლებზე სპარსეთშიო; მაშინ ყველა აღმოსავლეთელი და ყველა ურწმუნო ერნი ქრისტიანულ სარწმუნოებას მიიღებენ და დედამიწაზე ისეთი უდიდესი მშვიდობა დამყარდება, რომ ცოცხალნი ჩასძახებენ მიცვალებულთ: „ვაი თქვენდა, უბედურნო! ვინაიდან თქვენ ვერ იცხოვრეთ ამ დრომდეო!“.

მე უკვე კონსტანტინეპოლში წავიკითხე ეს წინასწარმეტყველება, რომელიც იქ ამ ქალაქის სომხებმა მიიტანეს, მაგრამ მაშინ მასზე არ შევჩერებულვარ. როდესაც ეპისკოპოსმა მასზე ჩამომიგდო საუბარი, მე ის გავიხსენე და მეტის გულისყურით ჩავუფიქრდი. მთელს სომხეთში ეს წინასწარმეტყველება სწამთ როგორც სახარება. ეპისკოპოსმა დაუმატა: „როგორც სულელები სალხინებელში ქრისტეს მისვლას ელიან, რათა იქიდან განთავისუფლებული იქნენ, ისე ჩვენ თქვენს მოსვლას ველით, რათა განვთავისუფლდეთ იმ მონობისაგან, რომელშიც ამდენი ხანია ვიტანჯებით“.

ამ ქალაქ ნაქსუსს გვერდით ამართულია მთები, რომელზედაც, როგორც ამბობენ, ნოეს კიდობანი გაჩერდა; ორი მწვერვალი მოსჩანს, ერთი უფრო მაღალია, ვიდრე მეორე; არაქსი მათ ძირში მიმდინარეობს, და იქ ერთი ქალაქია, სა-

ხელად ცემანიუმი ¹⁰¹. ეს სახელი, რომელიც რვას ნიშნავს, მას დაერქვა იმიტომ, რომ ის აგებულ იქნა მაღალ მთაზე რვა პიროვნების მიერ, რომელნიც კილობნიდან გამოვიდნენ. მრავალმა მოგზაურმა სცადა ამ მთაზე ასულიყო, მაგრამ ამაოდ. ამ ეპისკოპოსმა მითხრა აგრეთვე, ერთ ბერს ისეთი ძლიერი სურვილი ჰქონდა ეს ასვლა მოეწყო, რომ ანგელოზმა მას კილობნის ძელი მოუტანა და უთხრა, თავს ნულარ იტანჯავო ეს ძელი მონასტრის ეკლესიაში ინახება, როგორც დამარწმუნეს.

ეს მთა არც ისე მაღალია როგორც ჩანს. თუ რატომ ვერავენ შესძლო მასზე ასვლა, ერთმა მოხუცმა ამიხსნა საკმაოდ კარგად. ამ მთის სახელია მასისი და თათრულ ენაზე ის მდებრობითი სქესისაა. „მასისზე ვერავენ ვერ ავა, იმიტომ რომ ის დედამიწის დედაა“, სთქვა მან.

ამავე ქალაქ ნაქსუაში მე ძმა ბერნარდ კატალანი ვნახე, დომინიკელთა ორდენიდან, მას საქართველოში ეცხოვრა წმინდა საფლავის წინამძღვართან ერთად, წმინდა საფლავს კი იქ დიდი მამული აქვს. ძმა ბერნარდს ცოტაოდენი თათრული შეესწავლა და ერთ ჰუნგრელ ძმასთან ერთად თავრიზში ყოფილიყო არგონის სანახავად, რათა მისთვის ნებართვა ეთხოვა სარტახთან წასულიყო. თავრიზში მათ ვერ მოეხერხებიათ აუდიენციის მიღება და ჰუნგრელი ძმა თბილისში დაბრუნდა ერთი მსახურითურთ. რაც შეეხება ძმა ბერნარდს, ის თავრიზში წავიდა ერთ გერმანელ ერისკაცთან ერთად, რომლის ენა მას არ ესმის.

ჩვენ ნაქსუა ნათლილების კვირაში დავტოვეთ, ვინაიდან თოვლმა დიდი ხნით დაგვაგვიანა. ოთხი დღის შემდეგ ჩვენ მივალწიეთ საჰენზას ქვეყანას ¹⁰²; ეს საჰენზა წინათ მეტად ძლიერი ქართველი ყოფილა, მაგრამ დღეს ხარკს აძლევს თათრებს, რომელთაც ყველა მისი ციხე-სიმაგრე გაუნადგურებიათ. მამა მისს, სახელად ზაქარიას, ეს ქვეყანა სომხებისაგან მიუღსა და ის სარკინოზების უღლისგან გაუთავისუფლებია. იქ მრავალი საუცხოვო დაბა-სოფელი მოიპოვება ქეშმარიტი ქრისტიანებისა, რომელთაც ისეთივე ეკლესიები აქვთ

როგორც საფრანგეთშია. ყოველი სომხის სახლში ^{მეგობრულად} გამოჩენილ ადგილას მოიპოვება ხის ხელი, რომელსაც ჯვარი უჭირავს და რომლის წინაშე კანდელი ანთია; როგორც ჩვენ ბოროტ სულს აიაზმით ვდევნით, ისე ისინი საკმეველით სდევნიან. ყოველ სალამოს სომხები საკმეველს ანთებენ და სახლის კუთხეებს უკმევენ, რათა თავი დაიცვან ყოველგვარი მტრისაგან.

მე ვისადილე საჰენზასთან და როგორც მან, ისე მისმა მეუღლემ და მისმა ვაჟმა ზაქარიამ ¹⁰³ დიდი თავაზიანობა გამოიჩინეს ჩემს მიმართ. ზაქარია ლამაზი და ჩინებული ჭაბუკია; მან მოხოვა, რომ თუ ის თქვენთან მოვიდოდა, მე რეკომენდაცია გამეწია მისთვის, რათა ის თქვენს სამსახურში მიგელოთ. ეს ყმაწვილი ისე იტანჯება თათრების ბატონობის გამო, რომ თუმცა ყოველივე უხვად აქვს, ურჩევნია უცხო ქვეყნებში იხეტიალოს, ვიდრე ქედი მოიდრიკოს მათი უღლის ქვეშ. სხვათა შორის სომხები ამბობენ, რომაული ეკლესიის შვილები ვართ და პაპი რომ რაიმე დახმარებას გაგვიწევდეს, ყველა მეზობელ ერს დავუმორჩილებთ ამ ეკლესიასო.

დავტოვეთ რა ამ საჰენზას ქალაქი, თხუთმეტი დღის შემდეგ, დიდი მარხვის კვირას, ჩვენ მივალწიეთ თურქეთის სულთანის ქვეყანას; და პირველი ციხე-დარბაზი, რომელიც ჩვენ დავინახეთ, მარსენგანი ¹⁰⁴ იყო. მისი მცხოვრებლები სულ ქრისტიანები იყვნენ: სომხები, ქართველები და ბერძნები; მაგრამ ისინი ყველანი სარკინოზებს ემორჩილებიან. იქ მმართველმა ანუ ციხის პატრონმა მითხრა, ბრძანება მივიღე, რომ სანოვაგის მიცემაზე უარი ვუთხრა ფრანკებსა და სომხეთის მეფის და ვასტაცის დესპანებსო; ისე რომ ამ ციხე-დარბაზიდან, სადაც ჩვენ დიდი მარხვის კვირას ვიყავით, კვიპროსამდე, სადაც წმინდა იოანეს დღესასწაულამდე ერთი კვირით ადრე მივედი, ჩვენ იძულებული ვიყავით სურსათ-სანოვაგე გვეყიდნა. ჩემმა მეგზურმა ცხენები შემაძენია; ის ფულს გვართმევდა, რათა ჩვენთვის საჭმელ-სასმელი შეეძინა და მას თავის ჯიბეში იღებდა. როდესაც ის რომელიმე ბანაკს მიაღწევდა და ფარას დაინახავდა, ძალით იტაცებდა ცხვარს და

საქმელად აძლევდა თავის ოჯახს; ის გაკვირვებულ იქნა, რომ ჩვენ არ გვინდოდა მისი ქურდობის ნაყოფი გვეგებნა.

მირქმის დღეს მე საჭენზას სამფლობელოში მდებარე ქალაქ აინისში¹⁰⁵ ვიმყოფებოდი, რომელიც მეტად გამაგრებულია. იქ არის სომხების ათასი ეკლესია და სარკინოზების ორი სინაგოგა. თათრებს იქ ერთი უმაღლესი მსაჯული ჰყავთ. იქ ჩემს სანახავად ხუთი დომინიკელი ძმა მოვიდა, რომელთაგან ოთხი საფრანგეთის პროვინციიდან ოყო, ხოლო მეხუთე მათ სირიაში შეერთებოდა. მათ ახლდათ მხოლოდ ერთი ავადმყოფი მსახური, რომელსაც თურქული და ცოტაოდენი ფრანგული ესმოდა. მათ წერილები მიჰქონდათ სარტახისა, მანგუ-ხანისა და ბურისთვის, იმის მსგავსი წერილები, როგორც თქვენ მე მომეცით; ამ წერილებში პაპი მათ სთხოვდა მისი ბერებისთვის ნება დაერთოთ მათ ქვეყნებში დარჩენილიყვნენ და იქ ღვთის სიტყვა ექადაგნათ. როდესაც მე მათ ვუამბე რაც მე ვნახე და როგორ გამომაბრუნეს უკან, ისინი თბილისისკენ გაემართნენ, სადაც მათ თანამოძმეები ჰყავთ, რათა მათთვის რჩევა ეკითხნათ, თუ რა უნდა გაეკეთებინათ მომავალში. მე მათ ვუთხარი, ამ წერილებით თქვენ შეგიძლიათ წახვიდეთ სადაც გსურთ, მაგრამ მოთმინებით უნდა აღიჭურვოთ მეთქი; მე მათ აგრეთვე ვურჩიე კარგად გამსჭვალულიყვნენ თავიანთი მოგზაურობის მიზნით, იმიტომ რომ თუ მათ სხვა მისია არ ჰქონდათ გარდა ქადაგებისა, თათრები მათ ყურადღებას არ მიაქცევდნენ, განსაკუთრებით თუ მათ თარჯიმანი არ ეყოლებოდათ. მე არ ვიცი რა მოუვიდათ ამ სასულიერო პირებს.

მარხვის მეორე კვირას ჩვენ არაქსის სათავეს მივალწიეთ და, მთის მწვერვალის გადალახვის შემდეგ, ეფრატზე მივედით, რომელსაც ქვემოთ ჩავყევით დასავლეთის მიმართულებით კამატად წოდებულ ციხე-კოშკამდე. იქიდან ეფრატი სამხრეთით მიიმართება ჰალეპოსკენ. ჩვენ ეს მდინარე გადავლახეთ და დასავლეთისკენ გავემართეთ მეტად მაღალი და სქლად დათოვლილი მთების გზით. წრეულს იქ ისეთი საშინელი მიწისძვრა მომხდარიყო, რომ მხოლოდ ქალაქ არზენ-

ჯანში¹⁰⁶ ათი ათასი წარჩინებული პირი დაღუბულიყო, სა-
 თვალავეში რომ არ მივიღოთ ღარიბები, რომელთა სახელებიც
 უცნობია. სამი დღის განმავლობაში, როდესაც ჩვენ ცხენებს
 მივაჩქარებდით, ჩვენ ვხედავდით, რამდენად დახეთქილიყო
 მიწა ამ შემზარავი შერყევის დროს და როგორ აეგ-
 სო ველები მთებიდან მოშვავებულ მიწას; თუ მიწისძვრა ცო-
 ტათი უფრო ძლიერი ყოფილიყო, სიტყვასიტყვით ასრულდებ-
 ბოდა ისაიას წინასწარმეტყველება: „ყოველი ხევი აღივსოს
 და ყოველი მთა და ბორცვი დამდაბლდეს“.

ჩვენ გავიარეთ ველი, სადაც თურქეთის სულთანი და-
 მარცხებულ იქნა თათრების მიერ¹⁰⁷. იმის მოთხრობა, თუ რო-
 გორ მოხდა ეს, მეტად შორს წაგვიყვანდა. მაგრამ ჩემი მეგ-
 ზურის ერთმა მეგობარმა, რომელიც მაშინ თათრების ჯარში
 იყო, სთქვა, ეს ჯარი სულ ათი ათასი კაცისაგან შესდგებო-
 დაო; ხოლო ერთმა ქართველმა, სულთანის ყოფილმა ტყვემ,
 გვითხრა, სულთანს ორასი ათასი კაცი ჰყავდა, სულ ერთი-
 ნად ცხენოსანიო. მინდორი, სადაც ეს ბრძოლა, ანუ უკეთ
 ეს ლტოლვა მოხდა, დიდ ტბად გადაქცეულა მიწის ძვრის
 გამო, და ჩემმა გულმა მითხრა მთელი ეს ველი; ალბათ, გაი-
 ხსნა, რათა სარკინოზების სისხლი მიიღოსო.

მცირე სომხეთის სებასტში¹⁰⁸ ჩვენ ვნების კვირაში მი-
 ვედით. ჩვენ იქ ორმოცი წამებულის სასაფლაო ვინახულეთ.
 იქ არის აგრეთვე წმინდა ვლასის ეკლესია, მაგრამ იქ ვერ
 წავედი, ვინაიდან ის ძალიან მალა იყო ციხე-სიმაგრეში. აღ-
 დგომის კვირაში კაპადოკიის კეისარიაში მივედით, სადაც
 წმინდა ბასილი დიდის ეკლესიაა.

თხუთმეტი დღის შემდეგ იკონიაში შევედით; დღით
 გვიან ვიწყებდით მოგზაურობას და ადრე ვათავებდით, აგრეთვე
 მრავალ ადგილას ვისვენებდით, იმიტომ რომ ყოველთვის არ
 შეგვეძლო ცხენების შოვნა. ჩემი მეგზური ასე იქცეოდა ან-
 გარების კარნახით და ყოველ სამ დღეში ანგარიშს გვასწო-
 რებინებდა ყოველ ქალაქში, სადაც კი გავჩერდებოდით. მე
 ძალიან გულმოსული ვიყავი, მაგრამ ვერ ვბედავდი ჩვილს,
 იმიტომ რომ მას შეეძლო მეც გავეყიდე და ჩემი თანამგზავ-

რებიც, ან დავებოცეთ, და არავინ აღმოჩნდებოდა, რათა ამისთვის წინააღმდეგობა გაეწია.

იკონიაში მრავალი ფრანგი ვნახე და ერთი გენუელი ვაჭარი აკრიდან, სახელად ნიკოლა დე სენ სირი, და ერთიც მისი ვენეციელი ამხანაგი, ბონიფას დე მოლენდინო, რომელთაც მთელი შაბი შეეყიდათ თურქეთში, ისე რომ სულთანს მხოლოდ ამ ორი პირისათვის უნდა მიეცა ის; მათ კი ისე აეწიათ შაბის ფასი, რომ რაც თხუთმეტი ბეზანტი ღირდა, ორმოცდაათად იყიდებოდა.

ჩემმა გამყოლმა სულთანთან წარმადგინა და სულთანმა მითხრა, თქვენ თავს სიამოვნებით მივაყვანიებ სომხეთის ანუ კილიკიის ზღვამდეო; მაგრამ ზემოხსენებულმა გენუელმა ვაჭარმა, რომელმაც იცოდა, რომ სარკინოზები ნაკლებ იტკენდნენ თავს ჩემთვის და მე ძალიან დაღლილი ვიყავი ჩემი მეგზურის მიერ, რომელიც თავს მაბეზრებდა თავისი საჩივრებითა და მოთხოვნებით, თან წამიყვანა სომხეთის მეფის ნავსადგურ კურტამდე¹⁰⁹. იქ მივედით ამაღლების წინა დღით და მე დავისვენე სულიწმინდის მოფენის მეორე დღემდე. იქ გავიგე, რომ მეფეს ელჩები გაეგზავნა თავისი მამისთვის. ჩემი ბარგი ზღვით გადავაზიდვინე აკრში, ხოლო მე მაშინვე მეფის მამასთან გავემგზავრე, რათა გამეგო, მიიღო თუ არა მან რაიმე ამბავი თავისი ვაჟისაგან. მე ის ვნახე აზიში¹¹⁰ ყველა თავის შვილთან ერთად, ერთის, სახელდობრ ბარუსინის გამოკლებით, რომელიც ციხე-დარბაზის ასაშენებლად წასულიყო. მას თავისი ვაჟის ელჩები მიელო, რომელთაც ეცნობებინათ, რომ მეფე უკან ბრუნდებოდა და რომ მანგუ-ხანს საგრძნობლად შეემცირობინა ხარკი, აგრეთვე მიენიჭებინა პრივილეგია, რომლის ძალით მას ელჩი აღარ უნდა ეგზავნა მისთვის. ამის გამო მოხუცმა თავის შვილებთან და მთელ ხალხთან ერთად დიდი დღესასწაული გამართა.

რაც შემეხება მე, მან ჩემი თავი მიაყვანინა ზღვამდე, ნავსადგურამდე, რომელსაც აუაქსი ჰქვია¹¹¹. იქიდან კვიპროსზე გადავედი და ნიკოზიაში თქვენი პროვინციალი ვნახე¹¹², რომელმაც იმავე დღეს ანტიოქიაში მიმიყვანა. ამ ქალაქის

სარკინოზად გახდომას არ ისურვებდა; მაგრამ ეს ვაჟი დამარცხებულ იქნა და მრავალი მისი მომხრე მოიკლა. მან მეორეჯერ შეაგროვა თავისი არმია; ის დაატყვევეს და სატუსაღოში ჩააგდეს. ბერძენი ქალის ვაჟმა პაკასტერმა თავისი ნახევარ ძმისაგან დაპირება მიიღო, რომ ის მას ნებას მისცემდა სულთანის სკიპტრა ეტარებინა, ვინაიდან მეორე ძმა, რომელიც თათრებთან წავიდა, სუსტი აგებულებისა იყო. მაგრამ ყველა მისი ნათესავი დედას ხაზით, იბერიელები ანუ ქართველები, აღშფოთებული იყვნენ ამის გამო. ისე რომ თურქეთში ამჟამად ბავშვი მეფობს და მას ფულიც აკლია და ჯარისკაცებიც, მხოლოდ მტერი ჰყავს ბევრი.

ვასტაცის ვაჟიც სუსტია ¹¹⁴ და ომს აწარმოებს ასანის ვაჟის ¹¹⁵ წინააღმდეგ, რომელიც აგრეთვე ბავშვია და თათრების მფლობელობის ქვეშ იმყოფება; და თუ რომაული ეკლესიის ჯარი წმინდა ქვეყანაში შევიდა, ადვილი იქნება ამ ქვეყნების დაპყრობა და მათი გადალახვა.

ჰუნგრეთის მეფეს ოცდაათი ათას ჯარისკაცზე მეტი არა ჰყავს. კელნიდან კონსტანტინეპოლამდე ორმოცი დღის სავალია ფორჩით. კონსტანტინეპოლიდან ამდენი დღე არ დასჭირდება სომხეთის მეფემდე მისვლას. წინათ ეს ქვეყნები ვაჟაკმა ადამიანებმა გადალახეს და გამარჯვება მოიპოვეს, თუმცა მათ წინააღმდეგ მამაცი მხედრები იბრძოდნენ, რომელთაგან ღმერთმა ეს ქვეყანა გაათავისუფლა.

საჭირო არაა ზღვის საფრთხის განცდა, არც მეზღვაურების ანაბარა ჩავარდნა; რაც საჭირო იქნებოდა ხომალდების შესაიარაღებლად, საკმაოა ხმელეთის მოგზაურობის ხარჯების დასაფარავად. მე თქვენ საიდუმლოდ გეტყვით, რომ თუ თქვენს გლეხებს,—მე არას ვამბობ არც მეფეებსა, არც რაინდებზე,—ისე ევლოთ, როგორც თათრების მეფეები დადიან და თუ ისინი ამ მპყრობელთა საკვებით დაკმაყოფილებულიყვნენ, ისანი მთელი ქვეყნიერების პატრონები გახდებოდნენ.

მე უსარგებლოდ მიმაჩნია, რომ ამიერიდან ჩემისთანა სასულიერო პირი ან დომინიკელები ძმები სათათრეთში წავიდ-

ნენ; მაგრამ თუ პაპი, რომელიც მთელი საქრისტიანოს მეთაურია, ინებებს იქ ეპისკოპოსი გაგზავნოს მართებული წესით და პასუხს გასცემს იმ წერილებს, რომელიც ხანმა უკვე სამჯერ გამოუგზავნა ფრანგებს (პირველად ნეტარხსენებულ პაპს ინოკენტი მეოთხეს, მეორეჯერ თქვენ, მესამეჯერ დავითის შემწობით, რომელმაც თქვენ მოგატყუათ და, ბოლოს, ჩემი ხელით), მას შეეძლება ხანს უთხრას ყოველივე, რაც მას სურს და შეასრულოს ყოველივე, რაც მის წერილებში სწერია. ხანი სიამოვნებით ისმენს ყველაფერს, რასაც ელჩი ამბობს და ყოველთვის კითხულობს, ხომ არაფერი გაქვს დასამატებელიო; მაგრამ საჭიროა, რომ ელჩს კარგი თარჯიმანი ჰყავდეს, რამდენიმე თარჯიმანიც, ფული ჰქონდეს დასახარჯავად და სხ.

ზ ე ნ ი უ ზ ნ ე ბ ი

1. გაზარია ყირიჲს ეწოდებოდა იქ მცხოვრები ხაზარების სახელის მიხედვით.
2. სოლდაია—ახლანდელი სუჯაკი, ქალაქ ფეოდოსიის მახლობლად.
3. მატრიგა—ქალაქი, რომელსაც რუსი მემკვიდრეები ტმუტარაკანს უწოდებენ.
4. ტანაისი ანუ ტანაიდო—ძველი სახელწოდებაა მდინარე დონისა.
5. მეორე ზღვა—იგულისხმება აზოვის ზღვა.
6. სვევების სახელწოდებით აქ, ალბათ, სვანები იგულისხმებიან.
7. აღმოსავლეთი საქართველო ანუ იბერია ამ დროს დაპყრობილი იყო თათრებისაგან, ასე რომ ავტორი ცნობა შემცდარია; ამ შემცდომას ის შემდეგ თვით ასწორებს თავის მოთხრობაში.
8. ვასტაციის სახელწოდებით იგულისხმება იოანე III დუკა ვატაცესი, ნიკეის იმპერატორი (1222—1254), რომელიც ხარკს აძლევდა თათრებს.
9. ასკარი—იგულისხმება თეოდორე ლასკარისი, დუკა ვატაცესის ვაჟი მისი პირველი ცოლის, ირინესაგან.
10. ასანი—ვლახეთის, ახლანდელი რუმინეთის დინასტია; ასენები რუბრუკვისის დროს მეფობდა მიქელ ასენი.
11. სარტაზი ვრქვა ბათოს შვილს, ჩინგიზ-ყანის შვილის შვილს.
12. როგორც საშუალო საუკუნეების ევროპელები, ისე მონგოლები სარკინოზებს ანუ სარაცინებს საერთოდ მაჰმადიანებს უწოდებდნენ. ეს სიტყვა წარმოსდგება არაბული sharki-დან, რაც აღმოსავლეთურს ნიშნავს.
13. კომანები იგივე პოლოცეები.
14. ჰიპერპერი ანუ პერპერი ბიზანტიური ვერცხლის ფული იყო, რომლის სყიდვითი უნარი, ზოგიერთი სპეციალისტის აზრით, დაახლოებით ნახევარ ინგლისურ სტერლინგს უდრიდა.
15. იგულისხმება სასმელი, გვრეთწოდებული ტერაცინა.
16. ხატაეთი იგივე კატაი ანუ ჩინეთი.
17. პასკატირი—ბაშკირეთი.
18. კერკისი—ყირგიზეთი.
19. სხვა ვარიანტში სწერია: სახეს იმახინჯებენ იმით, რომ სამარცხინოდ იცხებენ ფერ-უმარილს.
20. მანჯუ დიდი ხანის ტახტზე იჯდა 1251—1257 წლებში.

42. მულიგეკი, „ქართლის ცხოვრების“ მულიდი წარმოსდგება არაბული სიტყვიდან მულხიდ—ერეტიკოსი. ისმაილიტების სექტის სახელწოდება ჰაშიშინ, რომელიც ევროპელებმა ასასინებად აქცეს, წარმოსდგებოდა გამაბრუებელი სასმელის ჰაშიშისაგან. ასასინებმა სახელი გაითქვეს მრავალრიცხოვანი და საიდუმლოებით მოცული კაცთმკვლელობით.

43. ახლა იქ არის სოფელი ბოლგარი ანუ უსპენსკოე ქალაქ ყაზანის მახლობლად.

44. ჟან დე ბომონი ლუი IX აღმირალი იყო, რომელმაც ფრანგი ჯარი გადასხა ეგვიპტეში 1249 წლის 5 ივნისს.

45. მდინარე იაკაკი იგივე იაკი ანუ ურალია.

46. პარიზიდან ორლენამდე დაახლოებით ასი კილომეტრია.

47. ამ ოთხ ვაჟს ერქვა: ჯუჩი, ჩალათაი, ოგოდაი და თული.

48. ქალაქი კინმატი, ალბათ, მდინარე ტალასის ხეობაში იყო.

49. ცხადია, რუბრუკვის შემცდარად აქვს წარმოდგენილი კავკასიის მთების მდებარეობა. ამგვარი შეცდომა ხშირი მოვლენაა საშუალო საუკუნეების გეოგრაფების და მოგზაურების ნაწერებში.

50. ქალაქი ტალასი იმავე სახელწოდების მდინარეზე იყო.

51. ქალაქი ექვიუსი ახლანდელი კოპალის მახლობლად იყო.

52. იგულისხმება ტბა ბალხაში.

53. უილჰრნი ანუ ჰუიურნი თურქული ტომის ხალხია, რომელსაც XIII საუკუნეში აღმოსავლეთი თურქესტანის ნაწილი ეპირა ქალაქებით ბიშბალიყით და ყარახოჯით. მათში ქრისტიანობა და დამწერლობა სირიიდან გამოსულმა ნესტორიანელებმა შეიტანეს. მათმა ცივილიზაციამ გავლენა მოახდინა მონგოლეთსა და მანჯურიაზე.

54. სარკინოების პასექი—ალბათ, იგულისხმება მაჰმადიანების ბაირამი.

55. სხვა ისტორიული წყაროებიდან ცნობილი არ არის, თითქოს ჩინგიზ-ხანს თავისი ქალიშვილი უილურების მეფისთვის მიეთხოვებინოს.

56. ტანლუტნი—ტომია ჩრდილოეთ ტიბეტში, რომელიც მონგოლებმა 1226—7 წლებში დაიპყრეს.

57. ღონიერი ხარები—იგულისხმება ე. წ. იაკი.

58. ლუგასები და სოლანგები უნდა იყვნენ ჩრდილო-აღმოსავლეთ მანჯურიის და ჩრდილოეთ კორეის მცხოვრებლები.

59. მუნგები თუნგუსთა ტომი უნდა იყოს.

60. ეს ყალბი წარმოდგენა, თითქო კავკასიის მთები მთელი აზიის მატრიკის სტრიდეს, დაფუძნებული იყო ისიდორ სევილიელის და სხვა ევროპელი გეოგრაფების შემცდარ ცნობებზე.

61. ტუინი ლამას უნდა ნიშნავდეს უილურულად.

62. უნდა იგულისხმებოდეს ბალხაშის და ალა-კულის ტბების შეერთება.

63. მაღალი მთები—ალბათ, იგულისხმება ტარბაგატაი.

64. წმ. ნიკოლოზის დღეს, ე. ი. 6 დეკემბერს.
65. პირველი მდივანი იყო ბულგაი, ხანის დივანხანის, ფინანსების და შინაური მართვა-გამგეობის უფროსი.
66. მეორე ვარიანტში ადამიანი-მაიმუნის მაგივრად იკითხება: პაქუა ცხვირიანი მამაკაცი.
67. მონრეალი და კრაკი არაბეთის ქალაქებია.
68. გაუგებარია, რას უწოდებს ავტორი ამორიკას; ერთი კომენტატორი ფიქრობს სომხეთი იგულისხმებაო.
69. მოლესი, ალბათ, ლუი IX დამახინჯებული სახელია.
70. მანსურას ველზე ვევიპტეში 1250 წ. მოხდა ბრძოლა ჯვაროსნებსა და მაჰმადიანებს შორის, რომლის დროს ლუი IX ტყვედ ჩავარდა.
71. კატოტა ქალის სახელია, ხოლო კატუნი თურქული სიტყვა ხათუნიდან წარმოსდგება და ტიტულს წარმოადგენდა ხანების და დიდკაცების ცოლებისთვის.
72. აქ, ალბათ, აგურისებური ჩაი იგულისხმება.
73. კერკისი—ყირგიზი.
74. ორენგაები თანამედროვე ურიანხაელები არიან, რომელნიც საბჭოთა კავშირის და ჩინეთის საზღვრის გაყოლებით ცნოვრობენ.
75. ძნელია იპის თქმა, თუ ვის გულისხმობს ავტორი კაულებისა და მანხების სახელწოდებით.
76. რუბრუკისი პირველი ევროპელია, რომელიც ცნობას იძლევა ჩინელების დამწერლობის შესახებ.
77. მეორე ვარიანტი: ტყავებს წარმოადგენს ყარყუმისა და ციყვისა
78. სამიკო—ოქრომკედის სქელი და ხაოიანი ქსოვილი.
79. კომპოსტელი—ესპანეთის პროვინციაა გალიციაში.
80. იგულისხმება ჰულაგუ-ხანი.
81. იგულისხმება ყუბილაი-ხანი.
82. იგულისხმება მცირე სომხეთის მეფე ჰეიტუმ I.
83. რუბრუკისი პირველი ევროპელი მწერალია, რომელიც ახსენებს ბუდისტურ მოძღვრებას განხორციელების შესახებ, ამ მოძღვრებას კი უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ბუდიზმის რელიგიაში.
84. ძნელია თქვა, ვის უწოდებს ავტორი ხაზს: შეიძლება ერთ-ერთ მისანს გულისხმობდეს.
85. ავტორი სუდანს ამბობს სულთანის მაგივრად.
86. ქვევით მოყვანილი წერილის შინაარსის ბუნდოვანობა ნაწილობრივ, ალბათ, იმით აიხსნება, რომ ავტორს არ ესმოდა ორიგინალის ენა, თარჯიმანები კი უვარგისები იყვნენ, ხოლო ნაწილობრივ იმით, რომ თვით წერილის შემდგენლების აზროვნება თავისებური და ევროპელისთვის უცხო იყო.
87. ჩინგ მონგოლურად ძლიერს, მტკიცეს ნიშნავს, ხოლო დემუჩინი შერყენილი სიტყვა თხე-მუ-ჯენი არის, რაიცა სალუტეთსო რკინას ნიშნავს:

ის შეიცვალა თურქულ სიტყვად თემურჯად, რომელიც მკედელს ნიშნავს, და ამით აიხსნება ლევენდა, თითქო ჩინგიზ-ხანი მკედელი ყოფილიყოს.

88. კამუხი ანუ უფრო სწორად ოგულ გამიში გუიუქ-ხანის ქვრივი იყო; ის ინტრიგებს აწყობდა მანგუ-ხანის წინააღმდეგ.

89. ზოგიერთი კომენტატორის აზრით, ეს მდინარე ულუნგური უნდა იყოს.

90. ქალაქ სუმერკერის ადგილმდებარეობა დღეს უცნობია; ფიქრობენ ის მდინარემ დაჭარაო.

91. სარაი ე. წ. ოქროს ურდოს სატახტო ქალაქი იყო და ვოლგის მარცხენა შენაკადის მდინარე ახტუბის მარცხენა ნაპირას იყო გაშენებული.

92. რკინის კარს საშუალო საუკუნეებში დარუბანდს უწოდებდნენ, ის, ლევენდის მიხედვით, თითქო ალექსანდრე მაკედონელმა დააარსა.

93. გაუგებარია, რას უწოდებს ავტორი არკაქსის ველს.

94. გაუგებარია, რომელ ქალაქს გულისხმობს ავტორი სამარონის სახელწოდებით.

95. სამაგი—ახლანდელი შამაზია.

96. მონი—მულანის გელი.

97. ავტორი გულისხმობს ჯელალედინის შემოსევას საქართველოში რუსუდანის დროს.

98. ბატუ, ცხადია, სახელია რომელიდაც მონგოლი ნოინისა, რომლის ბანაკი არაქსის ქვემო წელზე იყო.

99. არგონი „ქართლის ცხოვრებიდან“ კარგად ცნობილი არღუნია.

100. ნაქსუა—ქ. ნახჭევანი.

101. ცემანიუმი—იგულისხმება ეჩმიადინი.

102. საქენზა—იგულისხმება ცნობილი ისტორიული პიროვნება, ზაქარია მხარგრძელის შვილი შანშე.

103. როგორც საქართველოს ისტორიიდან ცნობილია, ზაქარია შანშესე მხარგრძელმა, როგორც ქართველი ჯარის ამირსპასალარმა, სარგის ჯაყელთან და სხვებთან ერთად 1259 წ. მონაწილეობა მიიღო ულო დაეითის მიერ მოწყობილ აჯანყებაში. პირველად აჯანყებულებმა თათრები დამარცხეს ტაშისკართან, მაგრამ შემდეგ დამარცხდნენ: დატყვევებული ზაქარია მხარგრძელი და გვანცა დედოფალი თათრებმა ურდოში დაზოცეს.

104. გაუგებარია, რომელ ქალაქს უწოდებს ავტორი მარსენგანს.

105. აინისი იგივე ანისია.

106. არზენჯანი იგივე ერზინჯანია.

107. ბრძოლა თურქებსა და თათრებს შორის არზრუმსა და ერზინჯიანს შუა მოხდა და უკანასკნელთა გამარჯვებით დასრულდა.

108. ალბათ, იგულისხმება ახლანდელი სივასი მდინარე ღალისის სათავეში.

中華民國
國立中央圖書館